

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

POSTMODERNİZMİN DİNİ VARSAYIMLARININ 1990 SONRASI
POSTMODERN TÜRK ROMANINDAKİ YANSIMALARI

Yüksek Lisans Tezi

EDA KIRAN

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

POSTMODERNİZMİN DİNİ VARSAYIMLARININ 1990 SONRASI
POSTMODERN TÜRK ROMANINDAKİ YANSIMALARI

Yüksek Lisans Tezi

EDA KIRAN

Danışman: YRD. DOÇ. DR. FATMA ODABAŞI

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi EDA KIRAN'ın POSTMODERNİZMİN DİNİ VARSAYIMLARININ 1990 SONRASI POSTMODERN TÜRK ROMANINDAKİ YANSIMALARI adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 15.06.2011 tarih ve 2011/11-14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

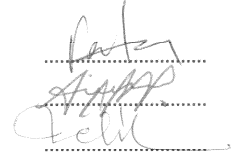
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 23.6.2011

1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. FATMA ODABAŞI

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. ALİ COŞKUN

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. MELİHA YILDIRAN SARIKAYA

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ÖNSÖZ	ii
GİRİŞ	1
1.Konu,Amaç,Önem.....	1
2.İddia ve Varsayımlar.....	3
3.Kaynaklar ve Yöntem.....	7
1.BÖLÜM POSTMODERN PERSPEKTİF	8
1.1.Kavramsal Çerçeve.....	8
1.2.Postmodern Durumun Oluşum Süreci.....	9
1.3.Postmodernizmin Beslendiği Kaynaklar.....	13
1.4.Postmodernizmi Tanımlama Girişimleri.....	18
1.4.1.Temsilciler ve Teorileri.....	30
1.5.Postmodern Kuramlar.....	41
1.5.1.Postmodernizmin Bilim Kuramı.....	42
1.5.2.Postmodernizmin Birey Kuramı.....	49
1.5.3.Postmodernizmin Toplum Kuramı.....	52
1.5.4.Postmodernizmin Ekonomi Kuramı.....	59
1.5.5.Postmodernizmin Sanat Kuramı.....	60
1.5.6.Postmodernizmin Siyaset Kuramı.....	62
2.BÖLÜM POSTMODERNİZM DİN İLİŞKİSİ	65
3.BÖLÜM POSTMODERN EDEBİYAT	80
3.1.Postmodern Edebiyatı Oluşturan Gelişmeler.....	80
3.1.1.Felsefi ve Sosyolojik Gelişmeler.....	80
3.1.2.Bilimde ve Teknolojide Meydana Gelen Gelişmeler.....	82
3.1.3.Psikoloji ve İnsan Beyni İle İlgili Gelişmeler.....	83

3.2.Postmodern Roman.....	84
3.2.1.Postmodern Romanın Tahlil Ögeleri.....	85
3.2.2.Postmodern Romanın Belirleyici Özellikleri.....	85
3.2.3.Postmodern Romanda Okur, Yazar, Metin.....	91
3.2.4.Postmodern Romanın Özellikleri.....	93
3.2.5.Türk Romanında Postmodernizm.....	94
4.BÖLÜM POSTMODERN ROMAN TAHLİLLERİ.....	97
4.1.Dini Çoğulculuk.....	97
4.2.Dinin, Yeni Dini Hareketlerin ve Mistisizmin Canlanması.....	100
4.3.Dinin Mahiyet Değişimi.....	106
4.4.Dinin Toplumsal Rolü.....	107
4.5.Bir Büyük Anlatı Olarak Din.....	109
4.6.Postmodern Bireyin Din ve Dindar Algısı.....	113
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	122

ÖZET

Tezimizin birinci bölümünde, postmodern teorinin her alanda söyleyecek sözü olması itibariyle, konumuzun sınırları içinde kalarak, postmodernizm nedir? Kuramcıları kimlerdir? Siyaset, ekonomi, sanat, toplum, birey hakkındaki kuramları nedir? gibi sorulara kısaca cevap vermeye çalışıldı. Konumuzun doğrudan postmodern teori olmaması dolayısıyla, konuyu dağıtmamak amacıyla genel bir çerçeve çizmeye çalışıldı fakat bu bile, tezimizin ağırlıklı bir bölümünü oluşturdu.

İkinci bölümde postmodernizmin dini varsayımları ve bu varsayımların toplumsal hayattaki yansımaları üzerinde duruldu. Küreselleşme, çoğulculuk gibi olgular etrafında şekillenen ve birbiri içine girmiş, girift bir hal almış olan din tartışmaları sosyolojik bir perspektiften ve konunun sınırları dışına çıkmadan özetlenmeye çalışıldı. Belirtildiği üzere, bu noktada tüm kavramlar çok iç içe olduğundan ve bir teki anlaşılmadan diğerlerinin anlaşılması mümkün olmadığından ve fakat tezimizin konusunu da aslen oluşturmadığından, postmodernizmin doğrudan din adına ileri sürdükleri maddelenmeye çalışıldı.

Yapılmaya çalışılan elbette ki bir edebiyat sosyolojisi değildir. Burada edebiyat sosyolojisi ve edebi eserlerden yararlanarak bir din sosyolojisi tezi hazırlanmaya çalışıldı. Bundan dolayı tezimizin üçüncü bölümünde yine konumuzla ilişkisi sınırları içinde kalacak şekilde postmodern edebiyata dair özet bilgiler verildi. Postmodern edebiyata dair çok belli başlı kavramlara ve postmodern edebiyatın ayırt edici özelliklerine kısaca değinildi.

Son bölüm tezimizin asıl konusu olan roman tahlillerinin yer aldığı kısımdır. Burada postmodernizm din ilişkisi kapsamında belirlenen meselelerin, romanlardan alınan örnekler vasıtasıyla irdelenmesine gidilerek bir takım toplumsal analizlere varılmaya çalışıldı. Her birini birer alt başlık altında verdiğimiz postmodernizmin din alanındaki iddiaları, incelenen romanlardan seçilen örneklerle eşleştirilerek, bu iddiaların romanlarda karşılık bulduğu gösterildi. . Bu çıkarımlar

neticesinde, birkaç on yıl öncesinde din adına sorgulanamaz, kabullenilemez bazı olguların, postmodernitenin ileri sürdüğü şekillerde değiştiği, dönüştüğü tezlerinin romanlar tarafından da desteklendiği neticesine varıldı. Edebiyat eserlerinin toplumsal algıyı yansıtması ve toplumsal kabullere zemin hazırlayıcı olması düşünüldüğünde, postmodernizmin din adına olumlu ve olumsuz olmak üzere yapmış olduğu etkilerin toplumda da yerini bulduğu kanaati tezimizi oluşturdu.

ABSTRACT

On the first section of our thesis, as postmodern theory has an overall say in every area, staying within the boundaries of thesis, what is postmodernism? Who are the theorists? Politics, economy, art, society? Short answers were tried to be given to such questions. As the subject is directly postmodern theory, to draw a sharp line on the main subject, a general framework has been drawn but this has clearly created the main part of my theses.

On the second part of our thesis we have focused on postmodernism; on the reflections of the religious assumptions and these assumptions of social life. A brief summary, without going out of limits, based on globalization, pluralism, and shaped around each other like cases centered in the discussions of the sociological perspective of religion was made. As stated, at this point, all the concepts so intertwined, that is not possible to understand other, and not a thesis topic, but also the original was not created as postmodern rank were directly put forward in the name of religion.

A sociology of literature is not attempted to, of course. Here, taking advantage of the sociology of literature and literary works were prepared by using the thesis of the sociology of religion. So the third part of the thesis still remains within the boundaries of the relationship between the positioning of the postmodern literature was given on the literature, summary information. The major concepts of postmodern literature and postmodern literature, much of the distinctive features have been mentioned briefly.

The tests are the main thesis of the novels last section is the section. Determined in the context where the relationship between postmodernism religion issues, a team going to be examined by means of examples taken from novels were

going to reach a number of social analysis. Under a sub-title in each of our claims of postmodernism religion, novels studied by matching the selected samples, it finds that the allegations were shown correspond to novels. As a result of these conclusions, a few decades before the name of religion questioned, in some cases unacceptable, postmodernity will put forward ways changed transformed in to a thesis also supported the conclusion reached by novels. Literary works reflect the social perception and social assumptions are considered to be a preparatory ground, postmodernism determinations made by the name of religion, including both positive and negative opinion of it finds its place in society created our thesis.

ÖNSÖZ

Postmodernizm, din ve edebiyat şeklinde üç başlıkta incelediğimiz tezimizde açıklamaya çalıştığımız şudur:

Modern dönem kendi gerçeklik algısını romana yansıtmıştı. Postmodern romancılar da dünyada yaşanan belirsizlik ve kuşku durumunu romanlarına yansıtıyorlar. Postmodern teori ve postmodern roman iç içedir. Kapitalist tüketim toplumunda yaşam nasıl anlaşılıyorsa, postmodern roman da böyle bir zemin üzerinde oluşuyor. Bilim, siyaset, ekonomi gibi alanlarda kuramlar geliştiren postmodernizm, romanlar yoluyla dünya görüşünü yansıtmaya ve aktarmaya imkân buluyor.

Biz de buradan yola çıkarak, edebiyat literatüründe postmodern diye nitelendirilen yazarların romanlarını inceledik ve asıl konumuzun hizmetine sunduk. Edebiyatçıların belli bazı özellikleri taşımaları doğrultusunda postmodern olarak nitelendirdikleri roman türünün Türk Edebiyatı'nda da geniş yer kaplaması, bize incelenmeye değer bir saha sundu.

Tezimizin ikinci bölümünde ele aldığımız gibi, postmodernistlerin din adına tartışmaya açık birçok varsayımı bulunmaktadır. Kültürlerarası geçişlilik veya kültürel çeşitlilik çağı olarak nitelendirilebilecek içinde bulunduğumuz dönemde, bu varsayımların geçerli olduğu pek çok alan mevcuttur. İşte dini algı üzerinde de etkili olan bu varsayımlar, romanlarda da kendine yer bulmuş, toplumsal hafızayı dönüştürmüştür. Karşılıklı etkileşim halindeki toplum ve yazar bu dönüşümü birlikte yaşamaktadırlar. Fakat ayırıcı nokta şudur ki, yazar bir misyon yüklenir ve onu gerçekleştirmeye çalışırsa topluma yön verebilir. Tam da bu noktada, Türk romancısı

sergileyeceği tutum ve yapacağı çalışmalarla bu değişimin yönünü belirleyecek, dönüşümün niteliğini saptayacaktır.

Son olarak hazırlık süreci boyunca yardımlarını esirgemeyen Din Sosyolojisi Bölümü hocalarından Sayın Doç. Dr. Ali Coşkun'a, Fatih Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarından Yrd. Doç. Dr. Sezai Coşkun'a, bu süreç zarfında benden ilgi ve desteğini hiç esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Fatma Odabaşı'na teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

1. Konu, Amaç ve Önem

Tezimizin konusu, başlıktan da anlaşıldığı üzere, postmodernizmin din kuramının postmodern Türk romanındaki yansımalarıdır. Bilim, siyaset, ekonomi, hukuk gibi her alanda etkili olan postmodernizm, edebiyatta da etkili olmuş, toplumsal algı, romanlarda yansımalarını bulmuştur.

Konuyu sınırlandırmak için burada doksan sonrası yazılmış romanları incelendik. Yazarlar, edebiyat kuramcılarının, postmodern roman tanımlaması çerçevesinde belirlemiş oldukları kriterlere uygunlukları dikkate alınarak seçildi. Üçüncü bölümde görüleceği üzere, postmodern roman özellikleri gösteren eserler incelenerek, tahlil edildi. Bu bağlamda, edebiyat literatüründe postmodern yazarlar olarak geçen; Hasan Ali Toptaş'ın: Uykuların Doğusu, Sonsuzluğa Nokta, Kayıp Hayaller Kitabı, Gölgesizler, Bin Hüzünlü Haz, İhsan Oktay Anar'ın: Suskunlar, Efrasiyabın Hikayeleri, Puslu kıtalar Atlası, Kitab'ül Hiyel, Amat, Orhan Pamuk'un: Kara Kitap, Kar, Masumiyet Müzesi, Yeni Hayat, Benim Adım Kırmızı, Elif Şakak'ın: Aşk, Bit Palas, Baba ve Piç, Araf, Mahrem, Pinhan, Sema Kaygusuz'un: Yere Düşen Dualar, Yer Yüzünde Bir Yer, Latife Tekin'in: Sevgili Arsız Ölüm, Muniar, Aşk İşaretleri, Ormanda Ölüm Yokmuş, Unutma Bahçesi, Murat Uyraklıoğlu'nun: Har, Tol, Metin Kaçan'ın: Fındık Sekiz, Ağır Roman, Murat Gülsoy'un: İstanbul'da Bir Merhamet Haftası, Bu Filmin Kötü Adamı Benim, Sevgilinin Geciken Ölümü, Süreyya Evren'in: Ur Lokantası, Postmodern Bir Kız Sevdim, Kanlar Ülkesinde Karnaval, Mehmet Açar'ın: Çok Uzaklarda Bir Yaz, Hayatın Anlamı, Siyah Hatıralar Denizi adlı, doksan sonrası yazmış oldukları romanlar tez konusunu oluşturmaktadır.

Yapılan çalışmada görülmüştür ki, bazı yazarlarımızın romanlarında bizim çalışmamıza malzeme oluşturacak veriler bulunmamaktadır. Özellikle bizim çalışmamız için herhangi bir veriyi bünyesinde barındırmayan Hasan Ali Toptaş'ın romanları, ontolojik sorunsala dair yapılacak çalışmalarda yararlanılabilecek unsurlar içermesi açısından bir başka çalışmanın konusu olabilir.

Konumuz gereği biz bu çalışmada, postmodern romanlarda, postmodernizmin din kuramının toplumsal yansımalarını aradık ve bunun üzerinden bir sosyolojik değerlendirme yapmaya çalıştık. Çalışmamızın problematiği postmodern olarak adlandırılan çağımızda dinin almış olduğu şeklin, toplumun yansıması olarak adlandırılan romanlar yoluyla analiz edilmesidir.

Bu noktada konuyu tamamen edebiyat sosyolojisine kaydırmadan, din sosyolojisi perspektifinden değerlendirmek üzerinde hassasiyet göstermeye çalıştığımız diğer bir husus olmuştur. Sosyal bilimleri açarak, edebiyat sosyolojisinden yararlanarak, bir din sosyolojisi çalışması yapmayı denedik.

Daha önce de belirttiğimiz gibi amacımız, postmodernizmin din kuramının oluşturduğu toplumsal din algısının, romanlar yoluyla izini sürerek, bir takım çıkarımlara ulaşmaktır.

Sosyoloji yapmak etkileşim halindeki toplumu ve bu etkileşimin ürününü incelemektir. Sosyal etkileşimin ürünü, geçmiş etkileşimlerden doğup, şimdiki ve gelecekteki etkileşime rehberlik eden kültürdür. Buradan hareketle kültür, toplum içinde yetişen bireylerin kişiliklerini de etkiler. Bu anlamda kişilik kültürün özel yönüdür. İşte edebiyat da, yazarın yorumladığı şekliyle bu toplumsal etkileşimi yansıtan, okuyucuyu da etkisi altına alan bir üründür. Bu bağlamda, yani sosyal etkileşimin hem ürünleri, hem de toplum üzerindeki etkileri yönünden edebiyat, sosyolojik araştırmanın önemli bir alanıdır.

Romanlar, toplumsal kurum, toplumsal değişim, sosyal hareketlilik, sosyal sınıflar, sosyal gruplar gibi önemli sosyolojik alanlar hakkında geçerli bilgiler alabileceğimiz yaşayan kaynak eserlerdir. Ünlü Alman filozof Dilthey'e göre; roman, koşullu ve karmaşık yaşamı, en dolu, en uç, en ayrıntılı ve en incelikli bir şekilde, ama aynı zamanda fiziksel bağlantılar ve bunların türevi olarak psikolojik ve toplumsal bağlantılar çerçevesinde tasvir etme formudur. Roman aynı zamanda, bir fikrin, bir

eğitsel amacın gerçekleştirilmesinin aracı da olur ve böylece bir amacın gerçekleştirilmesinin koşullarını, bağıntılarını ve basamaklarını genişliğine tasvir eder.¹

Edebiyat her yönüyle yaşamı temsil eder. Edebiyat aracılığıyla oluşturulmuş kurmaca dünya, bu dünya içindeki kişiler gerçeklikle sıkı bağlantı içindedirler. Edebiyat toplumu biçimlendirme ve yönlendirme gücüne de sahiptir. Nitekim Gorki'nin Ana'sında, Steinbeck'in Bitmeyen Kavgasında, zamanlarının gençlerini nasıl kapitalizme baş kaldırmaya yönlendirdiklerini görmekteyiz. Yine bizim romancılarımızdan verilebilecek örnekler arasında da Peyami Safa gibi, materyalizm karşıtı ve başka toplumsal mesajlar içeren eserler vermiş yazarlara rastlarız.

Edebiyatın bir ürünü olan roman gerçekliği yansıtan bir ayna gibidir. Bu gerçekliğin yaratılmasında, kişinin içinde bulunduğu; sosyal, ekonomik, siyasi, ideolojik, kültürel ve tarihsel süreçler bir hayli etkilidir. Böyle olunca, edebiyat eseri artık toplumdaki ortak dönemeçlerin izlerini taşır. Bizim çalışmamızın amacı da, bu izleri sürerek postmodernizmin din kuramını toplumumuzda ne kadar yer ettiği, kabul görüp görmediği, toplumu biçimlendirip, yönlendirmede rol oynayıp oynamadığı sorularına cevap aramaktır.

2. İddia ve Varsayımlar

Postmodernizmin dini varsayımlarının romanlardaki yansımalarını göstermeye çalıştığımız tezimizde, birçok romanı inceledik ve postmodernizmin din dışındaki diğer kurumlarına dair de pek çok ize rastladık. Bu durum, romanların toplumsal izlekler olduğu ve toplumda ne varsa romanlarda yer aldığı şeklindeki tezimizi desteklemesi açısından önemlidir.

Dini meseleler hakkındaki örneklerimizi tezimizin dördüncü bölümünde ele aldık. Fakat burada postmodernizmin diğer toplumsal kurumlar hakkındaki kuramlarına dair birkaç örnekle iddiamızı açıklamaya çalışacağız.

¹ Mustafa Kemal Şan, 'Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar', Ed.Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi*, 2. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2004, s.136

Postmodernizm bilimi öznelleştirmiş, merkezsizleştirmiş, kesinliğini tartışmaya açmıştır. Bununla ilgili olarak İhsan Oktay Anar'ın *Suskunlar* adlı romanında geçen şu ifadelerle bakabiliriz.

‘Bu suretle, El Teberi'nin *Câmiü'l Beyan Tevili'l Kuran* başlıklı kitabını, Er Razi'den *Meâti'hü'l Gayb*'ı, Zemahşeri'den *El Keşşaf*'ı, *Kütübü'l Siteyi* yani Müslim, Buhari, Ebu Davut, Tirmizi, Nesahi ve İbn Mace'ye ait altı tefsir kitabını okuyup hatmetti'²

Burada *Kitabü'l Sitte* tefsir olarak zikredilmiş olması, yazarın bilgisizliğinden değil, gerçekliğin önüne göstergeler koymasından, nesnel merkezli bilgiyi reddinden kaynaklanmaktadır.

Merkezli bilginin eleştirisine bir örnekte Murat Gülsoy'un İstanbul'da Bir Merhamet Haftası adlı eserinden verilebilir.

‘Ancak yine de Batılı ile karşılaşma orta yaşlı öğretim üyesi için her zaman bir mesele olmuştur. Onların dergilerine sunduğu makaleler için aldığı, çoğu zaman yüzeysel eleştiriler doğrultusunda düzelttiler yaparken, uluslar arası kongrelerde onların dilini mükemmel konuşarak cevaplamaya çalışırken, yaşlı ve kendine güvenleri sonsuz profesörlerin flört girişimlerini savuştururken, kendisini İspanyol ya da İtalyan sandıkları sırada içten içe Türk'e benzetilmediği için sevinip de bu yüzden kendine öfkelenirken, sokaktaki adamdan dış işlerindeki bürokrata, muhalif aydınından iş birlikçi sahte muhafazakârına, hatta çok daha özgür bir yaratım sürecini yaşaması beklenen sanatçısından yazarına bu coğrafyada herkes ama herkes kendini Batılıya anlatmaya çalışırken; kendi hikâyesini, halini onların dilinde anlatmaya uğraşırken; kendi hikâyesini asla yazamayacak olmanın acısını çekerken, üçüncü dünyalı, Orta Doğu'lu, Asyalı Müslüman olduğu için haksızlığa uğramakta olduğu düşüncesinden kendini asla kurtaramaz. Bu düşüncelerle ilerleme kaydedemeyeceğini anladığı için hep geri adım atmıştı. Hep bir adım geride durmayı, asıl sözü sahiplerine bırakmayı tercih etmişti. Aristo, Descartes, Weber, Durkheim, Freud, Marx, Foucault, Lacan hep onlarındı. Kendisinin payına düşen, çerçevesi onlar tarafından çizilmiş bilimsel alan

² İhsan Oktay Anar, *Suskunlar*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.251

içinde veri toplamak ve bu çizgilerin dışına taşmadan yorumlar yapmak, kuramların içini doldurmaktı.Referans noktasını kaybetmek bilimin dışına çıkmaktı'³

Postmodernizmin toplum kuramına dair bir örnekle tezimizi destekleyici unsurları noktalıyoruz. Bu roman örneklerinde postmodernizmin birey kuramına dair de birçok örnek bulunmaktadır ve tez içerisinde bunlara değinilmiştir. Fakat amacımız tamamen bir edebiyat sosyolojisi yapmak olmadığından konuyu dağıtmamak adına son örneğimizi yine Murat Gülsoy'un aynı eserinden veriyoruz.

'.....Amerika gibi olduk. Sokakta ölsen kimse bakmıyor şimdi. Başını çevirip gidiyor. Bu resimdeki gibi şişsen....belki bakarlar.Yok yok kamera şakası sanırlar. Bir de böyle bir şey çıktı son zamanlarda. Kamere şakası.....'

Örneklere de görüldüğü gibi romanlarda postmodernizmin her kuramına dair ize rastlamak mümkün. Bu durum bize toplumda neler olup bittiğini, toplumdaki dönüşümler, değişimler, tartışmalar hakkında bilgi vermekte, toplumsal gerçekliği seyrimizi kolaylaştırmaktadır,

Tezimizde dinin en hassas, kesin hüküm koyduğu konulardan dahi, kültürel etki, büyük anlatı tanımlamalarıyla bahseden, muğlâklık ve özneliği ön plana çıkaran postmodern din anlayışından pek çok örnek verdik. Fakat gelinen noktayı açığa çıkaran en çarpıcı misalin aşağıda aktaracağımız örnek olduğunu düşünmekteyiz.

'....Gerçi başını örtmekte ayrı bir bahis. Şimdi peruk falan takıyorlarmış okula girmek için. Yahu uzaktan bakan ne bilsin o saç kimin diye? Hadi anladı diyelim, ya o peruk için saçını veren kadın günaha girmiş olmuyor mu başkasının başında açık açık görüldüğü için. Belki de diyecekler ki o uzuv kişiyle beraberken günaha sebebiyet verir. ...Belki de yeni peruklar gerçek saçtan yapılmıyordur, aman ne bileyim...Bunlar hep cehaletten kaynaklanıyor. Geçen gün televizyonda anlattı aydın fikirli hocalardan biri: abdest alırken açıkta olan yerler her zaman açık olabilirmiş. Eller, kollar, ayaklar, yüzler, saçlar... Maksat dedi, cemiyetin umumi temayüllerine uygun bir elbiseyle, müstehcen ve bayağı gözükmeyecek bir kılıkta dolaşmak. Her yerin, her halkın kendine göre adetleri var. Afrika'da öyle Müslüman kabileler var ki, bunlar yarı çıplak

³ Murat Gülsoy, *İstanbul'da Bir Merhamet Haftası*, 1. Baskı, İstanbul, Can Yayınları, 2007, s.214

dolaşıyorlar. Orada normal olan o. Şimdi plajda mayoyla gezersin kimse dönüp bakmaz ama aynı kıyafetle şehirde sokağa çıksan deli diye zabıta durdurur seni . Gerçi Amerika’da falan kimse kimseyi durdurmuyormuş, isteyen istediği gibi dolaşiyor. Mahşer yeri gibi. Tabi orası muhacir memleketi. Adetler karışmıştır.’⁴

Tezimizin dördüncü bölümünü oluşturan örnekler postmodernizmin dini varsayımlarını göstermektedir. Burada ise bu yaklaşımlar sonucunda gelinen noktayı görüyoruz. Din, hakkında herkesin fikir yürüttüğü, mesnetsiz, dinden kaynaklı giyim tarzının adet olarak değerlendirildiği bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Bu tarz örneklere Elif Şafak’ın Aşk adlı romanında da sıkça rastlamaktayız. Yazar yapmış olduğu tasavvuf edebiyatıyla, İslamın temel meselelerini öznel yorumlara tabi tutmakta, kesinliği olan hükümleri karakterlerine yorumlatmaktadır. Aşk Adlı romanın 244, 245. sayfalarında geçen bölümde Nisa Suresi’ni tartışmaya açmakta, Şems’in ağzından erkeklerin kadınlara üstünlüğü meselesini Kuran okurunun derinliğine göre anlamlandırmaktadır. Burada da Kuran’ın kesin hükümlerine, postmodern muğlâklık çerçevesinden yaklaşılmaktadır.

Çalışmamız sonunda görmekteyiz ki, postmodern roman Türk edebiyatında da etkili olmuş ve hayat görüşünü romanlara yansıtmıştır. Postmodernizmin dini ön görüşleri romancılarımız arasında kabul görmüş ve romanlarında oluşturdukları kurgularda örneklerini bulmuştur. Postmodern akıma dâhil romancılar, postmodernizmin iddialarıyla şekillendirdikleri romanlarında, dinin ‘şeyleşmesine’ bilinçli ya da bilinçsiz yardım etmektedirler. Bu yaklaşımları okuyucunun farkında olmadan dini mutlaklık algısını, çoğulculuk, hoşgörü gibi olgular adına esnekletirmekte, yontmaktadır. Postmodernizmin otorite tanımayan aklı, otorite kaynaklı dini konulara değindiğinde, yanıltıcı ve yanlış sonuçlar çıkarmamıza neden olabilir.

⁴ Gülsoy, a. g. e., s. 204, 205

3. Kaynaklar ve Yöntem

Çalışmamız farklı parametrelerden oluşmakta olduğundan, taranılan kaynaklar da üç konu başlığına ayrılmaktadır.

Öncelikle postmodern teori ile ilgili kaynaklar taranmış ve genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

İkinci aşamada, içeriğini postmodernizmin din kuramı, din konusundaki ön görülerinin eserler incelenmiştir.

Üçüncü aşamada ise, konumuzla ilişkisi kapsamında edebiyat kuramcılarının postmodern edebiyatı tanımlayışları ve postmodern romanın özellikleri incelenmiştir. Roman sanatının, Türk romanının gelişimine dair okumalar yapılmış, geniş edebiyat literatürü içinde özellikle, Berna Moran'ın Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, Hasan Bülent Kahraman'ın Post-Entellektül Dönem ve Edebiyat, Metin Cengiz'in Küreselleşme, Postmodernizm ve Edebiyat, Hilmi Yavuz'un Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Son aşamada roman tahlillerinin yer alması dolayısıyla , edebiyat sosyolojisi çalışmalarına başvurulmuştur. Roman tahlilleri konusunda özellikle, Şerif Aktaş'ın: Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Mehmet Tekin'in: Roman Sanatı I, E. M. Forster'in: Roman Sanatı, edebiyat sosyolojisi alanında da, Köksal Alver'in: Edebiyat Sosyolojisi, Ömer Naci Soykan'ın: Edebiyat Sosyolojisi Kuram ve Uygulama adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmamızda dolaylı gözlem, vasıflama, belgesel gözlem metotları ve içerik analizi, çözümlenme, dökümantasyon, bilgi ve belge toplama, karşılaştırma, açıklama tekniklerinden yararlanılmıştır.

BÖLÜM 1 : POSTMODERN PERSPEKTİF

1.1. Kavramsal Çerçeve

Postmodernizm ile ilgili bilgi vermeye başlamadan önce, birbirlerine karıştırılan ve birbirleri yerine kullanılan; postmodern, postmodernite, postmodernizm ve postmodernleşme kavramlarının neyi ifade ettiğini açıklamanın konunun anlaşılması açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Postmodernite, moderniteden sonra gelen tarihsel süreci ifade etmektedir. Dilbilgisi açısından bir dönem ismi olarak kullanılmaktadır. Postmodernite, postmodernizmin toplumsal ve kültürel yansımalarını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu terim 20.y.y.ın sonu ve 21.y.y.ın başlarında yaşanan hayatın niteliklerinin bir sonucu olan çağdaş sanat, kültür, ekonomi ve toplumsal durumun aldıkları görünüme atfen filozoflar, sosyal bilimciler ve sanat eleştirmenleri tarafından kullanılmıştır.

Postmodernizm kavramı da söylemin ideolojik boyutuna işaret etmektedir⁵. Postmodernite bir var oluş hali veya koşulunu betimlerken, ya da kurumlar ve koşullardaki değişmelerle ilgiliyken, postmodernizm estetik, yazınsal, siyasi ve sosyal bir felsefeyi ifade eder. Postmodernizm, kültürel ve entelektüel bir fenomendir. Postmodernite ise bu felsefenin toplumdaki sosyal ve siyasi yansımalarıyla ilgilenir.

Özetle, moderniteden sonra var olan toplumun durum veya koşullarını postmodernite, postmodern duruma yanıt olarak ortaya çıkan hareketleri ve felsefi görüşleri postmodernizm ifade eder.

Postmodern kavramı ise, postmodern döneme özgün nitelikleri kapsayan bir sıfat olarak tanımlanabilir.

⁵Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, 3. Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2006, s.56.

Postmodernleşme kavramı da, postmodern aşamaya giden değişimi ve kültürel oluşumları ifade eder.

1.2. Postmodern Durumun Oluşum Süreci

Postmodernizmin ekonomik ve toplumsal koşullar anlamında başlangıcı II. Dünya Savaşı sonrasında. Düşünsel anlamda ise Nietzsche'ye kadar uzanır⁶.

Biz burada postmodernitenin oluşumunu iki başlık altında toplayıp, Nietzsche'ye kadar olan düşünsel kısmı postmodernizmin beslendiği kaynaklar başlığı altında inceleyeceğiz.

Postmodernizmin oluşumundaki birinci ve en önemli aşama, moderniteye olan inancın sarsılmasıdır. Modernitenin, hem ideolojisi (gelenekselin reddi), hem siyasal kurgulanışı (bürokratik yapının tamamen beşerileştirilmesi), hem dayandığı maddi temeller ve bu temellerin işleyiş biçimi (kapitalizm) hem kullandığı metodoloji ve bilim anlayışı (pozitivizmin ve determinizmin zirveye çıkması) hem de bireye verdiği yeni anlamlarla, ona toplum içinde biçtiği görev (birey özgürleşecek, özgürlüğünü sonsuza kadar yaşayacak, diğer yandan kitleleşerek can çekişecek) bakımlarından yirminci yüzyılın hemen başındaki manzarası bize özde irtifa kaybettiğini göstermektedir.

Modernitenin İrtifa Kaybettiğine Dair Görüşler:

Tarihçi Mark Poster'e göre, modernist görüşe ve onun insanlığa getireceği mutluluğa dair olan inanç yirminci yüzyılın ikinci yarısında sorgulanmaya başlar. Poster bu değişimi üç nedene bağlar :

1)Kolonilerin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamalarıyla birlikte, buralarda yaşamaya başlayan insanların Batı düşüncesini temelden sorgulamaya

⁶ Recep Duran, 'Postmodernizm Bir Düşünce Okulu mudur?', Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, Sayı, 138,139,140, Ankara, 2008, s.146

başlamaları, bu düşüncenin insanlığın mutluluğuna değil, belli toplumların ve grupların çıkarlarına hizmet ettiğini ileri sürerek, insan merkezli düşüncenin nasıl ve ne ölçüde mevcut politik güce destek verdiğini kanıtlamaya çalışmaları.

2)Feminist hareketin güç kazanması, feministlerin Batı toplumlarının yapı ve düşünce sistemlerini şiddetle eleştirmeleri, bu sistemlerin kadın erkek eşitliğine ve ortak mutluluğa değil, genelde ataerkil bir yaklaşımı sürdüren düzene, özelde ise beyaz orta sınıf erkeğin çıkarlarına ve mutluluğuna hizmet ettiğini göstermeleri.

3)Elektronik iletişim sistemlerinin olağan üstü yaygınlaşması sonucu bilgi edinme ve aktarma yöntemlerinin ve sosyal yapının değişmesi⁷.

Modernlik ile birlikte dünya ölçeğinde ortaya çıkan sorunlar , ünlü siyaset kuramcısı ve antropolog Taylor'ın değişiyile 'modernliğin sıkıntıları' modernliğin ruhunun ruhsuzluğuna işaret eden postmodernizme yeni kaleler kazandırmıştır. Örneğin uzun yıllar bir misyoner edasıyla diğer ülkelere empoze edilmeye çalışılan ekonomik ve siyasal modellerin, sanıldığı gibi evrensel ilkelere dayalı olmadığı, tamamen gelişmiş ülkeler lehine kurulmuş olduğu kabul edilmeye başlandı. Yine dünyada birçok toplumun kurtuluş ümidi olan Marksizmin de diğer büyük anlatılar gibi tökezlemesinin yarattığı büyük hayal kırıklığı, insan merkezli modern projelere bütünüyle bir isyan atmosferi oluşturmuştur. Bu çerçevede Jameson'a göre 'ideolojinin, sanatın ya da toplumsal sınıfların sonu, Leninizm, sosyal demokrasi ya da varsıl devletin krizi gündeme gelmektedir'⁸.

Diğer yandan Marcuse'un dediği gibi modern toplumlarda ortaya çıkan, yabancılaşma, anomi, sapkınlık, monotonluk, tek boyutlu insan tipi, tatminsizlik, hazcılık; Baudrillard'ın deyimiyle toplumsalın sonu, toplumların kitleleşmesi, bir hayvan sürüsü kadar sessiz oluşu, insanlığa kurtuluş vadeden ideolojilerin zayıflaması gibi diğer gelişmeler, modern toplumun ve modernliğin önemli bir dönüşüm eşiğinde olduğunu yani postmodernizme bir davetiye çıkarıldığını işaret etmektedir⁹.

⁷ İsmet Emre, *Postmodernizm ve Edebiyat*, 1.Baskı, Ankara, Anı Yayınevi, 2004, s.31

⁸Sezgin Kızılcılık, *Postmodernizm Dedikleri*, 1.Baskı, İzmir, Saray Yayınevi, 1996, s.30

⁹ Kızılcılık,a.g.e., s. 30

Modernizmin sorunlarını çözememesi, sonuçta toplumların modernitenin tüm karakteristiklerine meydan okuyan, ilerlemenin karşısına reaksiyonu, şimdinin karşısına geçmiş, soyutlamanın karşısına temsili koyan ve adına postmodernite denilen bir durum içine girmesine neden olmuştur¹⁰.

Bu bağlamda postmodernitenin modernite eleştirisini birkaç maddede özetlersek :

1)Modernite bir evrensel gelişme modeli değildir. Çünkü batı dışındaki toplumların modernleşme çabaları varsayıldığı gibi olmamıştır. Az gelişmişlikleri bir türlü bitmemektedir. Demokrasi, insan hakları gibi söylemler çifte standartları üretmeye yarayan perdelerdir. Bu olgular diğer dünya toplumlarının Avrupa merkezli bir sisteme uyarlanma çabalarıdır. Evrensellik iddiası her geçen gün erozyona uğramakta, yerellik duyguları gelişmektedir¹¹.

2)Kentsel hayat dejenere olmuştur. Postmodernizmin sorun olarak algıladığı sanayi kentinin bizzat kendisidir. Modernizmle özdeşleştirilen kent bu gün ona meydan okumaktadır. Aşırı kalabalık nüfus, kamu hizmetlerinin eksikliği, hukuk ve yasa düzeninin çöküşü, mezhepler arası şiddet olayları, kentsel hayatı her geçen gün kötüleştirmektedir. Devlet her geçen gün polisleşmekte, modernitenin açık toplumu gittikçe kapanmaktadır.

3)Modernist üst anlatıların iflası: Evrensellik, laiklik, demokrasi, çoğulculuk, hümanizm Batı merkezli hegemonyanın parçalarıdır.

4)Görünen gerçekliğin ötesinde bir özne düşüncesi hayalden ibarettir. Postmodernizme göre görünürlüğün ötesinde hiçbir şey yoktur. Gerçek olan görünen varlığın yansımasıdır.

5)Bilgiye yüklenen misyon geri tepmiştir. Postmodernizme göre obje ile subje arasında kurulan ilişkiden sırf gerçeklik doğmuyor. Ondan daha da öte bir iktidar

¹⁰ Seyfettin Arslan, Abdullah Yılmaz , 'Modernizme bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm', C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, C.2, S.2, s.104

¹¹ Mustafa Aydın , Postmodernizm ve Eleştirisi, Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, 138, 139, 140, Ankara, 2008, s.41

olgusu doğuyor. Masum sanılan bilgi birilerinin birileri üzerindeki tahakküm aracı oluyor¹².

Postmodernitenin oluşumundaki ikinci önemli aşama ise bilimsel alandaki devrimsel gelişmelerdir. Modern bilim anlayışı nedensellik ve nesnellik üzerine kurulmuştur. Fakat yirminci yüzyılda özellikle fizik alanında meydana gelen gelişmeler bilimsel bir devrim yaratmıştır.

Danimarkalı fizikçi Niels Bohr'un öncülüğünü yaptığı kuantum kuramı ile ilgili bulgular hem pozitivist hem de nedensellik ilkesine büyük bir darbe vurmuştur. Kuantum kuramı ile parçacıklar arasındaki etkileşimin nedensellik değil, rastlantısallık ilkesine göre yürüdüğü kabul edilmiştir¹³.

Süje- obje ayrımının ortadan kalkması ile deney ya da gözlem yapan yani bilgi üreten kişinin de bilgi üretim sürecinin parçası olduğu görüşü yerleşmiştir. Bir başka deyişle bilgi üretme çabası içinde olan kişinin fiziksel ya da biyolojik özellikleri, değer yargıları vb. nitelikler bilgi üretme sürecini şu ya da bu ölçüde etkilemiş olacaktırlar. Böylece üretilen bilginin konusu hem obje hem süje olacaktır. Bu da nesnellik imkânsızlığını göstermektedir.

Yine yirminci yüzyılın başında Einstein maddenin çözümlemesini başarmanın yanında, evrenin açıklamasını ünlü görecelik kuramına dayandırmıştır. Böylece nedensellik ilkesi yıkılırken her sorunun zaman ve uzaydan bağımsız tek doğru yanıtı olduğunu öngören pozitivist bilgi anlayışı temelden sarsılmıştır¹⁴.

Einstein'ın 1905'te yayınladığı Genel ve Özel İzafe Kuramı Karl Heisenberg tarafından geliştirilerek 1925'te yayınlandı. Heisenberg'in 'elektronun hızını ölçtüğümde yerini saptayamam, yerini saptadığımda hızını ölçmem' yani belirsizlik kuramı da nedensellik ilkesini yıkarken, doğru ya da yanlış ilkesine dayanan iki değerli mantığın yetersizliğini göstermiştir¹⁵.

¹² Aydın, a.g.e., s.43

¹³ Şaylan, a.g.e., s.184

¹⁴ Şaylan, a.g.e., s.185

¹⁵ Şaylan, a.g.e., s.186

Kurt Gödel'in matematiğe eklemlediği, matematikte bile sezgici mantık vardır yaklaşımı, atomun parçalanması, atomist yaklaşımların hızla yerini daha esnek, daha rastlantısal ve daha rölatif metotlara bırakması, bilimde belirsizlik, görecelik ve rastlantısallık ilkelerini ön plana çıkarmıştır.

Tüm bu gelişmeler artık modern çağın bittiği ve yaşanmakta olan dönemin yeni bir çağ olduğunu göstermektedir. Çağları isimlendirirken zamanın, toplum, birey, bilim, siyaset, sanat gibi alanlardaki algılamalarında meydana gelen değişimler etkili olurlar. Modernitenin bitip postmodernitenin başladığını savunanlar da bu alanlardaki değişimleri iddialarının gerekçesi olarak göstermektedirler. Bu meselelere de çalışmamızın ileriki aşamalarında değineceğiz.

1.3. Postmodernizmin Beslendiği Kaynaklar

Postmodernizmin, tarihsel ve kültürel temellerini ortaya çıkarmak için, Antik Yunan felsefesine özellikle de sofistlere kadar gidilebilir. Sofistlerin septisizmi, rölativizmi ve nihilizmi postmoderne hem benzer hem de cazip gelir. Bilindiği gibi sofistler insanı her şeyin ölçüsü olarak kabul ederler. Hatta öyle ki insan var olanların varlıklarında, var olmayanların da var olmadıklarının ölçütüdür. Dolayısıyla bu anlayışa göre herkesin doğru sayacağı bir yargıya varmanın imkânı yoktur. Sofistlere göre varlığın bilgisini bile elde etmek mümkün değildir.

Postmodernizmin düşünsel bağlamda beslendiği kaynaklar Nietzsche'ye kadar uzanır. Nietzsche on dokuzuncu yüzyılın önde gelen anti-aydınlanmacısıdır. O modernitenin bilgi kaynakları ve bilgi edinme sürecine dair görüşlerini kıyasıya eleştirmiştir. Nietzsche'ye göre on sekizinci ve on dokuzuncu yüz yılda ortaya çıkan dönüşümler modernleşme olarak yorumlansa bile bunu belirleyen temel değişken, ne insan aklı, ne bilim ne de tarihin ileriye doğru akma özelliği taşımasıdır. Nietzsche'ye göre bu atılımı sağlayan unsur insanın yaşam enerjisidir. Yani biyolojik bir süreçtir. İnsanın yaşam enerjisi bilgi edinme sürecinin de kaynağıdır. Ancak bu enerji anarşinin, acımasızlığın ve yabancılaştırmanın da kaynağı olmaktadır. Bu enerji herkeste farklı oranda olduğundan üstün insan sayılan yüksek enerjili insanlar tarihi yapmakta, büyük

atılımlara kaynaklık etmektedirler. Modernleşme de bu insanların gerçekleştirdiği dönüşümdür. Ama aydınlanmayı sağlayan bu insanlarda bencillik ve vahşilik de bulunduğundan yabancılaşma, anomi bu çağa egemen olacaktır¹⁶.

Nietzsche, Batı kültüründe Hıristiyanlığın yerine geçmiş ve bir din haline gelmiş olan bilimi eleştirir. ‘Bilim, insanoğlunun doğal fenomenleri araştırmak üzere başvurduğu sınırlı yöntemlerden sadece bir tanesidir. Bilim bütünlüklü bir değerler dizisi yaratamaz. Bilimin de sınırları olduğunun farkına varılması çok derin hayal kırıklıkları ve karamsar bir nihilizme yol açacaktır. İşte günümüzde çağdaş dünyanın içinde bulunduğu durum budur’¹⁷.

Nietzsche’ye göre bilgi ve hakikat aşkın varlıklar değil, sadece birer etkili araçtır. Bunlar insanların icat ettiği kavramlardır. Daima belirli bir insani ilgi ve amaca hizmet ettikleri için de hiçbir zaman nesnel olamazlar¹⁸. Böylece modern bilimin nesnellik üzerine kurulu olduğuna dair aydınlanmacı bilim anlayışının postmodernizmle birlikte reddedilişinin kökenlerini Nietzsche’de bulabiliriz.

Nietzsche için yorumlamalarımızın ötesinde hiçbir fiziksel gerçeklik yoktur. Ona göre ‘doğru, doğruların yanılısına olduğunu unutanların yanılısamadır’¹⁹.

Nietzsche, *Ecce Homo* adlı yapıtında, insanlığın bu güne dek haklarında sürekli düşünce üretip büyük anlatılar geliştirdiği Tanrı, ruh, erdem, günah, öte dünya, sonsuz hayat gibi şeylerin gerçek değil yalnızca kuruntulardan ibaret olduğunu, hayatın temel konuları olan küçük şeylerin önemsenmemesi nedeniyle toplumsal düzenin kökten bozulduğunu kaydetmektedir²⁰. Postmodernizmin modernliğin ortaya koyduğu büyük anlatılara bir inanmazlık olarak ortaya çıkışının gerisinde büyük ölçüde Nietzsche’nin bu görüşleri vardır.

¹⁶ Şaylan, a.g.e., s.120

¹⁷ Aylin G Baran, ‘Postmodernizmin Özne ve Akıl Kavramlarına Yöneltilmiş Eleştirilere Eleştirel Bir Bakış’, *Düşünen Siyaset*, S.2, Aralık, 2005, s.117

¹⁸ Dave Robinson, *Nietzsche ve Postmodernizm*, Çev. Ökten Kaan H., 1. Baskı, Everest Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 17

¹⁹ Yıldız Ecevit, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.63

²⁰ Veli Urhan, ‘Postmodernizm ve Kişilik’, *Hece Dergisi*, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008, s.156

Nietzsche, geleneksel felsefenin ‘öz’, ‘gerçek’, ‘mantıksal temel’ gibi kavramlarına çok eleştirel bir bakışla yaklaşmaktadır. Evrenin bir tek değil çok sayıda anlamı vardır ve bu durumda bilginin tek bir gerçekliğin temsili olduğu tezi köksüzdür. Yani doğru bilgi görecelidir. Gerçeğin temsili olmaz onun yerine yorumu vardır. Bir biyolojik varlık olarak insanların güdeleri ve gereksinimleri vardır ve yorumları da bunlar belirler. Her insan kendi güdülerinden kaynaklanan yorumun bir norm olarak kabul edilmesini istemektedir. Bu da yabancılaşmanın, baskının, vahşetin nedenidir.

Nietzsche, bilgiyi ya da epistemolojiyi de gereksinme kavramına bağlı olarak ele almaktadır. İnsanın bilgi ve doğru gibi kavramlara ihtiyacı vardır. Çünkü bu sayede içinde bulunduğu kaotik ve karmaşık yapıya düzen vererek egemen olmaktadır.

Nietzsche bilim, bilgi ve dil arasındaki ilişkinin göreceliliğine dikkat çekmiş ve dil üzerinden inşa edilen modern bilim anlayışını yapı bozumuna uğratmıştır. İnsanoğlu algılama psikolojisi ile doğruluğu kurmaktadır. Algının ilk oluştuğu yer sinir sistemidir ve sinir sistemi tarafından algılananlar dilde yansıtılmaktadırlar. İnsan çevresindeki objelerden söz ederken bunlar hakkında bir şeyler bildiğini varsaymaktadır ama temelinde sinir sisteminin ve beş duyunun bulunduğu algısı dilde yansıma bulduğu anda orijinal objeyi temsil etmeyebilir. Çünkü dilin işaretleri (yazı ve ses) bireye bağlıdır yani keyfidir. Buradan da dilin doğruyu ifade etmediği sonucuna varır.

Postmodern söylem içerisindeki negatif özgürlük kavramı da temellerini Nietzsche’de bulmaktadır. Negatif özgürlük, bireye hiçbir müdahalenin olmamasını öngörmektedir. Modernizmin özgürlük anlayışı ise pozitifdir. Burada tarih ileriye doğru akıp gittiği için bireyin de giderek özgürleşmesi ve bu özgürleşme için insana bilinçli bir müdahalesi söz konusudur. Postmodern söylem bunu tranlık* olarak yorumlar²¹.

Nietzsche’yi belki postmodernizmin değil ama postmodern sürecin ilk sacayaklarından biri olarak kabul edebiliriz. Çünkü Nietzsche postmoderniteyi, kavramsal olarak postmodernizmden ayırmış, postmodernitenin, modernizmin aşırı kullanımıyla teori pratik çatışmasının yarattığı boşluğu ilk elden içeriden eleştirmiştir.

* istibdat, zorba yönetim.

²¹ Şaylan, a.g.e., s.125

Nietzsche tüm metinlerinde postmodernist kuramcılara geniş bir bakış açısı ve bu bakış açısını destekleyecek metodoloji bırakmıştır²².

Postmodernizmin akıl hocalarından bir diğeri de Paul Feyerabend'dir. O'nun temel çıkış noktası, insan davranışlarının önceden kestirilemez olduğu ve bu çerçevede tarihin rastlantılar ile akıp gittiğidir. Bilimin tanımında bir tür olmazsa olmaz koşul olarak sınırsız bir tartışma ve düşünce özgürlüğü olmasına karşın bilimin baskıcı ve otoriter bir işlevi olduğu yadsınmayacaktır. Feyerabend bu noktayı şiddetle eleştirmekte ve bilimi bir ideoloji olarak tanımlayıp hiç bir ideolojinin diğeri üstün olamayacağına altını çizmektedir. O'na göre bilim on yedinci ve on sekizinci yüz yılda önemli hizmetler sağlamış ve insanın özgürleşmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Ama bu durum artık geçerli değildir. Aksine çağdaş bilim anlayış ve uygulaması, insanın özgürleşmesinin önünde temel bir engel konumuna gelmiştir. Feyerabend, Aydınlanma projesinin bilim anlayışının dış gerçekliğin yansıtılması düşüncesine dayandığını öne sürmektedir. Bilim önermeleri dış gerçekliğin temsili olarak kabul edilmektedir. Hâlbuki böyle bir temsil, dilin özellikleri nedeniyle mümkün değildir ve düşünür'e göre hala Aydınlanmacı bilim anlayışında ısrar etmek bir tür dogmatizmin yeniden üretilmesinden başka bir şey olmayacaktır²³.

Feyerabend pozitivist bilimin hegemonyasının veya başarılarının kendiliğinden değil, toplumdaki egemen güçlerin desteğinden arttığını vurgulamaktadır. Bu konuda Feyerabend, Özgür Bir Toplumda Bilim adlı yapıtında şöyle der; 'pozitif bilimin üstünlüğü araştırmaların, argümanların sonucu olarak tezahür etmiş değildir. Bu üstünlük siyasetle, kurumlar aracılığıyla ve hatta asker gücü ile ihdas edilmiştir'²⁴.

Feyerabend, pozitivist yöntemin tekliğine, yaşamı düzenlemesine, diğer bilgi türlerinden uzaklaşarak sadece pozitivist bilgiye göre ilerlemenin olacağına ve bilimin evrenselliğine karşı çıkar. Bu noktada Feyerabend, Yönteme Hayır'da 'her

²² Emre, a.g.e., s.39,40

²³ Şaylan, a.g.e., s.234, 235

²⁴ Kızılcılık, a.g.e., s.94

kültür, her ulus, kendi özel gereksinimlerini karşılayacak bir bilim kurabilir' demektedir²⁵.

Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı eserinde, bazı ilkel kabilelerin bazı hastalıkları tedavi için uyguladıkları yöntemler modern tıbbın yöntemlerinin çok ilerisinde bulunabilir; bazı ilkel kozmolojiler geleceğin dünyasının yapısını kestirim hususunda bize büyük ölçüde yararlı olabilir demektedir.

Feyerabend yine aynı eserinde, yapılan saha araştırmalarının, arkeolojik çalışmaların ve mitlerle ilgili incelemelerin, Taş Devri insanının bizleri hayrete düşürecek derecede mükemmel bir bilgi birikimi ile mücehhez olduğu sonucuna varıldığını gösterir²⁶.

Postmodern hareketin oluşumunda Frankfurt Okulu mensuplarının sağladığı katkılar da son derece önemlidir. Frankfurt Okulu mensupları da Aydınlanmayı kendini koruma güdüsünün akli kullanması biçiminde değerlendirmektedirler. Bu yaklaşım aklın araçsal bir konuma indirgenmesidir ve araçsal aklın her hangi bir evrensel etik söz konusu olamayacağı için kolaylıkla teröre ya da şiddete yönelmesi olanaklıdır²⁷.

Horkheimer daha 1920'lerde Aydınlanma projesinin üzerine oturduğu rasyonellik kavramını kapsamlı bir eleştiriye tabi tutmuştur. Horkheimer'a göre akıl yürütmeyi esas alarak buradan bir özgürleşme projesi üretmek kolay değildir. Böyle bir girişim kendi içinde aşılması gereken paradoksları barındırmaktadır. Modernizm, akıl yürütme ve bilim yoluyla insanın doğaya egemen olmasını ve böylece doğaya karşı özgürleşeceğini öngörmektedir. Buna göre özgürleşmek için doğa üzerinde baskı kurmak gerekmektedir. Ama baskı kurarak özgürleşme kendi içinde paradoksaldır. Horkheimer, doğa üzerinde baskı kurmanın kaçınılmaz olarak insana da egemen olma arzusuna dönüşeceğini ileri sürmektedir²⁸.

²⁵ Kızılcılık, a.g.e., s.94

²⁶ Kızılcılık, a.g.e., s 95

²⁷ Şaylan, a.g.e., s.126

²⁸ Şaylan, a.g.e., s.128

Postmodern teori ile Frankfurt Okulu arasındaki benzerlikleri kabaca şöyle sıralayabiliriz: Her ikisi de toplumsal gerçekliğin bölgeleri arasında sabit sınırlar tesis eden akademik iş bölümüne saldırır ve disiplinler üstü söylemlere başvurur. İkisi de modernliğe ve onun toplumsal tahakküm ve rasyonelleşme biçimlerine ilişkin keskin eleştiriler getirir. İkisi de toplum teorisi, felsefe, kültür eleştirisi ve politik ilgileri kendi teorilerinde birleştirir ve daha akademik teorilerden farklı olarak, ikisi de bazı değışkeleri teoriyi pratiğe, söylemi de politikaya doğru yönlendirmeye çalışırlar²⁹.

Son olarak postmodernizmin hermeneutik ile ilişkisine değinebiliriz. Postmodernizmin geleneği yeniden ihya edişii ile Gadamerci hermeneutiğin ön yargı, hermeneutik daire, tarihsel ve geleneksel bağlam gibi kavramları ihya edişii, onları anlamının koşulları içine alışı aynı tutumu ifade eder.

Gelenek, tarih insanın içinde bulunduğu anlama ufku oluşturur ve insan sürekli olarak bu ufuk içinde anlar. Geleneksel, tarihsel ve kültürel dokunun yeniden ortaya çıkması, üstelik dünyayı anlamının, metni okumanın ve yorumlamanın bir koşulu olarak ortaya çıkması, hermeneutik ile postmodern duyarlılığın kesiştiği noktalardan birini oluşturur. İnsan dünyasını anlamının yolunu arar. Gadamer'le öne çıkan hermeneutik daire, öznenin anlama koşulları, kültüre ve geleneğe atıfta bulunan ön yargı kavramı, aydınlanmanın nesnellik, objektiflik idealinin bu şekilde sarsılması postmodernlikle hermeneutiğin bir araya geldiği konular arasındadır³⁰.

1.4. Postmodernizmi Tanımlama Girişimleri

Postmodern kavramını ilk kez kullanan kişi İngiliz ressam ve sanat kritikçisi John Watkins Chapman'dır. Chapman 1870'li yıllarda Fransa'da ortaya çıkan izlenimci resim akımından daha modern, avangart konumda gördüğü resimleri postmodern olarak nitelemiştir³¹.

²⁹ Emre, a.g.e., s.44

³⁰ Alev Erkilet, 'Postmodernizmin Fırsatları ve Açmazları: Kime Göre, Kimin İçin?', Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizm Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008, s.95

³¹ Şaylan, a.g.e., s.30

Kavramın daha sonra Derico de Onis tarafından postmodernismo olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bir edebiyat bilimcisi olan De Onis, bu terimi modernizmin kendi içindeki muhafazakâr bir gerileyişini tanımlamak üzere kullanmıştı³². Onis tarafından ortaya atıldıktan sonra bir postmodern üslup fikri, İspanyol şiir eleştiri terimleri arasına girmiştir.

1960'lı yılların içinde postmodern kavramı Amerikalı soyut ekspresyonizm içinde adı anılan Robert Rauschenberg'in resimlerindeki kolajların başlamasıyla plastik sanatlarda anılmaya başlamıştı³³.

Postmodern teriminin buraya kadar göstermeye çalıştığımız kullanım alanları görüldüğü üzere sanattaki bir dönüşümü ifade etmektedir. Resim, plastik, şiir gibi sanat dallarında yeni bir akımı ifade eden postmodernin yirminci yüz yıl sonlarında Anglo Sakson dünyada tamamen farklı bir anlamda kullanılmaya başladığını görüyoruz.

Best ve Kelner postmodernizm teriminin bilinçli ve bu günkü kullanımına yakın bir anlamda ilk kez tarihçi Arnold Toynbee tarafından kullanıldığını ifade ederler. Toynbee Bir Tarih İncelemesi adlı eserinde modern dönemin I. Dünya Savaşı ile bittiğini bundan sonraki dönemin postmodern olduğunu ileri sürerek ilk kez postmodern terimini kullanmıştır³⁴.

Toynbee Batı'nın tarihinde dört dönemden söz eder: Karanlık Çağlar, Orta Çağlar, Modern Çağlar ve Postmodern Çağ³⁵. Fransa- Prusya savaşı ile açılan çağı postmodern çağ olarak adlandırmış ve Batı'nın 1875'den itibaren yeni bir geçiş dönemine girdiğini ileri sürmüştür. O'na göre 'Batı cemiyetleri toplumdaki egemen öge olmaya yetecek kadar kalabalık ve güçlü bir burjuvazi yaratmayı başardıkları andan itibaren modern olmuşlardır. Buna karşılık postmodern çağda dizginleri elinde tutan artık bu orta sınıf değildi'.³⁶ Toynbee'nin postmodern çağın başlangıcı konusundaki düşünceleri, Batı dışındaki entelijansiyanın modernliğin sınırlarına vâkıf olup bunları Batı'ya karşı kullanma yönündeki çabaları üstüne yoğunlaşmıştır.

³² Pete Anderson, *Postmodernitenin Kökenleri*, Çev. Gen Elçin, 2. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.10

³³ Ali Akay, *Postmodernizm*, 1. Baskı, İstanbul, L&M Yayınları, 2005, s.7

³⁴ Recep Duran, 'Postmodernizm Bir Düşünce Okulu mudur?', Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S. 238, 139, 140, s.146

³⁵ Şaylan, a.g.e., s.31

³⁶ Anderson, a.g.e., s.13

Toynbee, son dönem Batı tarihinin aynı anda etkili olan iki güçlü olgu tarafından şekillendirildiğini iddia eder. Bunlar sanayileşme ile milliyetçiliktir. Fakat on dokuzuncu yüz yılın son çeyreğinden itibaren uluslar arası sanayi ölçeğinin ulusal sınırları zorlamasıyla bu iki güç birbiriyle yıkıcı bir çelişme içine girmiştir. Bu iki güç arasındaki çekişmenin sonucunda patlak veren I. Dünya Savaşı da artık ulusal iktidarın kendi kendine yetmediği yeni bir çağa girildiğinin açık bir göstergesidir.

Bu dönem dramatik bir değişimi ve daha önceki modern çağdan kopuşu oluşturuyordu ve savaşlar, toplumsal kargaşa devrim tarafından karakterize ediliyordu. Toynbee bu çağı bir anarşi ve total görecelikçilik çağı olarak betimliyordu. Bundan önceki modern dönemi toplumsal istikrar, rasyonalizm ve ilerlemenin damgasını taşıyan tipik bir orta sınıf burjuva çağı olarak niteliyordu. Bunun tersine postmodern çağ rasyonalizm ve Aydınlanma ethosunun çöküşü tarafından damgalanan bir sorunlar dönemidir.³⁷

Postmodern çağın belli özellikleri; büyük savaşlar, devrimler ve karmaşadır. Bu karmaşa aynı zamanda bir kültürel çöküşü ifade etmektedir. Toynbee, postmodern çağda aydınlanma etiğinin yıkıldığından söz etmekte ve insanlar için sorunlu bir döneme girildiğini öne sürmektedir. Postmodern Çağ, Modern Çağ'ın ya da Aydınlanma hareketinin değerleri açısından bir yıkıntı dönemi olarak nitelendirilmektedir. Buna göre postmodern kavramı Toynbee tarafından bir olumsuzluğu, çöküntüyü ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

1960'ların sonlarında öncelikle Fransa'da dile getirilmeye başlayan ve akılcı, modernist Batı düşüncesini kökünden sorgulayan, onun insana ve gerçeğe olan inancını yadsıyan postmodern görüş, ortaya çıkışı hangi nedenlere bağlanırsa bağlansın, yirminci yüz yılın ikinci yarısında değişik alanlarda çok etkin olmaya başlamıştır. Bu durumu birçok düşünür ve bilim adamı kabul eder. 1960'larda Jacques Derrida, Michel Foucault ve Roland Bartes dil, politika, tarih, felsefe ve okuma edimi konularına postmodern bir yaklaşımla eğilmişlerdir. 1970 sonlarında Jean Francois Lyotard toplum tarihi, Jean Baudrillard sosyoloji, sosyal psikoloji ve iletişim dallarını bu açıdan irdelemişlerdir. 1970'lerde Richard Rorty, Ihab Hassan, Herber Blau, Paul de Man,

³⁷ Emre, a.g.e., s.41

Hills Miller, Geoffrey Hartman, Barbara Hernstein Smith, Stephan Greenblatt gibi Amerikalı düşün ve bilim adamları da, postmodern görüşü Fransız meslektaşları gibi öncelikle bir söylem türü, temel bir düşünce biçimi olarak ele alıp savunmuşlardır. 1980'lere gelindiğinde postmodernist yaklaşım İngiltere ve Almanya da dâhil olmak üzere tüm Avrupa'da ve dünyanın diğer bölgelerinde kabul görmüştür.³⁸

Rudolf Pannwitz, I. Dünya Savaşı sırasında yazdığı bir kitapta Avrupa'nın hümanist değerlerinin çöküşü anlamında postmodern kavramını kullanmıştır. Pannwitz, egemen kültürün bir postmodern insan yarattığından söz etmektedir. Bu postmodern insanın kültüründe militarist, şoven, seçkin değerler çok ağır basmaktadır. Rudolf Avrupa kültüründe ve uygarlığında kesin bir kopuştan söz etmektedir. Postmodern sözcüğünün bu anlamda kullanılması bu günkü kullanım anlamıyla büyük benzerlik göstermektedir.³⁹

Sosyolojide postmodernizm terimi ilk kez 1968'de çağdaş-yapısal fonksiyonalizmin sistematik tipinin önemli temsilcisi Amita Etzioni tarafından kullanılmıştır.

Etzioni, *The Active Society* adlı kitabında savaşın sona ermesiyle açılan bir postmodern dönemden söz eder. Bu dönemi, büyük işletmelerin, yerleşik elit topluluğun güçten düştüğü, toplumun ilk kez 'kendi kendisinin efendisi' olduğu bir demokrasiye sahip olabileceği bir dönem olarak niteler.⁴⁰

Etzioni'ye göre postmodern toplum, enformasyon, iletişim ve enerji teknolojilerinin gittikçe artan ilerlemesiyle belirlenen bir toplumdur. 'bu ilerleme, teknokratik, yabancı ilerlenime geçmeyen, tersine özerk, dinamik ve çoğul olacak bir topluma götürür....' Sosyolojik açıdan postmodernizm çoğulculuğu vurgular.⁴¹

Postmodern kelimesi dilimizde, alışlagelenden farklı, yeni karşılaşılan olgu ve durumlara karşılık gelmektedir. Postmodernizm kavramı, edebiyat, mimari,

³⁸ Dilek Doltaş, *Postmodernizm; Tartışmalar ve Uygulamalar*, 1. Baskı, İstanbul, Telos Yayınevi, 1999, s.25

³⁹ Şaylan, a.g.e., s.30,31

⁴⁰ Anderson, a.g.e., s.24

⁴¹ Kızılcılık, a.g.e., s.33

güzel sanatlar gibi değişik disiplinlerin sözlüklerine 1960'lı yıllarda girmiş ve Lyotard'ın Postmodern Durum eseriyle gündeme oturmuştur.⁴²

Postmodernizmi tanımlama girişimleri modernizmden bağımsız düşünülemez. Yapılan tanımlar genellikle ya modernizmden bir kopuşu, ya modernizme bir başkaldırıya ya da modernizmin bir devamlılığını, revize edilmesini içerir. Biz de burada Lyotard ve Baudrillard gibi postmodernizmi kuramlaştıran düşünörlere geçmeden önce, postmodernizm tanımlarını modernizme göre konumlandıran düşünörlere bazılarına değinmek istiyoruz.

Habermas, Giddens, Wolfgang Ivers, Matei Calinöscu, G. Merquion gibi isimler postmodernizmi modernizmin devamı olarak yorumlarken; Lyotard, Baudrillard, Foucault, Touraine, Bell gibi modernliğin eleştiricileri, gelişmiş Batı toplumlarındaki düzenin dönüşüm eşiğinde olduğunu veya bittiğini, modernlikten bir kırılma yada kopuşun olduğunu, yeni bir dönemin (postmodernliğin) ortaya çıktığını vurgularlar.

Jürgen Habermas, postmodern bir dönemde olmadığını, modernliğin sonuçlarının radikalleşip, evrenselleştiği bir dönemde yaşadığımızı iddia eder. Postmodernist düşünörleri muhafazakâr düşüncelerin yeni sözcüleri olarak yorumlarlar. Modernizmi aydınlanma felsefesiyle tasarlanmış bir büyük proje olarak gören Habermas'a göre, postmodernist felsefecilerin modernizmde eleştirdikleri konular bu projenin henüz tamamlanmamış olmasından kaynaklanıyor.⁴³

Habermas, postmodernizmi insanı özgürleştirici değer ve kuramları geçersiz kılmaya çalışan tutucu ideolojilerin yeni bir yorumu olarak değerlendirir.⁴⁴

Habermas'a göre, modern kültür sanatta yaratıcılığını yitirince onun çatışmacı özünden postmodernizm doğdu. Modernite tamamlanmamış bir projeydi ve postmodernizm modern projenin revizyonuydu.

⁴²Nedret Çağlar, 'Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik', S.D.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Yıl 2008, C.13, S. 3, s.371

⁴³Yasin Aktay, 'Kavramsal Açından Modernizm ve Postmodernizme Bakmak' Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008, s.12

⁴⁴Şaylan, a.g.e., s.28

Antony Giddens, yeni dünyanın modernliğin ileri aşamasından başka bir şey olmadığını iddia eder. Bu aşama dönüşümsel modernlik aşamasıdır. Yani modernliğin kendi kendini denetleyebildiği, eksiklerini görüp tamir edebildiği, kendi üzerinde düşünüp, kendini ilerlettiği bir bilinç düzeyidir. Düşünümsel modernlikte, aynı dünyanın biraz farklı tasvirlerinden yola çıkılarak postmodern bir duruma ulaşıldığı zannedilmektedir. ‘Modernliğin sonuçlarının eskisinden daha çok radikalleştiği ve evrenselleştiği bir başka döneme doğru gidiyoruz.’⁴⁵

Giddens, postmodern kavramını bir dönemle ilişkilendirerek, belli başlı gelişmelere ve farklılıklara işaret ederek ifade etmeye çalışır; ‘hiçbir şeyin tam bir kesinlikle belirlenemeyeceğini keşfetmiş durumdayız, çünkü epistemolojinin önceki tüm temellerinin güvenilir olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Tarihte teolojiye yer yoktur ve dolayısıyla ilerlemenin hiçbir versiyonu kabul edilebilir biçimde savunulamaz. Ekolojik kaygıların ve belki de yeni toplumsal hareketlerin giderek artan önemleriyle birlikte yeni bir toplumsal ve siyasal gündem ortaya çıkmış bulunmaktadır’⁴⁶

Kavram olarak ‘post’ ön eki Batı dillerinde bir sürecin sonu anlamına geliyorsa da, terimleşmiş haliyle postmodernizm, modernizmin sonu, modernden sonra doğmuş; onun devamı, içerdiği boyutlardan birinin süreği yahut anti- modernizm anlamlarında kullanılmaktadır. G. Merquior’un ifadesiyle post ön eki, aynı zamanda izlediği şeye bağımlılığı, onunla sürekliliği ifade eder ve bu da bazı eleştirmenlerin postmoderni modernin şiddetlenmesi olarak, bir hipermodernlik ya da ultramodernlik olarak algılamalarına neden olmuştur.

Edebiyat eleştirmeni M. Calinescu, postmodernizmi, modernizmin bir yüzü olarak tanımlarken, W. Welsche, modernlik içindeki bir gelişme olarak değerlendirmiştir.⁴⁷

Oya Batum Menteş’e göre post -dan sonra değin, -dan kaynaklanan, -den devam eden ama ondan ayrılan anlamındadır. O halde: a) öncelikle postmodernizm modernizmden esinlenen ama ondan farklılık gösteren bir akım demektir. b) Yine

⁴⁵ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Kuşdil Ersin, 4.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1994, s.11

⁴⁶ Işık Yanar, ‘Postmodernizm: Doğuşu, Etkisi ve Sınırları’, Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008, s.26

⁴⁷ Emre, a.g.e. s.23

öncelikle dikkat edilecek nokta, milli ve kültürel sanat türlerinin sınırlarını aşmış olmasıdır. Ve de tekrarlıyorum, postmodernizm sanat ve kültürün de sınırlarını aşarak, çağdaş toplumların belli özelliklerini vurgulamada kullanılmaktadır.⁴⁸ Postmodernizm, ana çizgisi Batı akılcılığına ve aydınlanma felsefesine dayanan bilgi ya da bilgilenme sistemlerini eleştirme hatta bundan da ileri olarak ona meydan okuma olan bir düşüncedir. Postmodern söylem eski aşamaya özgü her şeyin bittiğini, kuram, ideoloji, insancılık ya da avangart gibi kültürel değer ya da eğilimlerin son bulduğunu öne sürmektedir. İnsan ve topluma yönelik her türlü düzenleme önerisi, bireyin özgürlüğünü kısıtlayacağı gerekçesiyle reddedilmektedir.⁴⁹

Postmodernizme olumlu bakan düşünürler postmodernizmin, modernizmi pekiştirdiğini, ona dışarıdan bakma imkânı verdiği için modernizmin daha iyi anlaşılmasına ve kavranmasına vesile olduğunu, bunun da onu modernizmin bir parçası yaptığını ifade ederler. Hareketin modernizme Avrupa dışı eklemeler yaparak Avrupa'yı merkezden taşraya kaydırıldığını, yeni ve daha aydınlık bir geleceğin, dünya coğrafyasının dört bir tarafından oluşturulan kültürlerin Avrupa kültürüyle bu tarz bir mozağe dönüşerek oluşturulabileceğini iddia ederler.

Avusturyalı siyaset ve felsefe profesörü P. Drucker da postmodern sözcüğünü olumluluk ifade edecek şekilde kullanır. Postmodern sözcüğü ile sanayi sonrası toplum yapısının özelliklerini ifade etmek istemiştir. İleri sanayi ülkeleri bilgi ve öğretimin olağan üstü yaygınlaştığı bir postmodern dünyaya doğru yol almaktadırlar. Postmodern dünyanın gerçekleşmesi, geriliğin, yoksulluğun, bilinçsizliğin ve cehaletin ortadan kalkması anlamına gelecektir⁵⁰

Torino Üniversitesi kuramsal felsefe profesörü Gianni Vattimo da postmodernizmin olumluluğuna vurgu yapar. Kavramın, Avrupa merkezci bir düşüncenin parçalanması ve bu anlamda totalitenin dağılmasına hizmet ettiğini, olumlu bir işaret varsayarak, kültürler arası diyalog için bu sürecin gerekliliğine atıfta bulunur.

⁴⁸ Çağrı Eşmekaya , Postmodernizmin Tanımı ve Edebiyata Etkisi, YLT., Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s.23

⁴⁹ Eşmekaya, a.g.e., s.32

⁵⁰ Şaylan, a.g.e., s.32

Postmodernizmin modernizmden bir kopuş olduğunu iddia edenlerin başında Steven Best ve Douglas Kellner gelir. Post önekinin modern olmayı betimlediğine dikkat çekerek modern çağın ve onun teorik ve kültürel pratiklerinin ötesine hamle etmeye girişen bir aktif olumsuzlama terimi olarak okunabileceğini ifade ederler. Onlara göre postmodern söylemler ve pratikler çoğunlukla bir çok postmodernistin baskıcı ya da artık tükenmiş olduğunu düşündüğü modern ideolojilerden, üsluplardan ve pratiklerden net bir şekilde kopup ayrılan anti-modern müdahaleler olarak karakterize edilmektedir. Bu kural koyucu anlamıyla post ön eki kendisini öncelemiş olanlardan aktif bir kopuşu göstermektedir.⁵¹

Onlara göre, postmodernistler bu günün geçmişten, modernin modern öncesi dönemden üstün olduğu fikrini sorgularlar. Köylülerin rutin köy hayatı yerine, entelektüellerin karmaşık kentli hayat tarzını tercih etmeyi reddederler. Bu yüzden geleneksel, kutsal, tikel ve akıl dışı olana yeni bir önem atfederler. Duygular, coşkular, sezgiler, tefekkür, spekülasyon, kişisel deneyim, adet, şiddet, metafizik, gelenek, kozmoloji, büyü, mit, dini hisler ve mistik deneyim dahil modernliğin bir kenara attığı her şey yeni bir önem kazanır. Bazı postmodernistler geçmişi ve özellikle de modern öncesi zamanların kendi kendini yönlendiren, kendi kendini yeniden üreten popüler kültürünü özlemle anarlar, hatta bir kaç insanın mağaralarda yaşadığı dönemi yüceltirler.⁵²

Sezgin Kızılcılık de postmodernizmin, modernizme karşı, modernizmden kopuşu ifade eden bir hareket olduğunu ileri sürer ve şöyle der; ‘Postmodernizmi, modernliğin temel parametrelerine, eş deyişle bilimsel bilginin üstünlüğüne, pozitif bilimlere, doğrusal gelişmeye, ulus devlet anlayışına, endüstriyalizme, kapitalizme, demokrasiye, laikliğe, insan haklarına, teknolojiye, bürokrasiye ve uzmanlaşmaya karşı gelen ve onları sorgulayan, buna karşın belirsizliğe, farklılığa, parçalılığa, etnikliğe, alt kültürlere, kültürel çoğulculuğa, bilgiye yönelik çoğulcu bakış açısına, yerelliğe, yerel bilgiye, özgünlük ve özgürlüklere ayrıcalık tanıyan bir hareket olarak kavramsallaştırabiliriz’.⁵³ Kızılcılık’e göre; ‘Postmodernizm,

⁵¹ Emre, a.g.e., s.22

⁵² Emre, a.g.e., s.69

⁵³ Kızılcılık, a.g.e., s.28

Aydınlanma hareketi ve bu hareketin şekillendirdiği modernlik projesine karşı çıkış veya başkaldırı hareketidir. Modernlik düşüncesi, doğrusal gelişmeye, endüstriyalizme, kapitalizme, demokrasiye, laikliğe, teknolojiye, pozitif bilimlere, pozitivizme, akıllaşma ve öznelleşmeye vurgu yaparken, postmodernizm belirsizliğe, parçalılığa, eklektizme, heterojenliğe, dine geri dönüşe, politikanın çöküşüne, toplumsalın sonuna, çok kültürcülüğe, yerelliğe ve anlatsal bilgiye önem verir.⁵⁴

Tüm bu tanımlamalarda, postmodernizm; modernitenin aşırı güvenine, mutlak doğrularına, genel geçerliğine, kapsayıcılığına, evrenselliğine, sorgulanamazlığına bir başkaldırı, modernizmle bir hesaplaşma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oya Batum Menteş de postmodernizmi bu bağlamda değerlendirmekte ve şöyle tanımlamaktadır: ‘postmodernizm değişik bakış açılarına karşın, çok genel anlamda, söylemin problematik, yani sorunsal veya doğruluğunun tartışılır oluşu ile bütün kurumlaşmış sistemlerin insan yapısı, yani kurmaca olduğu fikirlerinde birleşen görüş demektir.’⁵⁵

Postmodernizmi, II. Dünya Savaşı sonrası endüstri veya post endüstri, ileri teknoloji veya ya tekno bilim ya da popüler terimi ile hightech toplumlarda ortaya çıkan bir dünya görüşü, bir gerçek anlayışı ve bu görüşler çerçevesinde gelişen yeni bir kültür olarak tanımlayan siyaset bilimci Ncmi Zeka, postmodernizmin hakim kültürü sorgulayan, onun kendi içindeki çelişkilerinin farkına varmamızı öneren ve bize verilen doğruları, tartışmasız kabul ettiğimiz kavramları sorgulamamızı ve onların kurmaca yapılarını anlamamızı isteyen bir durumu ifade ettiğini vurgular.

Postmodernizmi modernizm dairesinde açıklamaya çalışan düşünürler için modernizm nasıl Orta Çağ’a göre yeni bir ussallık dönemiye, postmodernizm de modernliğin ussallığına bir tepkidir. Modernizm aydınlanmadan kopmuş, onu değerlendirmiş, sorgulamış, eleştirmiş ve bağımsızlığını ilan etmişti. Şimdi postmodernizm de aynı şeyi modernizme yapmaktaydı.

⁵⁴ Emre, a.g.e., s.24

⁵⁵ Eşmekaya, a.g.e., s.24

Postmodernizm nedir? sorusuna verilebilecek en kısa cevap, Şaylan'ın formüle ettiği gibi, 'modernizmin toptan radikal eleştirisidir' şeklinde ifade edilebilmektedir. Burada eleştiri yoluyla modernizmi yeniden kurmak değil, bütünüyle yadsımak söz konusudur.

Rosenau, postmodernizmin modernizmin tüm anlatılarına bir karşı çıkış olduğunu ifade eder. 'Postmodernizm ister siyasi, ister dinsel, ister toplumsal nitelikli olsun bütün küresel, her şeyi kapsayıcı dünya görüşlerine meydan okur. Maksizmi, Hristiyanlığı, Faşizmi, Stalinizmi, liberal demokrasiyi, laik hümanizmi, feminizmi, İslamı ve modern bilimi aynı derekeye indirir ve bunların bütün sorunları önceden tahmin edip, önceden belirlenmiş cevaplar veren söz merkezci, aşkın ve totalize edici üst anlatılar olduklarını söyleyerek hepsini elinin tersiyle iter.'⁵⁶ Rossenau'ya göre, postmodernizm, nesnelciliğin, hakikatin, sorumluluğun, zorunluluğun, mutlak aklın sorgulandığı bir süreçtir.

Postmodern teorisyenler, çoğulluk ve bölük pörçüklüğe verdikleri ağırlıklı totalite ve sisteme karşı bir savaşa girerler. Mikro politika ve mikro analize verdikleri önemle postmodernistler genellikle makro teoriyi ve makro politikayı reddederler.

Postmodernizmin, modernizme bir başkaldırıdan kaynaklandığını düşünen bir diğer yazar da Eagleton'dır. Manchester Üniversitesi edebiyat ve kültür teorileri uzmanı Eagleton, postmodernizmin, modernizme olan inancın yıkılmasıyla ortaya çıktığını, bir çoğulculuk ruhu içerdiğini, geleneksel bağnazlığa karşı artan bir kuşkunun, dünyayı evrensel bir bütünlük olarak algılayan ve kesin çözümlerle sorulara tam doğrular arayan bakış açılarını reddettiği bir anlayışın ürünü olduğunu belirtir.

İlahiyatçı Daniel J. Adams'a göre postmodernite anlamını şu dört terimde bulur: Batı'nın çöküşü, meşruluk çıkmazı, entelektüel pazar ve yapısal parçalanma süreci.

1) Batı'nın yozlaşarak çöküşü: Batı felsefesi dil bilimsel çözümlerinin kördüğümüne erişmiş, Batı sanatı soyut düşünce âleminde kaybolmuş, Batı bilimi bizzat

⁵⁶ Emre, a.g.e., s.67

kendi kirliliği içinde boğulmuştur. Batı'nın demokratik siyaset teorisi hem yeni Konfiçyüsçülük hem de İslam tarafından tartışılmakta, Batı dini soldan sekülerizmden, sağdan da kişisel dindarlık ikileminin boynuzları arasında takılıp kalmaktadır. Latin Amerika'dan özgürlük teolojisi, Tayvan'dan mücadele teolojisi, Filipinlerden anavatan teolojisi gibi sosyopolitik teolojiler geçmişin resmi tarihine hem de ona eşlik eden teolojilere meydan okumaktadır.⁵⁷

2) Meşruluk krizi: Batı'nın geçmişte güvenilirlik arz eden söylemlerin inandırıcılığını yitirmesi. Batı'nın sınırsız kalkınma öyküsünün diğer ülkeleri fakirleştirmesi. Önceden benimsenen öyküler gerçekliğini yitirince, onu izleyenler bir değerler çokluğuna dönüşür. Böylece hiçbir değer evrensel meşruluğu kabul edilmez. Sonuç bir çoğulculuktur.

3) Entelektüel Pazar: Geçmişte kültürel ve dini bilgi ve değerler entelektüel ve siyasal elit tarafından kontrol edilmekteydi. Bilginin yayılması sıkı bir şekilde kontrol altındaydı. Günümüzde bu kontrol artık mümkün değildir. Uydu ağları, internet gibi teknolojiler sayesinde ok hızlı ve kontrolsüz bir şekilde dolaşımdadır.

4) Yapısal parçalanım: Parçalanma metnin bireysel bilgi kırıntılarını elde etme ve birbirinden ayırmak amacıyla bir metnin olası bütün perspektiflerinden kontrol edilmesidir. Michael Foucault bunu şöyle ifade eder: 'Biz bu bilgi parçacığıyla belli bir aşamada, kuramsal figürler, bilimler ve kesin olarak belirlenmiş olası sistemlerin sebebi olan mantıki uygulamaları birleştiren ilişkilerin toplam setini kastediyoruz. Bu bilgi parçacığı bilginin bir formu veya çok çeşitli ilimlerin baştan başa konu, öz ve aşamasının hâkim birliğini açıkça gösteren rasyonalistlerin bir çeşidi değildir. O belli bir aşamada birinin bilimleri mantık kuralları içerisinde analiz ederken, onlar arasında keşfedilebilen ilişkilerin toplamıdır.'⁵⁸

Postmodernlik, modernliğin silinmeye çalışılan eleştirel sesine ve demokratik çıkışlarına yeni bir itki kazandırılması yoluyla modernliğin sınırlarının açığa çıkarılmasını ifade eder. Postmodernlik şu tarih denilen özgül Batılı bütüncül şeyin bitmesi anlamında post tarihe açılan bir gezintiyi anlatır. Postmodernizm bir dünyanın

⁵⁷ Daniel J. Adams, 'Postmodernin Teolojik Anlamı', çev. Temel Yeşilyurt, F.Ü. İ.F. Dergisi, C. 4, 1999, s.253

⁵⁸ Adams. a.g.e.m., 256

sona erişini haber verir. Aydınlanmış rasyonalizm ve onun metafizik ve pozitivist değişkenlerinin dünyası beyaz, erkek, ve Avrupa merkezci olan bir dünyanın (sona erişini) ... şu da eklenmeli ki, sona eren resmi, evrensel, birleşik, ırkçı, emperyalist tarihtir. Bu noktadan itibaren bu tarih bitmiştir. Böylece ‘tarihin sonu’ tarihlerin başlaması anlamına gelir⁵⁹

Ferdand Braudel’in söylediği gibi, bir şeyin tersinden konuşmak onun ekseninde konuşmaktır. Postmodernizm hakkındaki konuşmalar da modernizmden bağımsız değildir. Postmodernizmi, endüstrileşme, kapitalistleşme ve küreselleşme bağlamında açıklama girişimleri de oldukça fazladır. Örneğin Ali Akay postmodernizmi şöyle tanımlar: ‘Post-fordist sistem ve refah toplumu Batı Avrupa kültürlerinin dışında işlemedi, kültür ve siyasi oluşumlardaki yeni paradigmanın bunlar arasında gösterdiği geçişlilik = postmodernizmi oluşturdu. ‘Çevreden merkeze doğru gelişen ve bu gün artık işsizliğin büyük boyutlarda olduğu batılı toplumlarda çalışanların çevreye doğru hareket etmesinin yarattığı geçişlilik ve aslında trans nasyonel sermayenin etrafında yersiz yurtsuzlaşan emeğin geçişliliği postmodern durumu tanımlamaktadır. Postmodernizm yeniden toparlanma süreci içindeki kapitalizmin yeni formunun kültürlere yansıması demek.⁶⁰ Yerel kültürlerin uluslar arasılaşması. Yerel kültürler diğer kültürlerle birlikte işlemeye başlayınca, modernlik paradigmasının dışında çalışan formlar görüyoruz.

Yıldız Ecevit de postmodernizmi, küreselleşme, endüstrileşme ve tüketim kültüründe görülen değişikliklere göre açıklamaktadır; ‘Akıl almaz teknolojik olanakların yarattığı bilim ortamında yaşanılan gezegensel bir kültür kargaşasının, kültürel – ulusal sınırların birbiri içinde eridiği bir dönemin adıdır postmodern; geç kapitalizmin emperyalizmin ulusal sınırlarını aşarak, dünya genelinde uluslar üstü monopoller aracılığıyla, tüm dünya insanlığını yalnızca bir tüketici kitlesine dönüştürdüğü, tinsel maddeselliğe indirgenmek istediği bir tarihsel kesittir⁶¹

⁵⁹ Mehmet Küçük, ‘Entellektüellerin Tehlikeli Oyuncağı: Postmodern’, *Modernite Versus Postmodernite*, 3. Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2000,s.69

⁶⁰ Akay, a.g.e., s.15

⁶¹ Ecevit, a.g.e., s.62

Politika kuramcısı Alex Callinicos'a göre; postmodern söylem 1950'lerde ya da 60'larda değil, son on yıl içinde ortaya çıkmıştır. İddia odur ki, II. Dünya Savaşı sonrasında kapitalist ekonomilerde görülen büyümenin ve bunun yarattığı refah toplumunun daha sonra krize girmeleri, aydınlanmış bir liberal teokrasiye duyulan inancı zayıflatmış ama düzen karşıtı mücadelelerin yenilgiyle sonuçlanması umutların da sönmesine neden olmuştur. İşte bu süreçte radikalleşen ama umduklarını gerçekleştirilmeyen entelektüeller var olan düzenin rasyonalitesinden ve adaletinden kuşkulandırmaya devam etseler de uygulanabilir bir alternatifin olabileceğine dair inançlarını da yitirmişlerdir. Böylece düş kırıklığına uğrayan bu entelektüellerin tüm orta sınıfta olduğu gibi kendilerine de sunulan toplumsal hiyerarşi içinde yukarı tırmanma ve tüketim olanaklarından yararlanma fırsatını reddetmemeleri radikallerin zamanla törpülenmesi sonucunu doğurmuştur. İşte postmodern söylemin bu entelektüellerin ürünü olarak görülmesi gerekir. Postmodern söylem, Batılı işçi hareketinin geri çekildiği, ve kapitalizmin aşırı tüketimci dinamiklerinin karakterize ettiği bir dönemin adıdır⁶²

Postmodernizm tanımları sayılamayacak kadar çok ve çeşitlidir. Ama biz konumuzun sınırları dolayısıyla bu tanımlara burada son vererek, postmodern kuramın bilinen isimlerinin teorilerine kısaca değineceğiz.

1.4.1. Temsilciler ve Teorileri:

J. F. Lyotard : Postmodernite kavramını ilk kez 1979 yılında yazdığı bir rapor dolayısıyla Lyotard gündeme getirmiş ve sınırlarını çizmiştir. Lyotard'ın kitabı aslında Quebec Yönetimi Üniversiteler Konseyi başkanının isteği üzerine 'son derece gelişmiş toplumlarda bilginin durumunu ortaya koymak' üzere hazırlanmış bir rapordur.

Lyotard, son derece bilgisayarlaşmış olma özelliği gösteren bir toplumda, bilginin meşruiyeti sorununun öne çıkacağını, her türlü bilginin değil ancak bilgisayar diline aktarılacak bilginin geçerli olacağını öngörmüştür. Bu geçerlilik veya meşruiyet tıpkı daha önce dinsel veya mitolojik bilgi karşısında bilimsel bilginin temin etmiş

⁶² Küçük, a.g.m., s.26, 27

olduğuna benzer bir Şey olacaktır. Artık dijital ortama aktarılmamıŐ bilginin neredeyse geğerliliği de olmayacaktır.

Lyotard'a gşe, postmodernite bir toplum durumundan ziyade bir bilgi biçimidir. Bu bakış açısından postmodernizmi Lyotard, meta anlatılara y€nelik inanılmazlık olarak tanımlamaktadır. Postmodern, bilginin yeni durumlara yanıt veren yeni bir epistemoloji geliŐtirilmesiyle ilgilidir. 'Modern terimi, kendisini tinin diyalektiği, anlamın yorum bilgisi, rasyonel ya da çalışan €znenin €zg€rleŐimi ya da zenginliğin yaratımı t€r€nden her hangi bir b€y€k anlatıya açık bir m€racaatta bulunarak bir meta s€yleme g€nderme yaparak meŐrulaŐtıran her hangi bir bilimi betimlemek için kullanacağım'.⁶³

Bu perspektiften 'postmodern', 'meta anlatılar karşısında kuşkuculuk ve metafizik felsefenin, tarih felsefelerinin ve her hangi bir totalize edici d€Ő€nce biçiminin reddi olarak tanımlanabilir. Bunun tersine postmodern bilgi '... farklılıklara duyarlı olma €zelliğimizi geliştirir ve başka bir Şeyle kıyaslanamaz olanı hoş g€rme yetimizi pekiŐtirir. Postmodern bilginin ilkesi uzmanın homolojisi değil, mucidin paralojisi'dir.⁶⁴

Postmodern durumun en €nemli €zelliği, modern d€neme ait b€y€k anlatıların, €topyaların bu d€nemde €zelliğini yitirmiş olmasıdır. Meta anlatı dediği b€y€k inançlar, eşitlik, adalet, h€manizm, ilerleme gibi fikirlerdir. İnsanlık bu b€y€k anlatılar etrafında gelişen b€y€k kitle ideolojilerinin peŐine takılmanın bedelini çok ağır bir biçimde €dedi. Ama onları bitiren sadece bu bedellerin ağırlığı değil, aynı zamanda gelişen yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin yarattığı atmosferdir.

Meta anlatıların €k€Ő€n€ haber veren bu g€r€Ő, postmodern durumla ilgili t€m analizlerin merkezine yerleşmiştir. Bu g€r€Ő sosyalizmin ve faŐizmin €k€Ő€n€ haber verirken, herhangi başka bir ideolojinin y€kseliŐinin de baştan umutsuz olduğunu s€yliyordu.⁶⁵

⁶³ Douglas Kellner, 'Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar', Birikim Dergisi, S.40, Ağustos 1992, s.68

⁶⁴ Kellner, a.g.m., s.68

⁶⁵ Aktay, a.g.e., s.14

Lyotard'a göre, postmodernizm, günümüz Batı uygarlığının genel durumunu adlandırır. 'Postmodern durum, büyük meşrulaştırma anlatılarının artık inanılır olmadığı bir durumdur. Postmodernizm ; pozitivizm, liberalizm, eşitçilik, konsensüsçülük, Marksizm, Aydınlanma, kapitalizm, gibi büyük anlatılara karşı bir isyandır'. Bu bağlamda 'postmodernizm Lyotard'a göre, bütünlük baskısından, bir üst söylemin otoritesi altında senteze varma baskısından kurtularak, daha ileri gitme, sürgüne gitme isteğidir.⁶⁶

Postmodern nedir? Sorusuna Lyotard, 'modernliğin bir parçasıdır kuşkusuz' cevabını vermişti. Yine başka bir örnekte, postmodern, 'kendisini dikkatli ve vakur bir bakışla uzun uzun süzen modern zihin (olarak) Rüştünü ispatlayan modernlik (olarak) nitelemiştir. Sonuçta tartışma modern toplum düşüncesinin aziz tutulan analitik ve politik varsayımlarının hemen hepsinin yani bilginin ilerici, kümülatif, bütüncül, evrensel ve rasyonel olduğunu bildiren varsayımların, modernliğin düşünümsel potansiyelinin postmodern tarzda radikalleşmesi sayesinde sorunsallaştırılmasından doğdu; bu modern projenin sınırları ve kısıtlılıkları konusunda tetikte durmamızı sağlayan bir radikalleştirmeydi.⁶⁷

Lyotard, post ön ekiyle yeni bir iddia ortaya atar, post ekinin önce mi, sonra mı olduğu tartışması. Post daha sonra anlamına gelir fakat, Lyotard bunu önce olarak kullanır ve der ki 'postmodern dediğimiz şey aslında modernizme gebe olan bir şeydir ve modernlikle postmodernlik arasında sadece bir kopuş olduğu kadar, bir geçiş de söz konusudur.' Dolayısıyla bunun belli bir dönemselleştirilmesinin yapılmasının mümkün olmadığını söylemektedir. O kadar ileri gider ki Picasso'dan yola çıkarak bir örnek verir: Picasso modern dönemin yani klasik anlamda modern sanat diye bir şey varsa, modern sanatın empresyonistlerden sonra ikinci etabını oluşturuyor. Picasso'nun 1903'te, o ilk kübist desenleri yapmaya başladığı zaman postmodern olduğunu, 30'lara gelindiğinde artık modern bir döneme geldiğini ve günümüzde ise Picasso'nun klasik

⁶⁶ Kızılcılık, a.g.e., s.36

⁶⁷ Barry Smart, 'Postmodern Toplum Teorisi', *Modernite Versus Postmodernite*, çev: Mehmet Küçük, 3. Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2000, s.319

bir ressam olduğunu, söylediğinde bu postmodernizm denilen şeyin neyin öncesi, neyin sonrası olduğu bilinemez bir vaziyette görülüyor.⁶⁸

Görüldüğü gibi Lyotard için postmodernizm büyük anlatıların sona erişini ifade eden ve bilim üzerinden kuramlaştırılan bir durumu ifade ediyor, ve zamansal olarak da modern öncesi mi sonrası mı olduğuna karar verilemiyordu. Bir dil oyunu olarak nitelendirdiği bilim anlayışı üzerinden oluşturduğu kuramına, çalışmamızın postmodernizmin kuramları kısmında yer vereceğiz.

Jean Baudrillard : Postmodernizmi, modernliğin aşırıya varmış hali, hyper-gerçek olarak niteler. Artık hiçbir şeyin aslının kalmadığı, kopyanın bile kopyasının olduğu, özgürlüğünü ve aurasını yitirmiş bir dünyada yaşamaktayız. Kısa devre yaptırılarak gerçeğin yerine göstergeler aracılığıyla yeni bir gerçeklik geçirilmesi. Bunun adı da hyper-gerçekliktir.⁶⁹

Baudrillard'a göre, sanayi üretiminin ön plana çıktığı burjuva sınıfı dönemi olan modernlik, mekanikleşme, teknoloji ve piyasa ile nitelendirilirken, postmodernizm tüm sınırların, alanların, yüksek ve aşağı kültür, görüş ve gerçeklik arasındaki ayrımların ve geleneksel felsefe ile sosyal teorilerin barındırdıkları tüm diğer çift değişkenli karşıtlıkların şiddetli bir infilakla içe dönük çöküşünün mevzisi olmaktadır.

Anlamanın, tarihin, iktidarın, gerçeğin ve toplumsalın sonu gelmiştir artık. Böylece Baudrillard'cı anlamda modernlik, yaşam alanlarının giderek farklılaşması ve buna eşlik eden sosyal parçalanma ve yabancılaşma süreciyle nitelendirilirken, postmodernizm farklılaşmanın giderilmesi ve buna eşlik eden şiddetli bir patlamayla içe dönük çöküş süreci olarak yorumlanabilir.⁷⁰

⁶⁸ Ali Akay, *Postmodern Görüntü*, 2. Baskı, Ankara, Bağlam Yayınevi, 2002, s.62, 63

⁶⁹ Emre, a.g.e., s.1.

⁷⁰ Kızılcılık, a.g.e., s.62

Baudrillard'a göre postmodern dünya anlamdan yoksundur. Postmodernite, teorilerin boşlukta süründükleri, her hangi güvenli bir limana demirlemedikleri bir nihilizm evrenidir.⁷¹

Baudrillard'a göre, bizler çeşitli modern özgürleşme hareketlerinin sonrasında, 'sefahat sonrasında' yaşamaktayız ve bundan böyle yapabileceğimiz tek şey daha önceki senaryoları yeniden oynatmaktan ibarettir. Biz ideallerin, fantezilerin, imgelerin, rüyaların, bu saatten sonra aramızda kalan ve yine bir tür ölümcül kaygısızlıkla yeniden üretmek zorunda olduğumuz süresi belirsiz yeniden üretimiyle yaşıyoruz. Burada modernliğin başarısızlığını, tüm büyük ideallerin içinin boşaltılması ima edilmektedir; 'ilerleme devam ediyor, ama ilerleme fikri gözden kayboldu. Üretim her zaman daha da hızlanarak devam ediyor ama refahın kaynağı olarak üretim fikri gözden kayboldu. Postmodernlik denilebilecek koşullar altında tüm büyük ideallerin alelade mukadderatı budur.⁷²

Anlaşılacağı üzere Baudrillard, postmodernizmi modernizmden bir kopuş, bir kırılma olarak görmektedir. Gerçekliğin yerini göstergenin aldığı bir imajlar dünyasından bahseder ve bunun üzerinden bir toplum kuramı geliştirir. Bu tartışmalara çalışmamızın postmodernizmin toplum kuramı kısmında değineceğiz.

Deleuze - Guttari : Postmodernizmin mantığını açıklamaya çalışan düşünürler, postmodernizmin mantığını oluşturan üç temel kavram ileri sürerler. Bunlar; köksap, şizofreni ve arzudur.

Köksap: Bilincin çizgisel işleyişi yerine birbirinin içine geçmiş, sonsuz sayıda katmanlı, başı ve sonu olmayan, varsa bile birbirine karışmış, bir nevi patlayarak çalışan bir sistemi imlemektedirler. Böylece modernizm için vazgeçilmez görünen aklın çizgisel işleyişi yerini çemberimsi işleyişe bırakmış olmaktadır.⁷³

Deleuze ve Guttari, çok katlılıkları oluşturan merkezsizleşmiş çizgileri tasvir etmek için köksap terimini kullanırlar. Köksaplar, hiyerarşik olmayan, yersiz yurtsuzlaşmış çizgilerin öbür çizgilerle tesadüfî düzensiz ilişkiler kurduğu sistemlerdir.

⁷¹ Kızılcılık, a.g.e., s.62

⁷² Smart, a.g.m., s.346

⁷³ Emre, a.g.e., s.53

Yabani çimenler, karıncalar, kurt sürüleri, motosikletliler, şizofrenler yersiz yurtsuzlaşmış uzamlarda dolaşan köksap örnekleridir.

Deluze ve Guttari bu kavrama bağlı olarak bir de köksap bilgisi geliştirmişlerdir. Köksap bilgisi köklerin ve temellerin kökünü kazımaya, birlikleri bozmaya ve ikilikleri alaşağı etmeye ve kökleri ve dalları dağıtmaya farklılıklar ve çok katlılıklar üreterek, yeni bağlantılar kurarak çoğaltmaya ve sirayet ettirmeye çalışır. Köksap düşüncesi Batı düşüncesinden dışlanan ilkeleri onaylar, gerçeği dinamik, heterojen ve ikilikten muaf olarak yorumlar.

Bu müthiş metafor ile Deluze ve Guttari, modern bilimin paradigmasını yadsımakta, modernitenin doğrusal aklını, dalları aradan çıkararak alt üst etmektedirler. Tek hakim bilgi türünü kabul etmeyerek, farklılıklara, yeni bilgi türlerine, bilginin farklı şekillerde üretilmesinin mümkünlüğüne dikkat çekmektedirler.

Şizofreni : Söz konusu olan ruhsal bir hastalıktan farklı olarak, kapitalist toplumsal koşulların ürettiği, postmodern özgürleşmenin koşullarından birini sağlayan bir süreçtir. Öznelerin burjuva gerçeklik ilkesinden, onun baskı altına alan ego ve süper ego kısıtlamalarından ve ödipal tuzaklarından sıyrıldıkları, psişik bir merkezsizleşme süreci olarak şizofrenik süreç, modernliğin normalleştirilmiş özelliklerinden kurtuluşun bir koşuludur.

Arzu : Postmodernite aklın yerine arzuyu koyar. Modernliğin mutlak otorite olarak gördüğü akla karşı mücadelede arzu temeldir. Çünkü bireye yön veren, onu asıl harekete geçiren arzudur.

Deluze ve Guttari'de oluşturdukları kuramla modernizmin en çok saldırılan, asli unsuru olan bilim anlayışına saldırmakta ve modernizmin bu yönünü eleştirmekte, postmodernizmi de bu temellere oturtmaktadırlar.

Daniel Bell : Posrmodernizmi, teknolojideki gelişmeyle beraber üretim ve tüketim alanındaki alışkanlıkların değişmesinin, kültür yapısı üzerindeki olumsuz dönüşümünün yol açtığı yeni bir aşama olarak değerlendirir.

Bell, İdeolojilerin Sonu adlı kitabında, teknolojik gelişmenin toplum yapısında, üretim ve birikim sürecinde ne tür değişikliklere yol açacağı ve bu değişimlerin bütünüyle kültürü nasıl etkileyeceği soruları üzerinde durmaktadır. Bell, teknolojinin gelişimine bakarak, yakın bir gelecekte sosyalizm, liberalizm gibi ideolojilerin anlam ve etkilerini yitireceğini, teknolojik gelişmeyi yakalayan toplumların benzer yapı ve kültüre sahip olacağını ileri sürmektedir. Yani ortaya bir tür ideolojilerin sonu tezi atılmış bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeyi belirleyici, bağımsız bir değişken olarak varsayan gelecek çalışmaları, postmodernizm tartışma ve çözümlemelerine kaynaklık etmiş gözükmektedir.

Postmodern çağda iç güdüler, duygusal değerlendirme ve tepkiler ön plana çıkmıştır. Bunun gündeme getirdiği konjonktür içinde anti burjuva ve hedonistik tepkiler belirleyici olmuş, ortaya güçlü ve giderek alanı büyüyen bir bohem alt kültür çıkmıştır. Bell, kültürel modernizmin hedonizmi teşvik ettiğini düşünmektedir ve bunun sonucu olarak toplumsal kimlik erozyonu, topluma uyumluluğun giderek elimine olması ve narsizm belirleyici konuma gelmiştir. Bu, çağın çöküşü anlamına gelmektedir. Kapitalist topluma ya da başka bir deyişle, modern topluma özgü bireyin yarışarak ve başarıya ulaşarak statü kazanması süreci bu gün ciddi bir erozyona uğramıştır. Postmodern kültür, kapitalist ekonominin ve demokratik siyasetin özellikleri arasında sayılabilen bürokratik, teknokratik ve örgütsel değerlerin bütünü ile yadsınması anlamına gelmektedir. Kapitalizmin gelişmesi ile beraber tüketim ön plana çıkmış, satış için yeni yöntemler ve kolay kredi olanakları geliştirilmiş, gereksinimlerin anında tatmini için birey ve toplum bir özendirme bombardımanına tabi tutulmuştur. Bell, bu gelişmenin üretim değerlerine dayalı geleneksel kültürün çöküşüne yol açtığını düşünmektedir. Çöken kültür yerine, hedonizm ortaya çıkmıştır. İşte Bell postmodernizmi böylesine olumsuz yeni bir aşama olarak betimlemektedir.⁷⁴

Bell de Jameson gibi kültür alanında yüksek aşağı ayırımının yok olmakta olduğunu görmektedir. 'Postmodernizmin en çarpıcı yanı bir zamanlar içerik olanın

⁷⁴ Şaylan, a.g.e., s.50, 51

şimdi ideoloji olarak ilan edilmesi, bir zamanlar tinsel bir aristokrasinin mülkiyetinde olanın şimdi kültürel kitlenin demokratikleştirilmesine dönüşmesidir'.⁷⁵

Bell, postmodernizmi, kapitalistleşme süreci sonucunda değişen kültürel değerlerin toplum yapısında meydana gelen olumsuz değişimler, adeta bir kültürsüzleşme, hazcılık, tabiri caiz ise görgüsüz bir toplum oluşumu, değerlerin iflası olarak değerlendirmektedir.

Marksist edebiyat kuramcısı, Postmodernizmi gelişmiş kapitalizmin kültürel mantığı olarak görür. Kapitalizmin gelişme süreci içinde ortaya çıkan bir sosyo-ekonomik aşama söz konusudur ve postmodern bu aşamanın baskın kültürünü tanımlayan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Buna göre postmodernizmin anlaşılması Marksist paradigma içinde olacaktır.

Postmodernizm, kapitalizmin üçüncü aşaması, ya da geç kapitalizm olarak yorumlanabilir. Bu dönem, kapitalizme özgü kültürel ve düşünsel form ve içeriklerin evrenselleştiği dönemdir. II. Dünya Savaşı sonrası dünyada kapitalizmin yeni bir boyutundan söz etmek mümkündür. Bu sınıf çatışmasının yerini yeni bir suç ve şiddet olgusunun alması, reklam ve medya süreçlerinin olağanüstü etkinlik kazanmasıdır. Jameson kapitalizmin bu yeni modunun kültürel formunu postmodernizm olarak nitelemektedir.

Kapitalizmin bu yeni aşaması, yeni bir insan psikolojisinin oluşumuna yol açmış, bir başka deyişle ortalama insanın algılama, öğrenme ve bilme süreçleri büyük ölçüde etkinliğini olağanüstü artan görsel medya tarafından belirlenmeye başlamıştır. Bu medya hızla uluslar arası hale gelen sermaye tarafından denetlenmekte, zaman ve uzay değişkenlerini aşan yeni bir ideolojik yorum dünya üzerinde egemen hale gelmektedir. İşte postmodernizm bu oluşumun kültürel çerçevesi olarak gündeme gelmiştir.⁷⁶

Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı başlıklı yazısında Jameson; postmodernizmi hem yeni bir 'kültürel egemen', hem de

⁷⁵ Smart, a.g.e., s.418

⁷⁶ Şaylan, a.g.e., s.39

kapitalizmin yeni bir sosyo-ekonomik evresini oluşturan ‘geç kapitalizmin kültürel mantığı’ olarak sunmaktadır. Çalışmaları postmodernizm hakkındaki tartışmayı geniş bir kültürel, siyasal ve ekonomik fenomenler alanını kapsayacak şekilde yaymaktadır. Böylece Jameson postmodernizm tartışmasını kültürel ve meta teori alanlarından toplumsal teori alanına doğru kaydırır.

Jameson için günümüz kapitalizmi Marx’ın piyasa kapitalizmi eleştirisi ve Lenin’in emperyalizm teorisi tarafından betimlenen kapitalizmin önceki evrelerinden daha saf, daha gelişkin, daha gerçekleşmiş bir kapitalizm biçimidir. Bu açıklamaya göre günümüz kapitalizmi hayatın birçok alanına daha çok sızmış ve onu kolonileştirmiş olup, metalaşma ve kapitalist mübadele ilişkileri enformasyon, bilgi, bilgisayarlaşma, bilinç ve tecrübe alanlarına benzeri görülmedik ölçülerde sızmıştır.⁷⁷

Jameson, Baudrillard ve diğer postmodernistlerin içe dönük bir infilakla çöktüğünü iddia ettikleri toplumsal sınıflar, temel-üstyapı, sağ-sol, ilerici-reaksiyoner gibi arasındaki temel ayrımları koruyarak sürdürmek istiyor. Onun amacı postmodernizmi kapitalizmin yeni evresi içindeki bir uğrak olarak kavramsallaştırmaktır.

Jameson’a göre, modernizm Birleşik Devletlerde 1940’ların sonundaki savaş sonrası hızlı ekonomik büyümeyle başlayan ve beraberinde kitle tüketimiyle uluslar arası yolculukların yaygınlaşmasını, ekonomik ilişkilerde yeni bir dünya düzenini ve kitleler için yeni bir tecrübeler dünyasını getiren dönemi anlatır. 1960’lar ise yeni sömürgecilik biçimlerinin, yeşil devrimin bilgisayarlaşan enformasyon sistemlerinin ortaya çıkışı ve küresel bir siyaset sisteminin gelişmesini kapsayan bir geçiş dönemidir. Bundan dolayı postmodernizm yeni bir toplumsal düzenin oluşumunu ifade eder.

O da diğer postmodern teorisyenler gibi postmodernizmin doğuşunu, modernizmden bir kırılmaya, kopuşa bağlar.

⁷⁷Douglas Kellner, ‘Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar’, *Modernite Versus Postmodernite*, Der., Küçük Mehmet, 3. Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2000, s.390, 391

Sosyal kuramcı ve antropoloji profesörü David Harvey'e göre : Kapitalizmin tarihi bir bakıma krizler ve krizlerden çıkma tarihi olarak da yorumlanabilmektedir. Krizler, ortaya çıktığı tarihsel koşullara bağlı olarak derinleşme eğilimi gösterebilmekte, yani ekonomik alandan politik ve toplumsal alana da atlayabilmektedir. Kapitalizmin bu krizleri aşması ancak ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda gerçekleşen bir yeniden yapılanma ile mümkün olabilmektedir. Bir kısım ekonomistler ve iktisat tarihçileri kapitalizmin sözü edilen krizlerinin periyodik olma özelliği taşıdığını ileri sürmektedirler. Modernizmden postmoderniteye geçiş böyle bir kriz sonucu olabilir mi?⁷⁸

David Harvey: 'uzamsal' ve 'zamansal' tecrübeler yoluyla, bilhassa yoğun bir zaman-uzam sıkışması döneminde fordizimden* esnek birikim ve örgütlenme biçimlerine geçiş, postmodern durumu doğurmuştur.⁷⁹

Kapitalistlerin yeni pazarlar, yeni hammadde kaynakları, yeni emek gücü ve üretim faaliyetleri için yeni ve daha kârlı ortam arayışı kaçınılmaz olarak sermaye birikimine yol açar. Mekânsal engellerin azalması ve dünya pazarının oluşumu, farklı bölgelerin ve iklimlerin çeşitli ürünlerine herkesin erişebilmesini olanaklı hale getirmekle kalmaz, aynı zamanda bizi dünyanın bütün halklarıyla doğrudan temas içine sokar.

Fordizimden esnek birikime geçiş, yepyeni üretim sektörlerinin, finans sisteminde yepyeni yöntemlerin, yeni piyasaların ortaya çıkması ve ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır. Bu durum kapitalist dünyada Harvey'in zaman-mekan sıkışması dediği bir durum yaratmıştır.

Çalışma temposu sermayeyi gözetecek şekilde hızlandırılmıştır. AT&T'de çalışan telefon memurlarının her yirmi sekiz saniyede bir telefona cevap vermesi sözleşmelerine bir koşul olarak yazılır, kamyon şoförleri insan bedeninin tahammül edebileceği sınırlarda çalışır, uyumamak için hap yutarlar....

⁷⁸ Şaylan, a.g.e., s.134

⁷⁹ Smart, a.g.m., s.354

*yoğunlaştırılmış bir çalışma rejimi karşılığında , işçilere yüksek ücretler ve yükselen bir tüketim düzeyi sunan üretim biçimi.

Üretimde devir sürelerinin hızlandırılması, mübadele ve tüketimde de paralel hızlandırmaları gerekli kılar. Gelişkin iletişim ve bilgi akışı sistemleri, dağıtım tekniklerinde rasyonalizasyon adımlarıyla birleştiğinde, metaların piyasa sisteminde daha hızlı dolaşmasını olanaklı kılıyordu. Elektronik bankacılık ve kredi kartı türü ödeme araçları ters yönde para akımının hızını arttıran yeniliklerin örnekleridir. Bilgisayarlaşmış alışverişin de katkısıyla finansal hizmetler ve piyasalarda da hızlanma yaşanıyor, popüler dille söylendiğinde, küresel menkul değerler piyasasında ‘yirmi dört saati çok uzun bir zaman’ haline getiriyordu.

Tüketim alanındaki çok sayıda gelişme arasında ikisi önem bakımından öne çıkar. Seçkin piyasalardan farklı olarak kitle piyasalarında modanın seferber olması, tüketimin temposunu sadece giyimde süslenmede ve dekorasyonda değil aynı zamanda hayat tarzlarını ve dinlenme faaliyetlerini de kapsayan geniş bir alanda hızlandırma aracı haline geldi. İkinci eğilim ise, mal tüketiminden hizmet tüketimine doğru bir kayıştı. Sadece kişisel ve ticari hizmetlerde, eğitimde ve sağlıkta değil, aynı zamanda eğlence, gösteri ve hobi gibi alanlarda da yayılan bir tüketim söz konusuydu.

Sermayenin devir sürelerinde görülen bu genel hızlanmadan kaynaklanan sayısız sonuçlar arasında postmodern düşünme, hissetme ve eylem tarzları üzerinde özellikle etkisi olanlar; ilk olarak, modanın, ürünlerin, üretim tekniklerinin, emek süreçlerinin, fikirlerin ve ideolojilerin, değerlerin ve yerleşik uygulamaların uçarılığında ve gelip geçiciliğinde bir artış olmasıdır. ‘Katı olan her şey buharlaşır’ türü bir duygu hiç bu kadar yaygın olmamıştır.

Meta üretimi alanında temel etki anında çözüm (fast food, yemek ve başka ihtiyaçların anında giderilmesi) ve atılabilirlik (kağıt bardak, plastik çatal, kaşık, ambalaj, peçete...) niteliklerinin değerinin ve meziyetlerinin vurgulanması olmuştur. Alvin Toffler gibi yazarların ifadesiyle ‘kullan at’ toplumunun ortaya çıkışının işaretleri 1960’lı yıllarda belirmeye başlamıştı. Bunun anlamı sadece üretilmiş malları atmaktır değildi, aynı zamanda değerlerin, hayat tarzlarının istikrarlı ilişkilerin, şeylere, binalara,

yerlere, insanlara ve eyleme ve olma konusunda öğrenilmiş tarzlara bağıllığın da atılabilmesi anlamını taşıyordu.⁸⁰

‘Daha yavaş değişen bir toplumun hayatıyla karşılaştırıldığında, günümüzde her hangi bir verilmiş zaman aralığında, kanaldan çok daha fazla durum akmaktadır; bu da insan psikolojisinde muazzam değişmeler anlamına gelir’ Toffler devamla bunun ‘hem kamusal hem de özel değerler sistemlerinin yapısında bir geçişlilik’ doğurduğunu, böylece ‘mutabakatın çöküşü’ ve parçalanmış bir toplumda değerlerin farklılaşması yönünde bir bağlam yarattığını belirtir.⁸¹

Para ve metaların bütünüyle sermayenin dolaşımı ile iç içe girmesi, kültürel biçimlerin sermayenin günlük dolaşım süreciyle sıkı sıkıya bağlı olması sonucunu doğurur. ‘Kenya’nın yeşil fasulyesi, Kaliforniya’nın kerevizi, avokadosu, K. Afrika’nın patatesi, Kanada’nın elması, Şili’nin üzümü, tüm bunları bir İngiliz süpermarketinde yan yana bulmak mümkündür. Yemek, mutfak alışkanlıkları, müzik, televizyon, eğence türü şeyler aracılığıyla günümüzde dünya coğrafyasını dolaylı bir biçimde bir benzeş olarak yaşamak mümkündür. Günlük hayatta benzeşlerin iç içe örülmesi (metallardan oluşan) farklı dünyaları aynı mekân ve zamanda bir araya getirir.⁸²

İşte Harvey’in sonucunu zaman-mekan sıkışması olarak isimlendirdiği, kapitalizmin dönüşüm sürecinin adıdır postmodernizm. O postmoderni, kapitalist üretim tarzındaki dönüşümlerin bir gölge fenomeni ya da yan ürünü olarak ele alır.

1.5. Postmodernizmin Kuramları

Bir çağa prehistorik, bir çağa paleolitik, bir çağa neolitik, bir çağa antik, bir çağa orta, birine yeni, ötekine aydınlanma derken hep buna dikkat ediyoruz; nasıl bir siyasal yapılanması, nasıl bir birey anlayışı, nasıl bir üretim- tüketim ilişkisi var?

⁸⁰ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Savran Sungur, 4. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s.319

⁸¹ Harvey, a.g.e., s.319

⁸² Harvey, a.g.e., s.335

İçinde bulunduğumuz çağı da postmodern olarak adlandırıyorsak, yukarıda saydığımız meselelere ilişkin çağımızın algısını ortaya koymalıyız. Biz burada konumuzun sınırları dâhilinde bu başlıklara kısaca değinmeye çalışacağız.

1.5.1. Postmodernizmin Bilim Kuramı

Modern bilime karakterini veren; rasyonalite, evrensellik ve değerlerden bağımsızlık gibi özellikler Aydınlanmanın bir getirisidir.

Decartes'e göre; 'bilinebilir her ne var ise rasyonel ve nesnel bir yöntemle kanıtlanması gerekir.' Değer yargıları ise bu şekilde kanıtlanamadıkları için bilgi alanına ait değildir.⁸³

Decartes'in rasyonel ve nesnel temellere oturttuğu bilim anlayışı, Berkeley'in 'ne ki algılıyorum o vardır' önermesiyle de nedenselliğe dayandırılmıştır.⁸⁴ Nedensellik modernitenin bilgi anlayışında çok önemli bir rol oynamıştır. Newtoncu yaklaşım tamamen nedensellik bağı üzerine oturmuştur. Böylece pozitivist bilginin temelleri atılmıştır.

Fakat yirminci yüz yılın başında özellikle fizik biliminde meydana gelen gelişmeler, pozitivist bilgi anlayışını kökten sarsmıştır. Danimarkalı fizikçi Niels Bohr'un öncülüğünü yaptığı kuantum kuramı, Einstein'ın görecelilik kuramı, Heinsberg'in belirsizlik kuramı modernitenin nedensellik, mutlakçılık gibi bilim anlayışının temel taşlarını yerinden oynatmış; belirsizlik, görecelilik, rastlantısallık ilkelerini bilim dünyasının önüne sermiştir.

Postmodernite, bilim kuramını dil üzerinden geliştirmiştir. Bilim; aralarında güçlü ya da zayıf bağlantılar bulunan önermeler bütünü ve ya nesnel gerçekliğin dil ya da önermeler ile temsil edilmesi olarak tanımlanır. Her bilim dalı, aralarında bağlantılar bulunan birer özgün dil sayılır. Eğer dilden bağımsız ya da dilin

⁸³ Kenan Çağan, 'Sosyal Bilimler ve Postmodernizm', Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.238, 139, 140, Ankara, 2008, s.130

⁸⁴ Şaylan, a.g.e., s.175

dışında kalan bir düşüncenin olamayacağı kabul edilirse, bilginin de ancak dilde ifade edilmesi ile var olabileceği söylenebilir. Böylece, insanın anlamlandırmasından bağımsız bir anlamlandırma olgusunun var olup olamayacağı sorusu gündeme gelmektedir. Sorun bir nesnel gerçekliğin, nesnel gerçekliğe sahip olmayan bir süreç olan dil tarafından temsilinin mümkün olup olmayacağıdır.

Dilin insanlar arasında bir iletişim sistemi olması yanında, on dokuzuncu yüz yıl sonunda düşünce sistemi içindeki yeri de tartışılmaya başlanmıştır. Filozoflar dile hep şüpheyle yaklaşmışlardır. Çünkü dil insanoğlunun icadıdır ve dikkat edilmese bizi her türlü saçmalığa inandırır.

Çağdaş felsefenin en büyük arayışlarından biri dilin nasıl anlam ürettiğini, anlamın tam ne demek olduğunu keşfetmeye çalışmaktır. İsviçreli dil bilimci Ferdinand de Saussure'e göre dil bir göstergeler sistemi olduğundan anlam ayrımlarla ortaya çıkar. Örneğin 'köpek' göstergesinin köpekten farklı bir anlama sahip olduğunu biliriz. Bunun nedeni, bu iki sözcüğün dünyayla esrarengiz biçimde ilişkilendirilmiş olması değil, her iki göstergenin birbirinden ayrı görülmesi, okunduğunda ayrı sesler üretmesidir. Dolayısıyla göstergeler keyfi bir niteliğe sahip olduğunda gösterdiği anlamları da uzlaşım sal bir sistem tarafından aktarıldığı söylenebilir; yani bu göstergeleri kullananlar, anlam üzerinde bir anlaşmaya varmışlardır. Dilsel göstergeler iletişim amacıyla kullanılacaksa, nispeten istikrarlı bir sistem oluşturmaları gerekir.

Bu anlayışa göre dil toplumsaldır ve bir yapı oluşturur. Bu yapının sentaks ve semantik öğeleri dilin toplumsal kurgusu olarak tanımlanır. Wittgenstein da , dilin özel bireyler tarafından değil, bir toplumsal gerçekleştirme ile kurulabildiğine işaret etmektedir. Bir eylem, duygu, düşünce, söz verme ya da hareket etme, davranışlar bir toplumsal kurgu içinde ortaya çıkmadıkça herhangi bir anlam ifade etmeyecektir.

Ama dilin bir de pragmatik ögesi vardır ve bu da dilin kullanımında bireyin özgürlüğü ile ilgilidir. Dilin pragmatik ögesi bir bakıma dilin açık uçlu bir süreç olması anlamını taşımaktadır ve bu çerçevede dilin kullanımı ile ilgili bazı paradokslar ortaya çıkar.

İnsanlığın kendi eliyle yarattığı göstergelerden istikrarlı anlamların ortaya çıkmasına ilişkin yapısalcı yaklaşım özellikle Jacques Derrida tarafından eleştirilmiştir. Derrida için söz ile düşünce ya da şey hiçbir zaman aynı olamaz. Gösterge daima ayırmaştırmayı yansıtmaktadır. Bu yüzden her hangi bir gösterge okunduğunda anlam apaçık değildir. Çünkü bir gösterge, her zaman başka göstergelere gönderme yapmakta ve bu süreçte gösteren gösterilene dönüşmektedir. Gösterilenler gösteren tarafından algılanmakta ve yorumlanarak ortaya konmaktadırlar. O halde dilin her hangi bir yapısal özelliğinden bahsedilemez. Dilin dibine kadar metaforlarla dolu olduğuna işaret eden Derrida ‘her hangi bir sözcüğün standart yazınsal anlama sahip olduğuna inanmanın yanılığın başka bir şey olmayacağını ifade eder⁸⁵

Bilim önermelerinin amacı gerçekliği birebir doğru temsildir. Ancak Derrida’ya göre böyle bir şey mümkün değildir. Dilin özü gereği önermelerin anlamı da görelidir. Anlamı göreliliği önermelerle doğru sayılabilecek bir temsil ortaya çıkamaz.

Modern bilim anlayışı değişmez ve nesnel bir doğruluk temsiline peşindedir. Derrida’ya göre bu olanaksızdır çünkü dilde kullanılan semboller geçici, kaotik bir süreci oluşturmaktadır. Öyleyse bu sembollere yüklenen semantik öge, yani anlam okuyucudan okuyucuya değişecektir.

Bütün modernist düşünürler doğruluk betimlemesinin dil üzerinden yapılabileceğini düşünmektedirler. Örneğin Habermas’ın ‘iletişimsel ussallık’ kavramı, konuşan ile dinleyen arasında karşılıklı olarak paylaşılan, toplumsallaşmış bir ortak alanın varlığını ifade etmektedir. Doğruluk bağıntısı bu ortak alan içinde kurulabilir.⁸⁶ Derrida bu görüşe karşı çıkmaktadır.

Dil anlamı açısından buharlaştırıcı ve değişken olduğundan, sözün ‘civıltısı’ bilinebilecek bir hakikat durumu için yeterli ölçüde uzun sürmelidir. Bu nedenle Derrida hakikati bir ‘iz’ bir ‘köksüz şey’ diye tanımlar.⁸⁷ Evrensel gerçek mutlak yoktur. Anlam sürekli ertelenir. Anlamda istikrar yoktur. Her gösterge, her kavram okuyucusunu bir başka anlama göndererek anlamı öteleyer. Anlam

⁸⁵ Şaylan, a.g.e., s.207

⁸⁶ Şaylan, a.g.e., s.210

⁸⁷ John W.Murphy, *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, Çev. Arslan Hüsamettin, 1. Baskı, İstanbul, Eti Yayınevi, 1995, s. 75

sınırlandırılmaz, sınırlandırılmayınca da sürekli ötelenir. Bu da anlamın doğruluğunu, mutlaklığını siler. Anlamı boşluğa bırakır. Bu postmodern mantığın ilk postulatıdır⁸⁸

Derrida önce dilin olduğunu düşünür. Dilden önce gösterge yoktur. Her şeyi belirleyen dildir ve hiçbir şey dilin dışına taşamaz. Dil ise kaypaktır, bu nedenle her şey yorumdan ibarettir. Mutlak gerçek yoktur, hermönetik gerçek vardır. Hakikat ya da bilgi gibi kavramların özünü dil aracılığıyla keşif ya da tarif etmek hiçbir zaman mümkün değildir. Derrida bu noktadan sonra çok daha radikal bir adım atarak, insanların inandığı en temel şeylerden biri olan ‘özdeşliğin’ (yani A her zaman A’dır) de artık kesin sayılamayacağı saptamasını yapmıştır.⁸⁹

Derrida’nın dil üzerinden evrensel, nesnel, mutlak bilgiyi reddedişi, modernitenin bu temellere yaslanan bilim kuramı yerine, postmodernitenin göreceli, ayrımcı, bölücü, çarpıtıcı kuramını getirmiştir.

Lyotard’a göre de dilin öğelerine yaslanarak kurulan bilimin meşruiyeti sona ermiştir. Bilgiyi, kuramı yadsır çünkü kuram bir gerçeklik temsili değil, bir baskı sürecidir. Arzuları tarafından belirlenen insan, metni yazarın anlamlandırdığı gibi değil, arzularına bağlı olarak algılayacaktır. Yani rasyonalite yadsınmış, yerine arzu ve istekler geçmiştir.

Postmodern durumda artık yeni bir bilgi anlayışı egemendir. Toplumlar sanayi ötesi bir süreç yaşamakta ve kuramların, en azından insan ve toplumla ilgili olanların doğruluğu temsil edemedikleri görülmektedir. Lyotard yeni kurulacak epistemolojide gerçekliğin doğru olarak yansıtılması anlamına gelen temsil sorununu dışlamak gerektiğini düşünür. Gerçek olumsuzluklara göre değişir. Kesin, evrensel ve tanımlanabilir bir gerçeklikten söz edilemez. Bu durumda epistemolojik yaklaşımları benimsemek, net ve bilgilendirici cevaplar bekleyen sorular üretmek anlamsızdır. Ayrıca; merkez, temel, kaynak ve evrensellik gibi kavramlar üzerine kurulu kuram, yaklaşım ve kurumları kabul etmek mümkün değildir. Özetle postmodern diye

⁸⁸ Hilmi Uçan, ‘Derrida ve Dil Bağlamında Postmodernizm’, Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008, s.475

⁸⁹ Robinson, a.g.e., s.49

adlandırılan bu düşünce biçimi bağlamında gerçeğe ilişkin epistemolojik kuşku yerini ontolojik kuşkuya bırakmış olur.⁹⁰

Lyotard modern toplumlarda yaşanan hızlı teknolojik değişim ve dönüşümler, bilginin doğasında da değişime yol açmıştır. Lyotard'a göre 'bilginin tabiatı bu genel dönüşümler bağlamında değişmeksizin kalmaz'. Bu bağlamda Lyotard'a göre son birkaç on yıl içinde bilginin üretimin esas gücü olduğunun yaygın bir biçimde kabul edildiğini vurgular. Bu duruma somut bir örnek olarak, ileri derecede gelişmiş toplumlardaki iş gücü kompozisyonu üzerinde bilginin önemli etkilerinin olduğunu gösterir.

Bell ve Sarup'un belirttikleri gibi post endüstriyel toplumlarda tarım ve fabrika işçilerinin sayısı azalırken, profesyonel, teknik ve beyaz yakalı işçi sayısında özellikle de hizmetler sektöründe çalışanlarda artış görülmektedir.⁹¹

Lyotard'a göre post endüstriyel aşamada bilgi egemen güçlerin bir aygıtı konumundadır ve ticarileşmiş bir durumdadır.

Postmodern kuramın bir diğer önemli ismi M. Foucault bilgiyi iktidar ile ilişkilendirerek açıklar ve bilim de iktidarın tahakküm aracıdır der.

Modernitenin temeli olan rasyonellik ilkesinin indirgemeci ve baskıcı olduğunu ileri sürer. Foucault için bilgi ve doğru kavramları iktidarın ve üstünlük kurmanın olmazsa olmaz parçalarıdır. İnsan ve toplumla ilgili bir bilgidен söz edilemeyeceği gibi her hangi bir tarih kuramından da söz etmek olanaksızdır. Çünkü tarih içinde birbirleri ile bağlantıları olmayan bilgi kümeleri yer almaktadır. Bu bilgi kümelerinin temel işlevi, iktidar ilişkilerini meşrulaştırmak, baskı altına alınanların uyumunu ya da uzlaşımını sağlamaktır.

Foucault'ya göre Marx ya da Hegel gibi tarihin evrimsel öyküsünü yazmak keyfi bir totalleştirmedir ve bütün totalleştirmelerde olduğu gibi hiçbir meşruiyet temeli yoktur. Totalleştirme sırasında kaçınılmaz olan soyutlamalar,

⁹⁰ Emre, a.g.e., s.39

⁹¹ Kızılcılık, a.g.e., s.53

açıkladıklarından çok fazlasını gizlemektedir. Yani bilginin öznesi olan insan kendini nesne olarak ele alıp açıklamaya kalkarken son derece karmaşık, değişken ve belirsiz olan ilişkilerini ve bu ilişkiler arasındaki değişken hiyerarşiyi belirleyemez. Bir soyut model içinde kendisi, yaşam ve parçası olduğu toplum ile ilgili karmaşık olgular bütününe birer temsilini yapamaz.

İktidar ya da gücün, bilgi temelli disiplin teknikleri içinde hapisane, okul, işyeri, hastane gibi kurumlarda nasıl işlevselleştiğini anlatır.

Modern bilim anlayışı, insan ya da bireyin öznelliği dışında kalan, bu öznelikten etkilenmeyen nesne ya da olguların doğru olarak kabul edilen temsili düşüncesine dayanmaktadır. Burada temsil, nesnel gerçekliğin düşünce ve dildeki yansıması olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık Foucault'ya göre bilim esas olarak insanların toplumda nasıl düşünüp, davranacaklarını belirleyen bir iktidar modudur. Birey için geçerli olacak ahlaksal, hukuksal, tıbbi ya da cinsellik mekanizmaları da bu iktidar modu tarafından üretilmektedir.

Postmodernizm özellikle de sosyal bilimlerin inşa edildikleri şekliyle toplumun kültürel bağlamına uygun düşmediklerini, bu nedenle de kökten bir dönüşüme uğratılmaları gerektiğini iddia eder. Çünkü postmodernizm bilimi tıpkı Marksizm, Hıristiyanlık, faşizm, feminizm ve benzeri ideolojiler gibi bütün soruları önceden tahmin edip, önceden belirlenmiş cevaplar veren söz merkezci, aşkın ve totalize edici bir üst anlatı olarak değerlendirir, bilimi derekeye indirir.

Postmodern dünyada evrensel akla yer yoktur. İle de akıldan söz edilecekse bu heterojen karakterli olacaktır. Bir başka ifade ile akıldan değil akıllardan söz edilir. Modern Batılı akla otoriter ve baskıcı olması dolayısıyla karşı çıkılır.⁹²

Gellner'in ifade ettiği üzere 'postmodernistlere göre, doğruluk kaygan bir şeydir. Çok biçimli, içe dönük, öznelidir ve daha kim bilir nelerdir. Hiç de dosdoğru tanımlanabilecek bir şey değildir'.⁹³

⁹² Çağan, a.g.m., s.134

⁹³ Kızılcılık, a.g.e., s.91

Postmodernistlere göre, nesnellik ve açıklık tasarımı, egemenlerin kurnaz bir aldatmacasından başka bir şey değildir. Onlara göre nesnel doğrunun yerine, yorumsama bilgisinin doğrusunu koymak gerekir. Yorumsama bilgisinin doğrusu, hem araştırma nesnesinin, hem de araştırmacının hatta okur ya da dinleyicinin öznelliğine saygılıdır.

Postmodernist yaklaşıma göre; toplum, sanat, dil, politika hatta bilim hem insan gerçeğinden doğar hem de onu oluşturur. Modernistlerin yaptığı gibi bilgi alanlarını ayırarak tartışmak ise son kertede onların çarpıtılmasına, yapaylaşmasına neden olur. Postmodernist düşünürler, Rönesans ve hümanist düşünceler üzerine temellendirilmiş insan merkezli kurumları, ideolojileri, kuramları ve uygulamaları böyle bir yaklaşımla incelerler. Onların kendileri dışındaki gerçeklikleri değil, sadece kendilerini yansıttıklarını, dil, kavram ve söylem bağlamında açıklamaya çalışırlar.

Postmodernistler, özellikle kavramların kurnaca yapısına dikkat çekerler. Çünkü kavramlar, dolayısıyla anlamlar, dil tarafından yaratılmıştır ve dilin yarattığı anlamlar kurnaca olduklarından, dil görecelilik gerektirir.

Tüm kavramlar kurnaca oldukları gibi, ait oldukları gruba göre de farklılık gösterirler. Her farklı dil grubu kendi kavramlarını dolayısıyla kendi doğrularını ve yaşam deneyimini yaratır. Yani tüm kavramlar ideolojiktir ve buna göre de tüm insanlığı bağlayıcı bir kavramdan söz edilemez. Bir örnekle açıklamak gerekirse; medya, gerçeği en doğru biçimde yansıttığını iddia ederken, aslında belki bir görüşün, grup ve ya kişinin bakış açısından, söylemi içinden gerçeği verir. Ayrıca anlatımı ile gerçeğin sadece yorumunu yaptığı için ikinci bir kurnaca gerçek yaratmış olur.

Kısaca postmodernizm bize, doğruların doğadan veya evrenden doğal olarak gelmediklerini, kültür tarafından kabul ettirildiğini söyler.

Postmodernlerce geliştirilen metodoloji şizoanliz olarak bilinir. Postmodernizm eleştirmenlerine göre bu, postmodern bir bilimi olanaksız hale getirir. İddiaya göre postmodern araştırmacılar da şizofrenler gibi gerçeği göremezler. Postmodern bir bilim adamına göre, kuramsal keskinliğe bu kapalılık, araştırma sürecini

güçlendirir. Guttari'ye göre veri koleksiyonunun geliştirilmesinin nedeni, postmodernizmin teşvik ettiği 'semiyotik çok merkezlikle bağlantılıdır. Postmodern araştırmacılar inandıkları şeyin rasyonel olmasıyla sınırlanmazlar. Akıl onları deneyime kör hale getirmez. 'Semiyotik çok merkezlik' ifadesini kullanan postmodernistler, fenomenlerin eş zamanlı olarak değişik anlamlara sahip bulunabileceklerini öne sürmektedirler. Metnin bir nihai okumasının bulunması gerektiği fikri cehalet diye reddedilir.⁹⁴

1.5.2. Postmodernizmin Birey Kuramı

Postmodern süreç, bireyi ortadan kaldırıp, yerine ona pek benzemeyen özneyi yerleştirmiştir. Birey ile özne arasındaki temel fark, modernistlerin insana yaptıkları vurguyla, postmodernistlerin yaptığı vurgu arasındaki farkı gösterir. Postmodernistler, bireye ait özelliklerin sulandırılıp laçkalaştırılarak içinin boşaltıldığını ve artık bireyin ölüp yerine öznenin geçtiği bir sürecin yaşandığını söylerler. Bu, nesne karşısında bireyin yitip silikleştiği ve ezildiği bir pratik üzerine teori yapmaktan başka bir şey değildir. Hatta bazıları daha da ileri giderek, öznenin buharlaştığını, onun yerine nesneyle özdeşleşmiş, içi boşaltılmış yeni bir varlığın geçtiğini ifade ederler.

Rosenau postmodern bireyi tanımlarken oldukça olumsuz ve karamsar bir tablo çizer; postmodern birey gevşek ve esnektir, duygulara ve içselleştirmeye yöneliktir ve 'kendin ol' diye özetlenebilecek bir tavrı benimser. Kendi toplumsal gerçekliğini kuran, kişisel bir anlam arayışını sürdüren ama arayışında sonunda ortaya çıkan şeyin hakikat olduğu iddiasında bulunmayan aktif bir insandır. Fantezi, mizah, arzu kültürü ve anında tatmin ister. Geçici olanı kalıcı olana tercih eder ve 'yaşa ve yaşat' tavrı benimser. Planlanmış şeylerdense, kendiliğinden oluşan şeylerin yanında kendini daha rahat hisseden postmodern birey, geleneğe, antikalasılmış, kutsala, sıra dışına, genel ya da evrensel olana karşı yerel olana büyük bir merak duyar. Postmodern bireyler kendi hayatlarıyla, kendi kişisel tatminleriyle ilgilidirler. Evlilik, aile, kilise ve

⁹⁴ Murphy, a.g.e., s.82

millet gibi eski bağılıklar ve modern yakınlıklarla pek ilgilenmedikleri için daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelirler.⁹⁵

Dağılmayı yoğunlaşmaya, doğaçlamayı dikkatle düzenlemeye tercih ederler. Seçmeyi, özgür ifadeyi, bireysel katılımı, şahsi özerkliği ve özgürleşmeyi vurgular. Evrenselci iddialara ya da ideolojik tutarlılığa ihtiyaç duymadığını, başkalarının zorlamasından kurtuluşun ve kendini yadsımadan özgürleşmenin peşinde olduğunu; bütün normatif varsayımları bir kenara bıraktığını, bir değer ya da ahlaki normun bir başkasından daha iyi olduğunun gösterilebilmesinin mümkün görülmediğini ve genel kurallardan, kapsayıcı normlardan hegemonyacı düşünce sistemlerinden sakındığını ifade eder.

Postmodern özne anlayışı şöyle özetlenebilir:

Modernite dönemi, bireyi inşa dönemidir. Aydınlanma felsefesinin ürünüdür. Her şey Tanrı için anlayışının yerini her şey birey için anlayışı almıştır.

Bilimsel çalışmalar ve teknolojinin hızla ilerlemesinin verdiği hızla birey o güne kadar görülmemiş bir özgürlüğe kavuşmuştur ancak kendisinin bile farkına varamadığı bir çarkın dişlisi olmuştur.

Postmodernite döneminde birey artık yoktur. Tüm mahremiyeti kaybolmuş, iç dünyasındaki gizemi ve zenginliği yitirmiş, kimseleşmiş, özneleşmiştir.

Postmodernizm döneminde artık özne de yoktur. Öznenin yıkımı vardır. Duyguları parçalanmış, düşünceleri darmadağın olmuş, sahip olduklarının hangisinin kendine ait olduğunu bilmeyen kaotik, paradoksal, nesneyle arasındaki kesin çizginin kaybolduğu bir özne.

Anlamsızlık, haz ve hız denizinde kaybolabilmek; hayattan kaçarak hayata tutunabilmek, hayata tutunarak hayattan kaçabilmek. Her tür ayartılma biçimlerine açık olabilmek ve her an ayartılmayı beklemek. Bütün bu olup bitenler iradenin bile isteye yitirilmesi, kişinin kendisini Mestroviç'in 'duygu ötesi toplum' diye

⁹⁵ Emre, a.g.e., s.136

tarif ettiği ayartılmış bir dünyanın kucağına atarak; hem kendine, hem dünyaya yabancılaşması, hem kendi hayatında ve çevresinde, hem de dünyada olup bitenlere karşı duyarsızlaşması sonucunu doğuran arzuların, hazların kaynağı olan çocuksuluk dolayısıyla ‘barbarlık evresi’ne geri dönmesidir.⁹⁶

İnanan insandan, içi boşaltılmış özneye kadar geçen süreçte bireye pek çok anlam yüklenilmiş, pek çok işlev atfedilmiştir. Ancak şimdi etrafı simülasyonlarla çevrili bir özneyle karşı karşıyız.

David Harvey, postmodern bireyi, postmodernizmin zaman-mekân sıkışması içinde değerlendirir. Zaman ve mekânın tanımı, bireysel ya da toplu kimlik yaratımı açısından temel önem taşır. Kim olduğumuzu büyük ölçüde bu koordinatlara yaslanarak belirleriz ve bu koordinatlar kaydığında belirsizliğe düşeriz. İşte çoğunun söylediğinin aksine özne ölmedi fakat bu dayanaklarını yitirdi. Dünya olaylarının zaman ve meknında kayma meydana geldiği ve dünyaya ilişkin konumumuz değiştiği için kimliğimizi yeniden kurma arayışı içindeyiz. Uluslar arası borsacılığın ve küresel ticaretin hâkim olduğu bu günün dünyası, dünya üzerinde üretilen ürünlere ve farklı meknlara erişebilirliğimizdeki hızlı değişim, modadaki ve hayat tarzlarındaki değişmeler, insanların işleri, sahip oldukları değerler ve başkalarıyla olan ilişkiler gibi temel önemdeki konularda derin bir belirsizlik ve kişisel güvensizlik yarattı.

‘Yaşadıklarımızın böylesine sıkışmasına ben zaman-mekân sıkışması adını veriyorum. Sonuç ise çok basit: kendimize tanımladığımız kimliğin elimizden kayıvermesi. Konumumuz ister istemez değişti, çünkü toplumsal yaşamın zaman-mekân koordinatları sağlam bir zemine oturmak bir yana, tıpkı dağılıveren kum tanecikleri gibi.’⁹⁷

⁹⁶ Yusuf Kaplan , ‘Antikite’den Postmodernite’ye Tanrısız Arazi’den İnsansız Arazi’ye Paganizmin Serüvenleri’, Düşünen Siyaset, S.21, Aralık 2005, s.165

⁹⁷ David Harvey, ‘Postmodernizme Bir Bakış’ Birikim, ev. Işık Oğuz, S.49, Mayıs 1993, s.58

1.5.3. Postmodernizmin Toplum Kuramı

Postmodern düşünürler için belirleyici bir toplum kuramı olanaksızdır. Çünkü insan ve toplum belirlenemez olgulardır. Postmodern düşünürlere göre, genel olarak toplumda parçalanmışlık, kaos ve süreksizlik vardır ve bu nedenle herhangi bir toplumsal kuramın belirleme iddiası havada kalacaktır. Toplumda parçalanmışlık, kaos varsa toplumu kavramak, açıklamak ve buna bağlı olarak geleceğe dönük kestirim yapmak olanaksızdır.

Postmodernistlerin toplumla ilgili çözümlenmeleri hermeneutics* üzerine oturur. Hermeneutics, sözcük olarak kutsal kitap ya da metinleri yorumlama sanatı anlamına gelmektedir. Dilthey tarafından toplum için kullanılacak tek yöntem olarak tanımlanmıştır.

Postmodernistler, bilimde de olduğu gibi topluma dair derli toplu, sınırları belirlenmiş bir kabulün olabileceğini yadsırlar. Fakat içinde bulunulan çağın farklılıklarının toplumsal yapıdaki yansımalarını da açıklama girişiminde bulunmaktan geri durmazlar. Önemli postmodern düşünürlerden bazılarının toplum ile ilgili görüşlerine Baudrillard'la başlayacağız.

Baudrillard, ortaya çıkan yeni toplumsal formasyonu 'tüketim toplumu' kavramıyla tanımlamıştır. Tüketim toplumunda güçlü bir homojenlik sağlanmakta ve bu çerçevede toplumun yeniden üretimi gerçekleşmektedir. Tüketici haline dönüşen kişi, sahip olmanın kendine hem mutluluk, hem prestij sağlayacağına inanmaktadır.

Baudrillard, tüketim toplumunu kapitalizmin yeni bir aşaması olarak, kapitalizmin toplumsal formasyonu olarak betimlemektedir. Bu yeni toplumsal formasyon içinde, üretim sistemi de rasyonelleşmiş, homojenleştirilmiş ve hiyerarşisi kurulmuş bir istek ya da gereksinimler zinciri yaratmıştır. Bireyler tek bir meta değil, bir nesnelere sistemi almaya özendirilmekte, böylece birey tüketim yoluyla kendini diğer bireylerden farklı kıldığını sandığı bir tanınma sürecine girmekte ve tüketim

* Relativizm ve objektivizmin arasındaki bir olgu olup, yorumsama, anlama, açıklama ve uygulama gibi edimleri içermektedir. Temellendirmeciliğin karşıtı olan bu yöntem, uygulamadan, eylemden, yaşamın içinden çıkıp, özgürlüğü, sorgulamayı iletişimi ve diyalogu gerekli kılar.

toplumunun uyumlu bir üyesi olarak onunla bütünleşmektedir. Artık sanayi ötesi aşamaya geçilmiştir ve sanayi ötesi toplumda her şey belirlenmiş bir modele göre yapılmaktadır. Büyük ilerleme gösteren iletişim teknolojisi sayesinde bu modellemeye dayalı denetim kolaylıkla işletilebilmektedir. Artık insanlar gerçeğe bakarak modeli değil, kendilerine sunulan modele bakarak kurgusal gerçeği belirlemektedirler.

İşte bu nedenle sanayi ötesi toplumda bir hiper realite egemendir. Hiper gerçek modellerin gerçeğin yerine geçtiği bir durumdur. Baudrillard'a göre, modern sanayi toplumunun anahtarı üretimken, postmodern bir toplumda 'gerçek' i önceleyen modeller olarak 'taklitler' toplumsal düzene egemen olmaya ve toplumu hiper gerçeklik olarak oluşturmaya başlarlar. Bu bağlamda Baudrillard'a göre gerçeğin tanımı şudur; 'Gerçek eş değerli bir üretimi mümkün olmalıdır. Gerçek yalnızca yeniden üretilebilir olan değildir, her zaman yeniden üretilmiş olmalıdır, hiper gerçekliktir ...'⁹⁸ Bunun örnekleri, kadın ya da hayat tarzı dergilerindeki ideal ev, cinsel ilişki, reklâmlarda ya da moda gösterilerinde örneğini bulan ideal moda, bilgisayar el kitapçıklarında ortaya konan ideal bilgisayar vasıfları gibi olgularda görülür. Model gerçeğin belirleyicisi haline gelir ve hiper gerçeklik ile gündelik hayat arasındaki sınır silinir.⁹⁹ Gerçek sadece bir kurgudan ibarettir. Böyle bir dünyada hiçbir şey üzerine karar verilemez, doğru ile yanlış ayırt edilemez, çünkü taklitlerden oluşan bir toplumsal kurgu içinde gerçeği yansıtacak bir karar ya da eylem de ortaya çıkmayacaktır.

Görüntü ile gerçek arasındaki fark ortadan kalkmıştır ve bu doğal olarak yüksek kültür ile alt (popüler) kültür arasındaki farkı ortadan kaldırmıştır. Postmodern çağda bir olağanüstü uyumluluk aşamasına girilmiş, insanlar özgür eylem yapma yeteneklerini yitirmişlerdir. Yığınlara işaretlerle belirli mesajlar verilmekte ve onların bu işaretleri uyumlu davranışlarla idealleştirmeleri istenmektedir.

Baudrillard'a göre, toplumsal açık seçik ve tek anlamlı bir süreç değildir ve belli çok büyük bir yanılgıdır. Toplumsal denen şeyin buharlaştığını ve yerini kitlelerin aldığı vurgular. Baudrillard'a göre artık toplumsalın enerjisi azalmakta, özgünlüğü elden gitmekte, tarihsel niteliği ve ideali buharlaşıp kaybolmakta ve

⁹⁸ Kızılcılık. a.g.e., s.63

⁹⁹ Emre. a.g.e., s.60

anonimleşmektedir. O artık kitledir, kitlelerdir. Postmodern çağda kitleler ise gerçeklerden ziyade sadece gösteriyle ilgilenmektedirler. Bu bağlamda Baudrillard şöyle demektedir: ‘Onlar anlam yerine gösteri istemektedirler. Hiçbir çaba onları içeriklerinin ya da kodun ciddiyetine inandırmada yeterince kandırıcı olamamıştır.

Postmodernizm en açık şekliyle kentte görülmektedir. Kent modernizm için bir takım problemlerin kaynağı olmuştur. Kent birbirinden kopuk birbirine yabancı kitleler yaratmıştır. Bu yabancılaşma sonucu insanlar kendi içlerine kapalı, hemşerilik, etnik, dinsel, kültürel özelliklerine göre yeni cemaat türleri oluşturmuşlardır. Mevcut toplumsal parçalanma kentte güveni yoketmiştir. Cemaatlerin önem kazanmasının nedeni postmodernitede korku ve endişenin mevcudiyetidir. Bu nedenle ‘society’ anlamında bir toplumdaki artık bahsedilemez. Ortada yığınlar vardır. Bu yığınlar her şeye duyarsızdırlar. Baudrillard bu durumu toplumsalın sonu ve sessiz yığınların gölge varlıkları olarak tanımlar.

İnsanları böyle uyumlu bir sessiz çoğunluk haline getiren enformasyon ve medya devrimidir. Postmodern çağda her şey medya tarafından belirlenmektedir. Dünyanın televizyon ekranına indirgenmesi özne ile nesne arasındaki mekânsal farklılığın ortadan kalkması ve mekân ya da uzayın olağanüstü bir sıkışıklık içine girmesi anlamına gelmektedir. Baudrillard bu durumu içe dönük patlama olarak tanımlamaktadır.

Postmodern dünyada imaj ya da simülasyon ve gerçeklik arasındaki sınırın infilak edip içe göçtüğünü ve bu güçlkle beraber tam da gerçeğin yaşantılanmasının ve zemininin ortadan kaybolduğunu ileri süren Baudrillard’a göre, sözgelimi, ‘TV Dünyası’nda doktor imajı ya da simülasyonu zaman zaman gerçek doktor olarak kabul edilir. Nitekim Dr. Welby rolündeki Robert Young kendisinden tıbbi tavsiyeler isteyen binlerce mektup almış ve daha sonra okuyucuya kafeinsiz kahvenin meziyetleri konusunda tavsiyelerde bulunduğu reklam filmlerinde oynamıştır. Böylece hiper gerçeklik, gerçek ve gerçek olmayan arasındaki ayrımların

bulanıklaşmasına işaret eder ve burada ‘hiper’ ön eki, bir model uyarınca üretimle ortaya çıkan gerçeğin, gerçekten daha gerçek olduğunu ifade eder.¹⁰⁰

Yeni yaşam biçimi, teknolojik gelişmeye bağlı olarak her kesimi ayrıntılı biçimde denetim altına almıştır. Birey sürekli olarak bir imaj bombardımanı altında tutulmakta, bu bombardıman ile toplumsal sistem bireyin neyi yapabileceğini, neyi yapamayacağını, neyi beğeneceğini, neyi beğenmeyeceğini belirlemektedir. Bu nedenle yeni yaşam biçiminin egemen olduğu aşama aynı zamanda tarihin sonu olarak nitelendirilmektedir. Bu aşamada, medya, reklamcılık vb. gibi imaj sistemleri gerçekliğin yerini almış bulunmaktadır. Postmodern toplumda bireylerin ne yiyeceği, ne giyeceği, ne tüketeceği, ne okuyacağı, ne izleyeceği imajsal olarak önceden belirlenmiştir. Bunun sonucunda imaj kitleleri ortaya çıkmıştır.

Baudrillard, suretlerin toplumsal hayat üzerinde nasıl egemenlik kurar hale geldiğine ilişkin teorisini hem tarihsel hem de fenomenolojik olarak sunar. Baudrillard, suret düzenlerinin bir taslağında Rönesans’ın hüner gerektiren, işe fiyat biçen yapıtını ve demokratikleştirilmiş göstergelerden oluşan bir dünyayı gündeme getirerek feodal Orta Çağ’ın sabit göstergeler ve toplumsal konu hiyerarşisiyle ilgisini kestiği ve böylece sabit Orta Çağ hiyerarşilerini ve düzenini infilak ettirdiği zaman suretlerinin ilk kez kurucu örgütleniş ilkesi olarak ortaya çıktıklarını savunur. Doğayı temsil ettiğinin ya da doğal hakları ve yasaları cisimleştirdiğinin kabul edildiği bu evrede doğal değerler yasası egemendi.

Suretlerin ikinci düzeni, sonsuz yeniden üretilebilirliğin endüstriyel suret ya da seriler biçiminde dünyaya sunduğu endüstri devrimi sürecinde ortaya çıktı. Bu dönemde üretim mekanikleşir ve kitle nesnelere dönüşen seriler imal edilir. Üretimin mekanikleşmesiyle, eksiksiz kopyalar, montaj fabrikası süreçleri ve sonunda otomasyon tarafından sonsuzcasına üretilip, yeniden üretilebilirdi. Baudrillard bu suret düzenleri arasındaki farkı insanları mekanik bir şekilde örnek alan otomasyon ile insani emek gücünü taklit ederek onun yerini alan bir robotu kıyaslayarak gösterir. Bizzat teknolojinin ve mekanik yeniden üretimin yeni bir gerçeklik oluşturmaya başladığı bu noktada endüstriyel değer yasası hüküm sürer.

¹⁰⁰ Eşmekaya. a.g.e., s.44

Suretlerin üçüncü düzeni, taklit modellerin dünyayı oluşturmaya başladığı taklit aşamasıdır. Şimdi yapısal değerler yasası hüküm sürer ve modeller şeyden önce gelir. ‘... Seri halindeki üretim modeller aracılığıyla bir soy yaratır... Dijitallik bunun metafizik ilkesidir... Ve DNA da peygamberi. Sonuçta suretlerin başlangıcı bu gün en tamamlanmış biçimini genetik kodda bulur.’ Böylece toplum ‘... Kapitalist üretimi bir toplumdaki şimdi artık bütünsel bir denetim hedefleyen neo-kapitalist siberetik bir düzene doğru hareket eder’¹⁰¹

Böylece modeller ve kodlar gündelik yaşamı yapılandırmaya başlar. Nitekim tv. programcılarının program üretmek için tv. kodlarını uyarlamaları gibi, kent planlamacıları da kent sistemlerini yaratmada kent planlaması ve mimari kodlarını uyarlar. Kodlar bireylere işaretler gönderir ve bu işaretleri sürekli sınayarak taklit düzenine kaydeder. Bireylerin tepkileri çift değerli bir onaylama ya da yadsıma sisteminde yapılandırılır. Her reklam, moda, meta, televizyon programı, siyasal parti aday ve kamuoyu yoklaması bir yanıt vermemizi bekleyen şöyle bir test sunar; yana mısın, karşı mı?, istiyor musun, istemiyor musun?, x’den mi yanasın, yoksa y’den mi? Biz işte bu şekilde kodlanmış bir benzerlikler ve farklılıklar sisteminde seferber edilirdik.

Nihayetinde, geleneksel siyaset, toplumsallık, sınıf mücadelesi, toplumsal değişme teorileri, bireylerin, sınıfların ya da kitlelerin toplumsal eylemde bulunmaya muktedir olduklarını varsaymaları ölçüsünde eskimiş bulunmaktadır. Oysa hiperuyum çağında kitleler sadece gösteriyle ilgilenmektedirler.

Baudrillard ‘... emici gönderge, donuk ama bir o kadar yarı şeffaf gerçeklik, hiçlik: maddenin ve doğal öğelerin imgesinde akımlar ve akışlarla girdap gibi dönen... istatistiksel bir billur küre; bir atıllık, sessizlik, içe dönük infilak figürü, toplumsal boşluk’ ve büyüyen yoğunluğu çevresindeki tüm enerjiyi ve ışınları sonunda kendi ağırlığı altında çöküncüye dek yutan donuk bir nubula, toplumsalı yutan kara bir delik’ olarak tanımladığı kitlelerin doğasını yakalamak için bir dizi eğretileme üretir. Bu kara delik tüm anlamı, enformasyonu, iletişimi, iletileri vb. yutar ve anlamsızlaştırır;

¹⁰¹ Kellner. a.g.m., s.374

anlamı kabul etmeyi ve anlam üretmeyi reddeder, kendisini bombalayan ve reddettiği iletiler karşısında kayıtsız ve ilgisizdir.¹⁰²

Görüldüğü gibi Baudrillard, postmodern toplumu, medya ve iletişim teknolojileri tarafından imaj saldırısına uğratılan ve bunun sonucunda, tek tipleşen, duyarsızlaşan, kendisini tükettikleriyle var eden ve ifade eden bir yığın olarak yorumlamakta ve bu dönüşümün toplumu bir yığın haline getirdiğini düşünmektedir.

Postmodernizmin diğer bir önemli ismi olan Lyotard da toplumu açıklama çabasında olan kuramları büyük söylemler diye isimlendirerek, olanaksızlıklarını ifade eder. Büyük söylemler doğrunun tek temsili oldukları iddiasıyla, diğer söylemleri yadsımakta, onlar üzerinde bilim sözcüğünün fetişleştirilmesi yoluyla bir baskı kurmaktadır. Lyotard bunu modernizm için geçerli bir terörizm olarak görmektedir. Postmodern durum, bu baskı, terör ve sindirmenin ortadan kalkma eğilimi gösterdiği toplumsal gelişme aşaması olarak değerlendirilmektedir.

Lyotard, toplumu, seks, ırk ve sosyal yapıya ilişkin olguların oluşturduğu, ancak kendisi de bu olguların sürekli değişmesine neden olan bireyler topluluğu olarak görür. Topluma ve toplum dışı olgulara yaklaşırken çoğulculuğu, yöreselliği ve farklılığı ön plana çıkaran bir yaklaşımı benimser. Lyotard evrenselliğin ve evrensel nitelikli kuramların insanları sürekli değişen özneler olarak değil, bir sürünün benzer üyeleri gibi gördüğünü ve yaşam gerçeğini çarpıtarak kişiler üzerinde kendi normları doğrultusunda baskı oluşturduğunu Marksist ve liberalist kuramlardan örnekler vererek göstermeye çalışır.¹⁰³

Toplumun bir totalite veya mükemmel sistem olduğu fikrini reddeder. Mutlak bilginin yokluğu nedeniyle, hem toplumun varlığı, hem de toplumsal düzen kesinlikten yoksun hale gelir. Toplum çeşitli yasalardan oluşan doğal bir şey değildir. Kişiler uyarıcıya basitçe tepki göstermezler. Postmodern toplumun anahtarı, insanların olaylara tepkide bulunmamalarıdır.

¹⁰² Keller, agm., s. 375

¹⁰³ Doltaş, a.g.e., s. 27

Lyotard'a göre, toplumu bir arada tutan, toplumsal kimliği veren ortak bilinç ya da kurumsal alt yapı değil, söylemler arasındaki çapraz bağlardır. Böylece postmodernizm iki şeyi birden değiştirir: toplumun örgütlenme temeli, toplumun yerini topluluğun (cemaatin) alması.

Postmodern toplum hızlı değişen toplumdur. Teknoloji ve bilgi toplumsal örgütlenmenin temelini oluşturmakta, insanlar arasında dünya genelinde bilgi benzerliği, aynı dili ve yazıyı kullanan bir benzeşme, birlik doğurmaktadır. İletişimdeki gelişmeler sayesinde, farklı toplumların insanları aynı kodu kullanmaya başlamışlardır. Postmodernizm, yeni toplumsal hareketle, farklı kimliklerin kamusal alanda yaşama şansı bulmalarını ve toplumsal hayatın demokratikleşmesini sağlamak amacıyla sivil toplumun farklılıklar üzerine kurulmasını savunur.

Lyotard'a göre postmodern toplum, bilgisayar, enformasyon, bilişsel bilgi, ileri teknolojideki ilerlemelerden kaynaklanan hızlı değişme toplumdur ve çok daha demokratik, çoğulcu, farklılıklar etrafında birleşen umut verici değerleri içerir.

Kısacası, postmodern kuramcılara göre, bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan baş döndürücü değişim, insanları şimdiye kadar görülmedik şekilde biçimlendirmekte, toplumu dönüştürmektedir. Mehmet Küçük'ün ifadesiyle; 'postmodern toplum tüm sınırların, alanların, yüksek ve aşağı kültür, görünüş ve gerçeklik arasındaki ayrımların ve geleneksel felsefe ile toplumsal teorilerin barındırdıkları tüm diğer çift değişkenli karşılıkların şiddetli bir infilakla içe dönük çöküşünün mevzisi olmaktadır'¹⁰⁴

Postmodern toplum, her türlü evrenselliğin yadsındığı, totalleştirmelerden kaçınılan, yerelliklerin ön plana çıkarıldığı, sınıfsal farklılıkların eridiği, tüketim kültürü etrafında birleşen, tüm toplumsal kurumların reddedildiği bir kalabalıktır.

¹⁰⁴ Eşmekaya, a.g.e., s.76

1.5.4. Postmodernizmin Ekonomi Kuramı

Bu yeni dönemde, ekonomik alanda fordizmin yerini, post-fordizm alır. Fordizmde dev firmalar kitle pazarları için yarı kalifiye iş gücünü kullanarak kitle üretim teknolojileriyle kitle üretimi yaparlar. Post-fordizmde ise pazar parçalara ayrılmıştır. Üretim daha küçük firmalar tarafından yapılır ve artan bir şekilde taşeronlar kullanılır. Bu kullanımın amacı aslında sendikacılığı parçalamak ve kârı arttırmaktır. Bunun da anlamı, kölelik ücretiyle işçi çalıştırarak süper sömürüdür. Firmalarda personel bölümleri isim değiştirerek, insan kaynağı bölümü olur. Sendikalar ya ortadan kalkar ya da fabrika birimleri içinde iş görürler. Siyasal anlamda modern toplumlar büyük devlet kurumları olan ve ekonomik politikalar ve kamu kurumlarıyla ekonomiye çokça karışan bir yapıya sahiptir. Postmodern toplumlar bunun tam aksine, özel teşebbüse, küçük devlet kurumuna, devletin ekonomiye karışmamasına ve rekabete dayanır. Kamu kurumları özel teşebbüslere satılır ve devlet klasik ödev ve sorumluluklarından kurtulur.

Postmodernistler, bırakınız yapsınlar dünya görüşünü savunurlar. Bırakınız yapsınlar ekonomisi ve postmodernizmin paylaştığı şey, toplumsal hayatın temelini insani eylem olduğu inancıdır. Postmodernist düşünce, bir açıdan Adam Smith'in düşüncesine benzer. Postmodernistler bireysel kazanç peşinde koşmaya yardımcı olacak düzen formasyonunu dikkate almazlar. Bu yüzden postmodernistler anahtar birçok noktada arza dayalı ekonomi yanlılarıyla uzlaşmazlar. İlk postmodernistler birey üzerinde değil, daha çok kişiler arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaşırlar. İkincisi, düzenin kendiliğinden ortaya çıkmaktan çok söylem içinde olduğunu düşünürler. Üçüncüsü, postmodernistler meşru söylemin engelleyici olmayan veya cebre dayalı olmayan söylem olduğunu açıkça ortaya koyarlar. Dördüncü olarak, hem piyasadaki sapmaları, hem de istikrarı açıklamak için, piyasa güçleri gibi soyut faktörlere başvurulamayacağını savunurlar.

Arza dayalı ekonomi yanlısı ve ya muhafazakâr ekonomistlerin etkisine karşı koymak için Lyotard 'libidinal ekonomi' düşüncesini sundu. Tarih dışı denge modellerinin ekonomik faaliyetlerin incelenmesine uygun olmadıklarını öne sürdü. Bunun yerine ticaret, kendisiyle satma ve satın alma kârlarının, ekonomik faktörlerin

kendilerini içinde buldukları çeşitli bağlamları yansıtacak şekilde anlaşılabilir maddi bir şey olarak görülmelidir.¹⁰⁵

Postmodernizm ekonomik alanda, tamamıyla özel refah ve güvene dayanan bir hayat anlayışını benimsemiştir. Modernleşmenin amaçladığı ekonomik büyümenin yerini bu hayat tarzı almıştır. Ekonomik faaliyetlerde bireysel özerklik ön plana geçmiştir. Hiyerarşik otorite ve bu anlayışa dayanan müdahalecilik reddedilmiştir.¹⁰⁶

5.1.5. Postmodernizmin Sanat Kuramı

Postmodern sanatın oluşumu tabii ki on dokuzuncu yüz yılın ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerinden bağımsız değildir.

On dokuzuncu yüz yılın ikinci yarısından itibaren devrimler, savaşlar, toplumsal çatışmalar çağı başlamıştır. Bu süreç içinde modern sanata yön veren önemli fikirlerden hümanizm, özgür kapitalizmin eleştirisi olmuştur.

Sanatçı bir ideoloji benimseyip, misyon yüklenmiştir. Eserde mesaj verme kaygısı oluşmuştur. Mesajın algılanabilmesi için ön bilgi sahibi olmak gerekiyordu ki bu da modern sanatı kaçınılmaz olarak seçkinci kılıyordu.

1960'lı yıllarda doğan ve hızla büyük bir popülerite kazanan pop-art modernizme ya da modernist estetik anlayışına karşı postmodern tepki olarak tanımlanır. Pop-art anlayışı ile sanatın seçkinciliğine ve yaratıcılığın özgün olması gerektiğine karşı çıkmış, bu ölçütler yadsınmıştır. Pop-artın çıkış noktası 'sanatın yaşama yön verme ya da yaşamı kritik etme gibi bir işlevi olmadığı'dır. Günlük yaşamdaki sıradan her şey mesaj kaygısı olmadan sanata konu olabilir.¹⁰⁷

Postmodern sanat anlayışının öncülerinden Andy Warhol'a göre, sanatın misyonu olması anlamsız bir tezdur. Sanatın temel işlevi yaşamın yansımaları olmalıdır.

¹⁰⁵ Murphy, a.g.e., s.124, 125

¹⁰⁶ Yaşar A. Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, 3. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2001, s.13

¹⁰⁷ Şaylan, a.g.e., s.31

Çağdaş kapitalist toplum kitle toplumdur ve kitle toplumu içinde tüm insan ilişkileri anomilemiştir. O halde bu tür bir toplumda yaşamı yansıtacak sanat, anomik ilişkiler içinde kaybolan, kitlenin mekanik bir parçası haline gelen, ama kitle içinde farklı olma gereksinmesi duyan bireye yönelik olmalıdır.¹⁰⁸ Yaşamda acı, şiddet, ölüm, sevinç tüketim vb. gibi olgular vardır. Sanatçının ilgi odağı her hangi bir misyon söz konusu olmaksızın bu yaşam alanları ya da özellikleri olmalıdır.

Sanatın gerçeği yansıtma ve yorum yapma olanağı çağımızda sanatçının elinden alınmıştır. Sanatçı hem tanımlayabileceği nesnel gerçeklikten, hem yorumlayabileceği inançlardan yoksundur. Bu durumda Gerald Graff'ın dediği gibi 'çağdaş sanat yaşamı nesnel bir gerçeklik gibi değil de yalnızca bir mitos, ruh bilimsel bir olgu ya da bir dil olgusu olarak ele almak zorundadır. İşte postmodernist düşüncenin temeli bu varsayıma dayanır'¹⁰⁹

Postmodernizm, yüksek modernizmin ciddiyetinin aksine yeni bir ilgisizlik, yeni bir şakacılık ve her şeyden önce Andy Warhol'un pop-artında somutlaşan ama aynı zamanda Las Vegas mimarisinin törenlerinde rast gele bulunmuş nesnelde, happeninglerde, Nam June Paik'in video düzenlemelerinde, yer altı filminde ve Thomas Pynchon'ın romanlarında ortaya konan yeni bir eklektizm sergiledi. Modernist sanatın ince işçiliğinin, biçimsel bilgiçliğinin ve estetik talep karlılığının aksine, 'yüksek kültür' ve 'popüler kültür' biçimlerini karıştıran, estetik sınırları alt üst eden, sanatın alanını, reklam imgelerini, televizyonun oldukça değişken mozaiklerini, soykırım sonrası nükleer çağın deneyimlerini kapsayacak denli genişleten ve her zaman tüketim kapitalizmini çoğaltarak üreten postmodern sanat, bölük pörçük ve eklektikti. Yüksek modernizmin ahlaki ciddiyetinin yerini ironi, pastiş*, kinizm*, kitch*, ticari tutum ve kimi durumlarda dobra bir nihilizm aldı.

Modernizm yüksek sanatın yasası ve bir parçası haline gelirken, postmodernizm pop-artta ve aynı zamanda dönemin mimarisinde, filminde ve

¹⁰⁸ Şaylan, a. g. e., s.92

¹⁰⁹ Dilek Doltaş, 'Postmodernizm' Aporia ve Logos', Toplum ve Bilim, Bahar 1988, S.41, s.187

* Postmodern roman tekniklerinden biri. Daha önce var olan bir metnin söylem özellikleri dikkate alınarak yeni bir roman meydana getirilirken, o romanın uslubunun taklit edilmesi.

*Socrates'in öğrencisi Antishenes tarafından geliştirilen öğretisi. Bu öğretiye göre, gerçek erdem insanın hiçbir değere bağlı ve tutsak olmamasıyla elde edilir.

*Derlemecilik.

edebiyatında görülebilen her şey gider yollu bir popülist estetik sergiledi.¹¹⁰ Çağdaş toplumda yaşamın kitleselleşmesiyle, sanat yapıtının estetik değerini de kitle beğenisi belirler hale geldi.

Postmodern sanatın özelliklerini şöyle özetleyebiliriz; Postmodern sanatta, gerçek olmayan, fantezi, kurmaca dünyalarla, kurgu bir evren ortaya çıkarılır.

Postmodern sanatçı için artık gerçek ile ilgili sorgulamalar konu dışı kalmıştır.

Postmodern sanat, çağdaş dünyanın kargaşasına, kaygı ve karamsarlıkla yaklaşmak yerine, durumu kabullenir ve ciddiye almaz. Parodi bu yüzden postmodern sanat için vazgeçilmez bir unsurdur. Postmodern sanat elit ile popülerleri aynı kefeye koyar.

Biçimde anlaşılabilirliği yıkan postmodern sanatçılar, sanatları ile kaosun biçimini ve ya biçimselliğini yansıtmayı amaçlarlar ve bu yönde teknikler geliştirirler. Bu tekniklerin en yaygınları, hiç bir biçime girmemek, bir biçimden diğerine süratle geçmek, bilinen yazın türlerini veya biçimlerinin parodilerini yapmamak, paragraflar arasına boşluklar koymak ve metin akışının mantığını ve devamlılığını bozacak teknikler kullanmaktır.

1.5.6. Postmodernizmin Siyaset Kuramı

Modern dönemin tüm politikası baştanbaşa sınıf politikasına göre biçimlenmişti. On dokuzuncu yüz yıldan devralınan bu iki kutuplu sınıfsal yapı, esnek uzmanlaşmaya geçiş süreciyle çözülmüş, böylece, sınıfsallık arz eden bir toplumsal yapı üzerine kurulu olan ve başlıca birleşenleri, partiler, meclisler, sendikalar olan modern politikanın krizleri başlamıştır. Bunun sonucunda, kurumsal ve yerel düzeydeki iktidar mücadelelerinin ya da tekil konular üzerinde yoğunlaşan mücadelelerin nitelendirdiği ‘mikro politika’ olarak adlandırılan yeni politika tarzları ortaya çıkmıştır. Siyasal alanda

¹¹⁰ Keller, a.g.m., s.365

postmodern durum, sınıf temelli bir siyaset mücadelesinden, kültürel ve bireysel refah meselelerine doğru bir değişimi ifade eder.

Postmodern anlayış içinde bulunan teorisyenler, farklılığa, çoğulluğa ve heterojenliğe vurgu yaparken, kimlik ve yerellik gibi sorunları tekrar gündeme getirirler. Bu da alternatif modelleri ortaya çıkarır. Radikal demokrasi ve müzakereci demokrasi gibi modeller bu tür arayışlar sonucu ortaya çıkmıştır. Küreselleşme süreci içinde çok uluslu şirketlerin ön plana çıkması ile devletin egemenliğinin uluslar arası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından paylaşılacağı düşünülmektedir. Bunun yanında insan hakları gibi kavramların gelişmesi, bir devletin içinde yaşanan insan hakları ihlalleri dolayısıyla uluslar arası toplumun o ihlalci devlete müdahale edebilmesinin yolunu açmaktadır. Bunlar klasik egemenlik anlayışının temel çerçevesinin değiştiğini göstermektedir.

Tüm bu değişiklikler karşısında radikal demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır. Ernesto Laclav ve Chantal Mouffe tarafından kuramsallaştırılan radikal demokrasi günümüz dünyasında demokratik hak ve özgürlüklerin en üst düzeye çıkarılması amacını kendisine kalkış noktası olarak almıştır. Postmodernizmin yarattığı kültürel çoğulculuk tüm toplumsal hareketlerin kendi taleplerini özgürce seslendirmelerine ve örgütlenmelerine izin vermektedir.

Radikal demokrasi farklılığı, kısmiliği, çoğulculuğu, heterojen olanı ve soyut düzeyde insan kavramı tarafından dışlanan her şeyin kabul edilmesini talep eder.¹¹¹ Postmodern siyasetteki liberal düşünce ve devlet anlayışı farklılık, çoğulculuk ve katılımcılığı benimsemiş, özgürlüklerin sınırsız yaşandığı ve özgür düşünce akımlarının desteklendiği bir felsefe olarak globalleşen dünyada yeni bir bakış, yeni bir siyasal kültür oluşturmuştur.

Azınlıkların varlığını pekiştiren, ulusalcılığı reddeden, etnik farklılıkları ön plana çıkaran, dil ve din birliği gibi bütünleştirici, güç birliği oluşturucu öğeleri kabul etmeyen postmodernistler, benimsedikleri liberal devlet anlayışıyla bu fikirlerini de desteklemektedirler. Çoğunluğun hâkimiyetinin sınırsız olmadığı, herkesin hak ve

¹¹¹ Çağlar, a.g.m., s.380

hürriyetlerinin güvenceye alındığı, halkın ve onun seçtiği temsilcilerinin iradelerinin üstün tutulduğu eleştiri ve sorgulama yollarının açık olduğu, devletin küçültüldüğü, liberal devlet anlayışı esas alınmaktadır.¹¹²

Özetle postmodern siyaset, birlikte ama ayrı ayrı, siyasal temsilleri içeren, farklılaştırarak yan yana tutan bir siyasi yapılanma sunmaktadır.

¹¹² Çağlar, a.g.m., s.380

BÖLÜM 2 : POSTMODERNİZM DİN İLİŞKİSİ

Sosyoloji, dine kutsalın cemiyet hayatındaki tecrübesi olarak bakmakta¹¹³, kutsal ve toplum arasındaki ilişkiyle ilgilenmektedir. Bu bakımdan postmodern süreçte dinin konumunu kavrayabilmek için öncelikle kutsalın algılanışındaki dönüşüme bakmalıyız.

Aydınlanma öncesine kadar ‘kutsal’ insanın kendisini de çevreleyen bir aşkınla birlikte işaretlerini aradığı bir şey olarak algılanmaktaydı. Bu da, bir nesnenin kutsalı açığa çıkarırken kendisi olmaya son vermeden başka bir şey haline gelmesini sağlıyordu. Böylece birbiriyle ilişkisiz bir insan ve evren tanımı değil, insan – kutsal - evren gibi birbirinden ayrılmaz bir birliktelik vurgulanmaktaydı.

Aydınlanma ile birlikte ‘kutsal’ın anlamında bir dönüşüm meydana gelmiştir. Batı ‘insan’ın sınırları içinde düşünmeye başlamış, kutsalın dışında seküler ve hümaniter bir referans çerçevesi olarak ‘dünya’ ve ‘insan’ icat etmiştir. Bunu da, Descartes’in ifadesiyle, ‘düşünüyorum o halde varım’ diyerek ifade etmiştir. Böylece insan var oluşunun öznesi olarak kendini görmekte, aşkınla bağı keserek, kendisine yeni bir rol biçmekteydi.

Moderniteye olan güvenin sarsılmasıyla birlikte, modernitenin diğer alanlardaki kabulleri olduğu gibi, din hakkındaki kabulleri de sorgulanmaya başlamış ve din olgusu yeni fenomenlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Postmodernizmin üzerinde yükseldiği hermenötik sayesinde, her eleştirel düşüncenin, kendisini mümkün kılan, dayanağını ve çevresini oluşturan tarihsel bir koşul içinde meydana geldiği fark edilince, yani bilginin tarihselliği anlaşılınca, bilimsel ve insancıl kültürler arasındaki bölünme daha az tutarlı hale geliyor, bu, ne kadar çok kişi bir şey hakkında konuşabilirse, o şeyin o denli daha iyi anlaşıldığı fark edilememesi anlamına gelir.

¹¹³ Mustafa Tekin, *Kutsalın Serüveni*, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Yayınları, 2003, s.17

Hakikate yönelik güven kaybından dolayı, hakikat bilgisinden vazgeçilmesi felsefeyi yapı sökümüne uğrattırıyor, metafiziğin sonunu getiriyordu. Postmetafizik düşünce özünde, nesnel yapıların ağırlığını ve dogmatizmin şiddetini azaltan bir zayıflama ontolojisini amaçlıyor. Artık felsefeci, insanları ezeli ve ebedi olana değil de, kendi tarihselliklerine geri döndürmeye çağırıyor. Felsefe, bilginin gelişiminden ziyade, insanlığın zihni ve ahlaki yönden gelişimine adanıyor. Gadamer'e göre, bilginin yerini benlik oluşumu, insanın zihni ve ahlaki gelişimi alır. Böylece, dogmatizm olmadan, din kendi rolünü üstlenebilmekte, mutlak olanı amaçlamadan, bilimin vesayetinin yanı başında, modern dünyada kendi yerini alabilmektedir.¹¹⁴

Hermenötikle birlikte hakikatin mutlak bilgisinin yapı söküme uğraması, dilde de yansımalarını bulmuş ve kutsal metinlerin gerçekten ne kadar anlaşılabilirliği, ya da gerçeği ne kadar anlattıkları meselesini gündeme getirmiştir. Postmodernizmin dinsel bir anlamı da, onun dilde belirsizliğe, oyunlara, dilin açık uçluluğuna, nihai anlamın yakalanamayacağına yaptığı vurgudur. Bu açıdan bakıldığında din, anlatılamazı anlatma, açıklanamazı açıklama, konuşulamazı konuşma çabasıdır. Çünkü Tanrı insan akılının sınırlarının ötesindedir ve bir kutsi hadisin ifadesiyle, 'sen onun hakkında ne düşünürsen düşün, o düşündüğünden başkasıdır'. Dolayısıyla din, son derece zengin bir görünüme sahip bir dil manzarası sunar bizlere; sembolik anlatımlar, mecazlar, paradokslar, selbi / değillemeci anlatımlar, meseller, huruf – u mukattalar.¹¹⁵

Burada din açısından savunulamaz bir iddia dile getiriliyor. Din ve daha temelde peygamberlerin yaşadığı dini tecrübeler, Tanrı'nın dolaysız algılanışı, aradan tüm perdelerin, dil, düşünce v.b. gibi vasıtaların kalkmasıyla gerçekleşen Tanrı ile sohbetler değil, sadece ve sadece kültürün ve peygamberlerin psikolojik durumlarının bir ürünüdür.

Anlatılmak istenen şu ki, yorumsuz hiçbir tecrübe yoktur ve kültürel bağlam peygamberi neye koşullamışsa, o ancak onu tecrübe edebilir. O zaman din, sosyokültürel ve tarihsel koşulların yarattığı bir şeydir, aşkın bir kaynağı yoktur. Çünkü gerçeklik verili değildir, doğrudan algılanamaz. Tarih yoluyla, ekonomik koşullarla, dil

¹¹⁴ Santiago Zabala, *Dinin Geleceği*, Çev. Ögdül Rahmi G., 1.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2009, s.15

¹¹⁵ Tüzer, a.g.m., s.190

ve düşünce yapılarıyla, bilinçaltı dünyaca inşa edilir. Kısaca gerçeklik dile görelidir. Orada öylece algılanmayı bekleyen mutlak bir gerçeklik ya da hakikat yoktur. Oysa Hz. Muhammet, ‘Allahım bana eşyanın hakikatlerini olduğu gibi göster’ diye duada bulunmaktadır.¹¹⁶

Bu bağlamda postmodernistler parçalanma üzerinde dururlar. Parçalanma, metnin bireysel bilgi kırıntılarını ekarte etmek ve birbirinden ayırmak için bir metnin olası bütün perspektiflerden kontrol edilmesidir. Michael Foucault bunu şöyle ifade eder: biz bu bilgi parçalarıyla belli bir aşamada, kurumsal figürler, bilimler ve kesin olarak belirlenmiş olası sistemlerin sebebi olan mantıki uygulamaları birleştiren ilişkilerin toplam setini kastediyoruz. Bu bilgi parçacığı bilginin bir formu veya çok çeşitli ilimlerin baştanbaşa konu, öz ve aşamasının hâkim birliğini açıkça gösteren rasyonalitenin bir çeşidi değildir. O, belli bir aşamada birbirinin bilimleri mantık kuralları içerisinde analiz ederken, onlar arasında keşfedilebilen ilişkilerin toplamıdır’¹¹⁷

Yani her metin bir zaman sürecinde metnin anlamını karşılıklı olarak etkileyen bir ilişkiler ağı veya şebekesine bağlıdır. Böylece hiçbir zaman sürecinde, hiçbir ilkenin anlamı olmamaktadır. Bu nedenle parçalanma, her hangi bir metne nihai bir anlamın verilebilmesinin mutlak imkânsızlığını iddia etmektedir.

Kısacası parçalanma nesnel gerçekliğin yerini, açıklayıcı gerçekliğin almasıdır. Bu teoloji için çok gizli bir anlam içermektedir. Bu kutsal metinlerin hem tek, nihai bir anlama sahip olamayacağını hem de bu tarz metinlerin zorunlu olarak emredici olamayacağını ifade eder.

Görüldüğü gibi, postmodernizm ile dinin hakikat anlayışları arasında büyük bir ayrılık bulunmaktadır.

Postmodernizm biyolojik, bilişsel ve ahlaki kesinlikleri temelden yoksun bırakırken, dinler buna dayanır. Yüce; akılla, anlama gücüyle ya da imgeleme kuşatılamayacak mutlak büyüklüğün bir deneyimidir. Yüce, bir bütünlük araştırmasına

¹¹⁶ Tüzer, a.g.m., s.191

¹¹⁷ Adams, a.g.m., s.256

her zaman engel olur. Postmodernizm tüm bütünlleştirici gerçeklik araştırmalarına karşıdır. Bu yüzden bütünlleştirici amaç güden dinler başarısızlığa mahkumdur.

Postmodernizmin en önemli özelliklerinden biri kültürel göreceliliktir. Zamanımızda her şeyin kültürel hale gelmesi ve dolayısıyla herkesin kendi kültür dünyasında yaşamasının veya kendi yaşam tarzını bir kültür dünyasına dönüştürmesinin haklılaştırılması postmodernitenin temel özelliklerinden birisidir.

Burada postmodernitenin her şeyi bir kültüre dönüştürmesi söz konusudur. Yani gerek din, gerek ideoloji ve gerekse tüm fikri bütünlükler bir kültüre indirgendiği takdirde postmodernite içinde yer alabilmektedirler. Böylece din başka bir şeyin yansıması derekesine düşürülüyor ya da eski moda fonksiyonalist bir ele alış tarzı olarak görülen şeyle uzlaştırılıyor.¹¹⁸

Bunun anlamı öncelikle, bir yaşam biçiminin kültür dünyasına dönüştürülmesi demek, bir mânâda onu salt bir epistemoloji olarak görmek demektir. Ayrıca her kültürel topluluk kendini haklılaştırırken, tek hakikat olarak mutlaklaştırmayacaktır. Bu anlamda, hiç kimse, hiçbir aşkın, tarihsel veya çoğunluğa ait otorite hakikati belirleyemez. Bu ise hakikatin bilinemezliği ile yani agnostisizmle aynı şeydir.

Postmodernitede gündelik hayatın yeniden inşa olması, o hayata muhatap olan toplulukların kendilerini de kültürel olarak yeniden inşa etmelerine bağlıdır. Fakat bunun da hakikatin tekliği inancını içeren bir kültüre dayanarak geekleşmesi zordur. Çünkü hakikat tektir. Tek ise aşkındır. Aşkın bir hakikat de güncelle çatır, onu dışlar.

Postmodern süreç dini kültür düzeyinde ele alır. Kültür kavramını geleneği de kapsayacak biçimde kullanırsak, din- kültür, din ve gelenek arasındaki ilişkilerin, dinin nesiller arası aktarımı açısından önemli olduğu söylenebilir. Dinin gelenek ve kültürden etkilendiği, hatta biçimlendirildiği de söylenebilir. Fakat bu, dinin kültürün bir parçası olduğu fikrini kabule giderse, dinin insan yapısı olduğu sonucuna yol açar. Bu da aşkınla bağı keser.

¹¹⁸ Mustafa Tekin, 'İslamın Postmodern İmkânı', Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 10, s.568

Dinin kültürleştirilerek salt bir bilgi ve renk olarak görülmesi çerçevesinde, din, değişim ve tarihsellik vurgusu üzerinden kültürün diliyle ifade edilmekte, 'önergeler' düzeyinden, 'olabilirlik' düzeyine indirgenmekte ve kültürün içeriğini oluşturan öncüllerin duruşuna endekslenmektedir. Bilindiği gibi kültür, yumuşak bir dil içinde farklı görüngüleri ifade etmekte, her ne kadar yer yer toplumsal bağlayıcılığı olsa da, bir 'gereklilikten' çok 'teamül' olarak işlemektedir. Bu bağlamda, rezervlerimizi saklı tutarak, kutsal ve din dışı ayrımını kullanırsak, kültür din dışına daha yakın durmakta, dinin yaptırım gücünü üzerinde taşımamaktadır.¹¹⁹

Kültür tarafından oluşturulan, biçimlendirilen ve gittikçe kültürleşen bir din, bir taraftan ne olduğuna dair belirsizlikler taşımakla beraber, diğer yandan kapsam daralmasına uğrayacaktır.

Din konjonktürel olarak tanımlanabilen, değişen koşullara ayak uydurabilen, kendi iddiası, anlamı, dünya görüşü olmayan, çoğulcu koşullarla tamamen uyumlu bir hal alır. Oysa ki din, Berger'in değişimiyle, insana kendisine akraba olacak bir dünya aramalıdır. 'Bu çerçevede her dinin, o din mensuplarında paylaşılan karakteristik bir 'tutum'u, bir 'dünya görüşü'nü ve bir 'hayat anlayışı'nı da beraberinde getirdiğini ifade etmek mümkündür. Başka bir deyişle din, mensuplarının dünyayı özel bir gözlükle görmelerini sağlayan ve bu şekli altında insan davranışlarını etkileyen metafizik bir dünya görüşü ve hayat anlayışı sağlar.¹²⁰

Postmodernite, sosyolojik anlamda herkesin kendi yaşam tarzını bir kültüre dönüştürme hakkı verdiği için, çoğulculuğu da temel alan bir yapıyı zorunlu kılmaktadır. Postmodern çoğulculuk her hangi bir dinin tek bir hak dini olduğunu ve ötekilerin yerini alacağı fikrini kabul etmemektedir. John B. Cobb bu görüşün 'her bir dini geleneğe kendi doğasını tanımlama izni verdiği' söylemekle, bir boyutuyla fazla küçük unsurlara da cesaret vermektedir.¹²¹ Postmodernite iddiası gereği daha küçük gruplara imkan tanıdığı için siyasal alanda cemaat duygusu daha da işlevsel hale gelmektedir. Bunun en büyük problem boyutu milletleşme sürecini tamamlama yolunda

¹¹⁹ Tekin, a.g.e., s.25

¹²⁰ Tekin, a.g.e., s.27

¹²¹ Mevlüt Albayrak, 'Dine ya da Tanrı'ya Yeniden Yer Açma Çabası Olarak Postmodernizm ve Çoğulculuk', Tabula Rasa, Yıl 4, S.11, Mayıs, Ağustos, 2004, s.16

yaşanan sıkıntıları daha da arttırması ve etnik grupların demokratik hakları ötesinde, siyasal bağımsızlık haklarını kaosa sürükleyecek tarzda işlevselleştirilmesidir. Kültürel temelli olarak dindeki algılayışlar farklı olduğu için bir etnik grup ve farklı coğrafyadaki insanlar içinde hem din, hem de kendini ifade biçimi olarak toplumsal kimliğe bürünme arzusu farklı olacaktır. Bu durum postmodernite ile bir çözüme değil, yeni sıkıntıların doğmasına sebep olacaktır.

Postmodern çoğulculuk tecrübenin bütünlüğüne odaklanır. Bu açıdan bakılınca, bir dinin inşa edildiği tecrübeler bütünüün insanlık için ortak olduğuna, fakat onlardan bazılarının eşsiz olduğuna inanç asıl olmaktadır. Bu ise bütün tarihsel dinlerin özlerinin aynı olduğunu kabul etmeye götürür. Tecrübenin farklılığı onların özlerinin de farklılığına götürür anlayışı, dinin vahiyden bağımsız bir insan ürünü olduğu anlayışını doğurur ki bu dinler için kabul edilemez.

Buradaki sorun, bir yandan sayısız dinsel anlayışın biraradalığının yarattığı psikolojik uygunsuzluk hissi, bir yandan da dinlerin kendi anlayışlarının beslenmesi için bir zorunluluk gerektiren gündelik hayat örüntülerinin, modern hayatın örgütlenmesi içinde kendine sağlam bir yer bulamamasından kaynaklanıyor.

Bryan S. Turner'ın çok yerinde tespitiyle bu durumda her gün hayatımıza büyük bir hızla girip yine aynı hızla çıkan, bazen gitmeyip eski önem ve anlamını kaybeden, bazen de anlamını arttırsa bile yerinde emanet gibi durduğu herkesçe bilinen muaşeret biçimlerinin deveranı içerisinde dinsel inanç ve pratikler hiçbir imtiyaza sahip olmamaktadırlar. İmtiyazsız inanç ve pratikler dolayısıyla müntesiplerine sağlam bir dünya tasavvuru sunamamakta, en iyi ihtimalle insanlar için çok gevşek kimlik referansları oluşturabilmektedirler¹²²

Bauman'a göre; postmodern dünyada çoğul olan şeyler, evrimsel bir sıraya dizilemez, birbirinden üstün veya önemsiz görülemez. Hiçbir bilgi onu mümkün kılarak anlamlandıran kültür, gelenek, dil oyunları, v.s. bağlamları dışında

¹²² Aktay, a.g.e., s.341

değerlendirilemez. Bundan dolayı hiçbir gerçeklik kriteri kullanılamaz. Önemli olan kültürleri bir arada çatışmasız yaşatmaktır.¹²³

Bu açıklamaya göre postmodernitenin teoloji üzerindeki etkisini anlamak için din yerine kültür sözcüğü kullanılmalıdır. Teoloji, sosyokültürel yapı içinde inşa edilmektedir. Sosyolojik subjektiflik bunu, yani teolojinin kutsal kitap, inanç, iktidar ve dini gelenekler gibi objektif kurumlarıyla ilişkisini kesmenin yollarını arayan kurumsuzluk olarak bilinen bir harekete götürür. Bu çerçevede teoloji değişen insan ihtiyaçlarından doğar. Kutsal kitap, inanç, dini gelenek kültürün bir parçasıdır ve teolojik kurum olarak hizmet veremez.

Amerikalı sosyolog Bell dinin çoğu kültürden daha büyük bir birliğe sahip olduğunu söyler. Ona göre din bu birliği kültürel olarak gerçekleştirirken şu öğelere yer verir; gizem, korku, yüceltme ve aşkınlık. ‘Ruh durumunda vurgulanan bu birlik, sivri kulelerinde, ayinlerinde, dualarında, mekânsal figürlerinde ve kutsal kitabında -kendi mimarisi, müziği, resmi ve edebiyatı aracılığıyla- kendini gösterir. Din dışı kültürler nadiren böyle bir bilinçli tasarıma sahiptirler’¹²⁴

Bu özelliği ile din bir kültür gibi çalışır, anlamın krizini giderme gibi bir işlevi de görür. Modernleşme, doğurduğu çoğulculuk bağlamında bir yandan sosyal hayat dünyasını özelleştirirken, öbür yandan dini şahsileştirmişti. Postmodernleşme ise, gerçekliğin parçalanmışlığı ve çoğulculuğuna dayanarak bunu en ileri noktasına götürmüştür. Üstelik subjektivist karakteri ve kurumsal çözülmeyi teşvikiyle postmodernleşme parçalanmışlığı bir benlik ve kimlik meselesine de dönüştürmüştür. Bir başka deyişle, bireysel var olma düzeyinde benliğin de parçalanarak özgül rollere ayrılması, gerçekliğin bütüncül kavramsallaştırmasına ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden insanlar cemaat arayışına yönelmişler ve kendi hayat tarzları ile gerçekliği aynileştirmeye girişmişlerdir. Din bu yeniden anlamlandırma süreci içerisindeki krizi gidermede en etkili öge ise gerçekliğin çoğulluğu, yerini gerçekliğin tekliğine bırakacak demektir. O zaman postmodernizmin gerçekliğin bir kolaj ögesi olarak gördüğü din, gerçekliğin kendisine dönmeye yönelecektir.

¹²³ Adams, a.g.m., s.257

¹²⁴ Sarıbay, a.g.e., s.93

Din evrensel değerleri belirlerken, subjektif bir yoruma değil, aksine tüm dinler, bütün yaratılışlar ve bütün akıllarca benimsenen iyi ve kötü gibi evrensel, nesnel kriterlere dayanır.

Dinin bireyin ya da belirli bir grubun veya teolojik oluşumun otoritesine dayalı, özel, subjektif bir olgu olarak görülmesi, bünyesinde güçlü evrensel temalar taşıyan dinin müteal karakteriyle çelişir.¹²⁵

Postmodernizm hiçbir mutlaklığa ve hiçbir öze geçit vermez. Teoloji ise mutlak ve özsel olanla ilgilidir. Postmodernist dini çoğulculuk, dinlerin özgün ötekiliğini bastırmak suretiyle dini alanı totalleştirme girişimidir. Zira genel olarak pluralizm dini gelenekleri aynı nihai gerçekliğe farklı yanıtlar olarak görmektedir. Ancak böyle yaparak hiçbir dini geleneğin somut karakterini görmezden gelerek adeta tek bir teorinin indirgemeciliğinin bayraktarlığını yapmaktadır.¹²⁶

Postmodernizmde hakikat parçalanmıştır. Sonsuz yollar kadar, sonsuz özellik mevcuttur. Oysa dinde her halükarda tek ve gerçek / mutlaktır. Ancak o mutlak hakikate giden farklı, çoğul yollar, yorumlar olabilir. Başka bir ifadeyle postmodernizm parçalanma temelinde bir çoğullaşmayı, din ise birleşme temelinde bir çoğullaşmayı gerekli kılar.¹²⁷

Dini çoğulculuk küçük dini hareketlere de yaşam sahası açarak, cemaat oluşumunu güçlendirir. Postmodernite de özne âdem – i merkezi kılınır. Dinler de her şeyden önce cemaat temelinde yükselir. Dolayısıyla postmodernite cemaat duygusunu teşvik yoluyla bireyleri dine ulaştırırken, dinlerin, dinsel hareketlerin, kendilerini özgürce sunamayacakları çerçeve olan sivil toplumla da örtüşür. Başka bir deyişle, herkesin kendi yaşam tarzını bir kültüre dönüştürme hakkı, ister istemez çoğulluğu temel alan bir yapıyı zorunlu kılmaktadır. Her yaşam tarzı gibi din de, o çoğulluklardan biri şeklinde ve kendi yaşam tarzını bir kültüre dönüştürme hakkıyla söz konusu yapı içinde kendini meşrulaştırmaktadır.

¹²⁵ Temel Yeşilyurt, 'Globalleşen Dünyada Dinin Anlamı', Din- Dünya İlişkisi Sempozyumu, Çorum, Eylül 2002, s.9, 10

¹²⁶ Aliye Çınar, 'Postmodern Teoloji', Tabula Rasa, Yıl 4, S.11, Mayıs, Ağustos, 2004, s.44

¹²⁷ Mustafa Arslan, 'Postmodernizm, Küreselleşme ve Din', Tabula Rasa, Yıl 2, s. 5, Mayıs, Ağustos, 2002, s.60

Postmodernleşmenin cemaat hayatını ön plana çıkarması ne tam anlamıyla dinsel inancın yeniden tesisi, ne de ritüele yeniden dönüşü içermektedir. Çünkü postmodernleşme Tanrı'nın artık büyük anlatı kaynağı olduğunun reddedildiği bir süreç olarak çalışmaktadır. Postmodernizm dine bir büyük anlatı olarak yaklaşır. Lyotard'dan hareketle postmodernizm meta anlatılar karşısında kuşkuculuk olarak kabul edildiğinde, postmodern dünyada dinlerin pek öyle sağlam bir zemine sahip olamayacakları kabul edilir. Çünkü dinlerin tamamı, Lyotard'ın bahsettiği türden anlatsal bilgi olmaksızın var olamazlar. Dolayısıyla postmodern dönemde meta anlatıların sonundan söz ediliyorsa bundan ilk etapta dinler etkilenir. Hiç kuşku yok ki din büyük anlatılar sınıfındadır. İslamı düşünecek olursak orada yaratılıştan ahirete kadar her şey, Allah'ın ezeli bilgisine, takdirine göre belirlenmiştir. Tek gerçek varlık Allah'tır. Onun dışındaki varlıklar varlıklarını Allah'tan alırlar. Her şey onun yaratışının bir eseridir. Sonuçta Hegel'den kopya yaparak diyebiliriz ki 'gerçek olan tanrısaldır, tanrısal olan gerçektir'¹²⁸

Tanrının tarihe anlam ve yön veren moralitenin varlık sebebi nihai hakikat anlayışını temsil ettiği dönem artık gerilerde kalmıştır. Buna paralel olarak, dinselliğin öğeleri olan sevgi, hayırseverlik ve adalet duyguları da postmodernizme göre Tanrı tarafından ilham edilmemekte, öznelere arası bir anlamlandırmadan kaynaklanmaktadır. Çünkü postmodernizm Nietzsche'den kaynaklanan, sadece öznelere arası bir kozmolojinin varlığını kabul eder.

Buna göre ancak ben ve ötekinin birleştiği nokta hakikattir ve dini değerler de sadece bu alan içinde ifadesini bulur. Dinsel veya değil cemaat de böyle bir süreç içinde oluşur. Bu sebeple postmodernizme göre, örneğin sevgi, nefret, v.b. gibi şeyler ilahi bir varlıktan çok ötekine yöneltilmelidir. Buradan da anlaşılacağı gibi postmodernite dine şahıslar arası bir konum biçmektedir. Çünkü postmodernizm dini esasında varlığın anlamı hakkında sorulan sorulardan doğan toplumsal ilgilere bir yanıt olarak görmektedir.

Din; barış, aşk ve yardımseverlik gibi faziletlerin egemen olduğu bir cemaat tesisi çağrısıdır. Çoğu tanrının ölümü teologu dinin kurtuluş politikası olduğunu

¹²⁸ Abdüllatif Tüzer, 'Postmodernizmin Din Adına Düşündürdükleri', Düşünen Siyaset, S.21, s. 192

söyleyecek kadar ileri gider. Çünkü gerçekten dindar bir insan toplumsal adaletsizliğe göz yumamaz. Theodor Adorno, dindar kişilere, kendi sınırlarını aşma fırsatı verildiğini, ancak kendi hemşerilerine yurttaşlarının sorumluluklarını aşma fırsatı verilmediğini ileri sürer. Bu nedenle kurtuluş kişisel değil toplumsaldır. Bir anlamda insanlar bütünlüklerini onunla restore ederek kendilerini bir yabancılaşma hayatından kurtarabilirler.¹²⁹

Burdan hareketle postmodernite dini özel alana kaydıran bir anlayışa sahiptir. Zaten postmodernite ile ‘dine dönüş’ ten söz edilmesinin sebebi de buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü özel alan dinin son sığınağıdır. Postmodernite de özele yaptığı vurgu dolayısıyla dinsel canlanmayı tetiklemektedir. Dinin özel alan meselesi olarak bırakılması, onun kolektif hayatın yükümlülüklerinin meşruluk kaynağı olmaktan çıkarılarak öznel haklar kategorisine indirgenmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda din, Bell’in tanımıyla, kökleri sessiz çoğunlukta olan, fundamentalist nitelikte ‘ahlak anlayışı’ şeklindeki bir din olmaktadır.¹³⁰

Postmodernizmin en belirgin özelliklerinden birisi ‘dine dönüş’ olanak tanınmasıdır. Sarıbay’ın da işaret ettiği gibi o kadar ki, karşıt siyasal değerlere sahip olmalarına rağmen bazı düşünürler dini, modernitenin parçalayıp kırılğan hale getirdiği toplumsal gerçekliği onarmanın çaresi olarak göstermektedir’. Örneğin karşıt görüşlere sahip olan neo marxist Fredric Jameson ile neo muhafazakâr Daniel Bell bu konuda aynı görüşü paylaşırlar. Her ikisi de sosyal gerçekliğin ve bağın onarımında dinsel sembolizmin aktif olması gerekliliğini vurgular.¹³¹

Postmodern dönemin en belirgin özelliği dünyanın dünyevilikten arındırılması, insanların yoğun biçimde dine yaklaşmaları, farklı dinleri araştırmaları, yeni dini hareketlerin görülmesi, geleneksel dinlerin yükselişe geçmesidir. Yalnızca yeni dini akımlar ortaya çıkmamakta, aynı zamanda daha anlamlısı da, geleneksel dinler yeniden doğuş sürecini yaşamaktadırlar. Bu durum Batı’da fundamentalizm diye adlandırılmaktadır. Gerçekte modernizmin çöküşü ile geleneksel dinlerin yükselişi arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Son on yıldır insanlığın ilerleyişinin

¹²⁹ Murphy, a.g.e., s.167

¹³⁰ Sarıbay, a.g.e., s.92

¹³¹ Kızılcılık, a.g.e., s.43

kaçınılmazlığı konusunda hümanizm, seküler milliyetçilik ve Batı inancı gibi sözde dini hareketler hem giderek meşruluklarını yitirmekte ve hem de bir çöküş süreci yaşamaktadırlar. Bir gözlemcinin ifadesiyle ‘insanlık bu sahte ilahların başarısızlığını görmüştür. Bu sebeple şimdi biz eski tanrılara geri dönmekteyiz.’¹³² Gabriel Moran ‘postmodern dünya modern öncesi bir dünyaya mı dönüştür?’ sorusuyla buna dikkat çeker.

Postmodernleşmenin en belirgin niteliklerinden olan kültürel postmodernleşme (küreselleşme), ‘Tanrı’nın intikamı’¹³³ metaforuyla dindeki canlanışı vurgulamaktadır. Ancak diğer yandan çoğulculuğun sürekli bir üretim, tedavül, tüketim mekanizması olmak suretiyle, inananları ve her çeşit katılığı yumuşatıp buharlaştıran bir tüketim kültürü ve anomi durumuna sebep olması gibi olumsuz yönleri vardır.

Küreselleşmenin sonucu olan tüketim kültürü, gündelik hayatı öylesine sarıp sarmalar ki bunun içine dinsel yaşamın tüm öğelerini de katar ve bir dine inanmayı neredeyse anlamsız kılar. Bourdieu’nun habitus* dediği, bir dinin kendini tecessüm ettirdiği gündelik yaşam pratiklerinin, postmodern toplumun keşme keşinde insanlar arasında bir duygu ve algı tesis edecek kadar tutunma şansının artık bulunmamasından dolayı, bir dine, sorulduğunda inanıldığı söylene bile, bunun ciddi bir karşılığı bulunmamaktadır. Anlaşılan o ki, dinin büyüünün bozulmasında, bir Madonna veya Michel Jackson, üretilen ve hızla popülerleşen figürler olarak, ayrıca dinsel dünyanın figürlerinden daha fazla güncelleşip her an her yerde karşımıza çıktıkça, bir ateist fikir dalgasından daha fazla etkili olmaktadır. Aynı şekilde dinin sekülerleşme sürecinde, gündelik hayatın örgütlenmesinde teknolojinin mutlak belirleyici rolü her çeşit argümantasyonunkini aşan bir etkiye sahiptir,¹³⁴

¹³² Daniel J. Adams, ‘Postmodernizmin Teolojik Anlamı’ Çev: Yar. Doç. Dr. Temel Yeşilyurt, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 4, 1999, s.251, 252

¹³³ Yasin Aktay, ‘Postmodern Dünyada Din: Bir Anlatı mı, Tanrı’nın İntikamı mı?’, *Din Sosyolojisi*, Ankara, 2007 s.339

*Pierre Bourdieu’nün toplumsal yapılar ile toplumsal pratik arasındaki bağı oluşturduğunu düşündüğü, bir dizi edinilmiş düşünce, davranış ve beğeni kalıpları.

¹³⁴ Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, 1.Baskı, İstanbul, Vadi Yayınları, 1996, s. 96

Peter Berger ve Thomas Luckman'nın bilgi sosyolojilerinde iddia etmiş oldukları gibi, inançlardaki başlıca değişimler gündelik yaşam dünyasının olgusallığındaki dönüşümlerin bir sonucudur.¹³⁵

Dinin özellikle postmodern dünyada bir taraftan çoğul kültürlerin göreceli etkisi içerisinde anomik bir sürece girerek erimeye başlaması, öte yandan da postmodernleşmenin yerelleşme süreçlerini de teşvik edici etkisiyle canlanma arasında bir bocalama içerisinde olduğu aşikâr görünüyor. Yani din söz konusu olduğunda postmodernizmin iki yüzü ile karşılaşmaktayız: bir yanda dinin yükselişi, diğer yanda, dinsel çözülüş ve anomi durumu.

Postmodernite - din bağlamında üzerinde durulması gereken diğer bir konu da, postmodernitenin gündelik hayatı metalaştırması meselesidir. Bryan S. Turner postmodernliğin her şeyden önce gündelik hayattaki metalaşmayla, kültürel sistemler üzerindeki kitle tüketim sistemlerinin etkisiyle ve yüksek ve aşağı kültür sistemlerinin etkisiyle ve yüksek ve aşağı kültür arasındaki ayrımın bulanıklaşmasıyla anlaşılabilirliğini düşünür. Dinsel alana asıl tehdit gündelik hayatın metalaşmasıdır.

Postmodernizm dinsel olanın, dine dair tanımlayıcı ve tamamlayıcı unsurların global kapitalizmin etkileri yaygınlaştıkça şeyeşerek, nesne benzeri bir carpusa* dönüştüğünü iddia etmektedir¹³⁶ İnançlar gündelik ihtiyaçlar ve kaygılar açısından münasip olup olmadıklarına göre red veya kabul edilirler. Dini inancı veya dinsel mensubiyeti, küreselleşmiş postmodern bir toplumda problematik kılan şey, gündelik yaşamın siyasi liderler, entelektüeller veya dini liderlerden kolayca etkilenmeyen metaların küresel bir mübadele sisteminin bir parçası haline gelmiş olmasıdır.

Televizyonlarda, popüler beğeni cezbeden reyting kaygılarıyla, dini bilginin doğasına yönelik dönüştürücü etkileri görülür. Diğer taraftan dini otoritede de bu sebeple sarsılmalar görülebilir. Seçkin kültürün temsilcisi olan ulemanın, popüler

¹³⁵ Topçuoğlu, Aktay, a.g.e., s.53

¹³⁶ Yaşar A. Sarıbay, 'Dinin Postmodernleşmesi', Düşünen Siyaset, S.21, Aralık, 2005, s.183

*ana para, sermaye

kültürün beğenileri doğrultusunda hareket etmesi, dinin doğasına aykırı birçok seslilik ve dinin yeniliklerin, teknolojinin uygulama alanı haline gelmesine neden olur.

Din postmodern kültürde bir inanç olarak mukabeleye değil, mübadeleye tabi hale gelmiştir. Buna bağlı olarak din inanç olarak yaşanmamakta, gösterişçi şekilde tüketilmektedir. Veblen'in tasviri ile, din öğrenilmesinde, anlaşılmasında, yaşanmasında emek sarf edilmesi gereken bir inanç değil, ilgi çekmeyi sağlayan bir gösteriş şekli olarak algılanmaktadır. Lüks otellerde iftar yemekleri verilmekte, tesettürlü gelinliklerle otellerde düğün yapılmakta, fakirlere yardım etmeye tv. kameralarıyla gidilmekte, namaz kılarken poz verilmekte, tesettür defilesi yapılmakta, moda çok yakından takip edilmekte, inançlı olduğu her yerde ve her vesileyle gösterilmektedir. Böylece inanç sahiciliğini ve samimiyetini yitirerek yapaylaşmakta, dolayısıyla değer kazandığı bağlamdan çıkarılarak metalaştırılmakta, yani ekonomikleşmektedir.¹³⁷

Dinsel hayatın ekonomikleşmiş bir olgu olarak var olma ve yaşanma hali dinsel bir anomi durumu yaratır.

Postmodernizmin yukarıda anlatmaya çalıştığımız kadarıyla, genelde din, özelde İslamiyetle aralarında büyük farklılıklar ve ayrılıklar görülebilir. Bununla birlikte, yer yer uyuşma ve benzeşmelerden de söz edilebilir.

Postmodernizm modernizmin, içinde yaşadığımız dünyayı gerçek dünya olarak sunmasına karşı, 'hayır bu dünya gerçek değil kurmacadır' şeklinde bir tepkiyle buna karşı çıkmıştı. Roman, sinema gibi sanat ürünlerinde dünyayı bu şekilde algılama biçimlerine sıklıkla rastlarız. Bu da büyük ölçüde dinlerin, özellikle İslam'ın, 'bu dünya bir oyun ve oyalanma yeridir, bu dünya yalandır, asıl gerçek olan ahirettir' gibi yaklaşımlarına uygun düşer. Mitolojiye, masallara, efsanelere, fanteziye, dinsel motiflere yer verilir. Yani sadece içinde yaşadığımız somut dünya yoktur, bununla beraber, iç dünyamızda, ruhumuzda, toplumsal ve bireysel hafızamızda başka dünyalar ve başka gerçekler de vardır.

Postmodernizmle birlikte beş duyumuzla algılanan, somut deneyle test edilebilen pozitivist ve materyalist anlayışa bağlı gerçeklikle, inanıp inanmamaya bağlı

¹³⁷ Yaşar A. Sarıbay, 'Postmodern Dinsel Anomi', İslamiyat, S.4, 2002, s.177

olan soyut ve hayali nitelikli gerçeklikler iç içe geçmiştir. İnsanlar, cinler, periler, hayaletler, hortlaklar, şeytanlar, melekler, gerçek mekânlarla, gerçek dışı mekânlar, gerçek zamanlarla gerçek üstü mekânlar, rüya ile hayat iç içedir. Buna göre insan, aslında bir tiyatro oyunu olan ve gerçek olarak bilinen bu hayatta rolünü oynayan bir oyuncudur. Dolayısıyla hayat oyuncusu olan kişilerle eser oyuncusu olan kişiler arasında çok da büyük bir fark ve mesafe yoktur. Bu durum İslam'ın insan dışında melek, şeytan gibi farklı varlıkların varlığı fikriyle örtüşmektedir.

Yine postmodernizmin kesin ve nesnel zaman ölçüleri yerine belirsiz ve öznel zaman anlayışına yer vermesi, İslam'ın zamanın bu dünya zamanı ile sınırlı olmayıp evrenselliği ve sınırsızlığı şeklindeki anlayışıyla uyuşmaktadır. Ayrıca postmodernizmin gerçek dünya mekânları ile hayali dünya mekanlarını iç içe vermesi, yine İslam'ın mekanın bu dünya ile sınırlı olmaması ilkesiyle paralel bir yakınlığı vardır.¹³⁸

İslam dini ile de irtibatlandırarak, postmodernizmle din arasındaki ilişkiyi, ya da postmodern dünyada dinin var oluş biçimini, birkaç başlık altında şöyle özetleyebiliriz:

1. Dini Çoğulculuk: Küreselleşme ve demokratikleşmenin olgunlaşmasıyla beraber her türlü dini inancın bir arada ve eşit şekilde var olması gündeme gelmiştir. Bu bir arada yaşama düşüncesi kabul edilebilir olmakla beraber, eşitlik düşüncesi özelde İslam dini bakımından temkinle yaklaşılması gereken bir konudur. Felsefi ve dini manada çoğulculuk 'aslında hiçbir mutlak hakikatin olmadığı' veya 'bütün inanç ve düşüncelerin mevcut muhtevası itibariyle eşit oldukları' anlamına gelir.¹³⁹ İslam imanı ise, İslam'ın tek ve mutlak hakikat olduğunu, bunun tersini iddia eden tüm inanç ve dinlerin batıl olduğuna inanmayı gerektirir.

2. Kültürleşme: Çoğulculuk ve kültürel postmodernleşme sonucu, kültür dünyalarının yaratımı ve her şeyin kültürleşmesi sonucu din de kültürün bir ögesi olarak yorumlanmış, her kültürün kendinden menkul dinleri var olmuştur. Toplum ürünü bir

¹³⁸ Nurullah Çetin, 'Postmodernizm Bağlamında 'imanın' Yeniden Keşfi', Köprü, S.91, Yaz 2005, s.41

¹³⁹ Hayrettin Karaman, 'Çoğulculuğun Zararları', Zaman Gazetesi, 23 Temmuz 2010, s.2

din olarak adlandırılabilir bu durum, dinin ilahi menbaıyla ilişkisini kesmesinin yanı sıra, içeriğini boşaltması itibarıyla de İslam dini açısından kabul edilemez bir durumdur.

3. Büyük Anlatı: Bilindiği gibi postmodernitenin en büyük iddiası dinin bir büyük anlatı olduğudur. Hiçbir mutlaklığı kabul etmeyen postmodernite, sözsöz anlatıları da kabul etmez ve dinlerin de sözsöz anlatılar olmadan var olamayacağını ifade ederek dinleri büyük anlatılar içine koyar. Hakikatin parçalanmışlığına odaklanan bu görüş, anlatsal bilgiler olmadan var olmayacak olan dinlerin yaslandığı zemini kayganlaştırmaktadır.

4. Dinsel Canlanış: Çoğulculukla birlikte dini hoşgörü fikrinin yaygınlaşması sonucu farklı dinsel grupların yaşam alanı genişlemiş, kendilerini ifade şansları artmıştır. Bununla birlikte modernitenin insan ruhunu besleyememesi, modern insanı geleneksel veya yeni bir takım dinlere yönelmiştir. Tabi burada söz konusu olan her türlü dini yöneliş, arayıştır. İnsanlar reiki, yoga gibi rahatlama şekillerine de bu arayış sonucu yönelirken, İslamiyet, hristiyanlık gibi ilahi dinlere de aynı sebeple yönelmişlerdir.

5. Dinin Metalaşması: Postmodernizmin din adına en problemlili iddialarından biri de budur. Dinin gündelik hayata uyumu ile gelişen bu süreçte, beğeniye sunulan ve bu beğeniye göre şekillenen bir din söz konusudur. Dinin günlük hayatın ihtiyaçları, popüler kültürün beğenisi doğrultusunda biçimlenmesi, piyasa dini haline gelmesi sonucunu doğurmuştur.

Buraya kadar anlatılmaya çalışılanlardan şu sonuca varıyoruz; postmodernizmin din ile olan ilişkisi iki yüzü olan bir madalyon gibidir. Bir yandan dini hareketlerde bir artış, geleneksel dinlerde bir canlanış söz konusu iken, diğer yandan dinin içinin boşaltılması, anlamını yitirmesi, bildiğimizden farklı bir din anlayışına yol açmıştır. Kısa vadede sevindirici olan bu dini canlanış, uzun vadede öz ve muhtevasından uzaklaşmış bir dinle karşı karşıya kalmamıza sebep olabilir. Ortaya çıkanın ilahi, kutsi mahiyetini yitirmiş, insan ve toplum icadı bir din olduğu söylenebilir. Dinin mahiyetindeki dönüşümünün yanında, muhtevasında da değişiklikler olmuş, farklı, kültür ve hayat tarzlarına göre şekillenmiş ‘din’ler ortaya çıkmıştır.

BÖLÜM 3 : POSTMODERN EDEBİYAT

3.1. Postmodern Edebiyatı Oluşturan Gelişmeler

3.1.1. Felsefi ve Sosyolojik Değişmeler:

Yirminci yüz yılda insanoğlunun tanık olduğu iki dünya savaşı, insanların değişmez kabul ettikleri değerleri yeniden sorgulamalarına neden olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın korkunç vahşetini gören insanlığın teknolojinin vaddettiklerine güveni sarsıldı. Birçok yazar insanoğlunun doğuştan gelen kötü bir doğası olduğu ve her insanın içinde bir barbarın bulunduğu yargısına varmıştır. Yazarlar iyi ve kötü kavramları üzerinde yeniden tartışmaya başladılar. Felsefe var oluşun aslını değişik metaforlarla sorgulamaya başladı ve bunun sonucu olarak dile yaklaştı. Böylece felsefe ve edebi eser birbirine yaklaşmış oluyordu.

Tüm bunlar bir takım yeni akımların doğuşuna sebep olmuştur. Sonraları postmodern edebiyatın oluşumuna da katkı sağlamış bu akımların bazıları şunlardır:

1)Kübizm: Fransa'da yirminci yüz yılda resim sanatında ortaya çıkmış bir akımdır. Mantık kurallarına ters düşen bu akım, her şeyi geometrik olarak algılar. Sanatçı, insanı dış görünüşü ve duyularıyla birlikte bir bütün halinde geometrik şekillere bağlayarak sanata getirir. Kübistler olaylara, objelere anlam verirken, sanat için senteze varırken, aklın araya girmesini kabul etmezler. Kübizmde görülen düz yazı ile şiirin birleştirilmesi, postmodern romanlarda da sıkça görülen bir unsur olarak karşımıza çıkar.

2)Fütürizm: Yirminci yüz yılda İtalya'da ortaya çıkmıştır. Geçmişin durgunluğuna, kurallarına karşı, geleceğin dinamizmine, makinenin gücüne yönelmeyi savunur. Bu dinamizmin gürültüsü ve hızı eserlere yansıtılmalıdır. Postmodernizme ilham veren kısmı, hayatın sürekli bir değişim içinde olduğu ve sanatın da buna ayak uydurması gerektiği ile ilgili fikirleridir. Tıpkı fütüristlerin yaptığı gibi postmodern

sanatçılar da eserlerinde geleneksel dilbilgisi ve söz dizimi kurallarını alt üst etmişlerdir.

3)Dadaizm: Yirminci yüz yılın başında ortaya çıkan Dadaizm, dil ve estetik kurallarını tanımayan, anlatımda başıboş bir yol tutan, bile bile kapalılığa sapan bir edebiyat akımıdır. Hiçbir şeyin doğruluğuna ve varlığına inanmayan, aklın hiçbir değeri olmadığını vurgulayan bir akımdır. Bu akımın taraftarları akıldışı, rastlantıyı, sezgiyi ve amansız bir alaycılığı ön plana alarak, geleneksel toplum düzenini, kültürü ve sanatı, asıl gerçek adına yıkmak isterler. Postmodern sanatçılar da tıpkı dadacılar gibi sözcüklerin sözcük anlamını yadsımışlar, özellikle imajlara çok önem vermişlerdir. Dadacıların kullandığı alaycılık postmodern metinlerde parodi* olarak karşımıza çıkar.

4)Gerçeküstücülük (sürrealizm): Freud'un psikanalizinden etkilenmiştir. Freud asıl gerçekliği, yani insan varlığının bütünlüğünü akıl dışı alanda, bilinçaltında arıyordu. Bu nedenle de rüyalar, uyuşturucu etkisiyle ortaya çıkan bilinç halleri sanatsal üreticiliğin yegane kaynağı sayılıyordu. Sürrealist edebiyat, her türlü mantiki, akılcı, burjuva sanat anlayışına karşıydı. Postmodern sanatçılar da tıpkı sürrealistler gibi gerçek kavramını sorgulamışlardır, bilinçaltına önem vermişlerdir. Çünkü bilinçaltı kuralsız bir yerdir. İnsan düşünürken belli bir gramatik yapıya bağlı kalmaz veya noktalama işaretleri kullanmaz. Bu teoriden yola çıkan postmodernistler, sürrealistler gibi kimi zaman eserlerinde noktalama işareti kullanmamışlar veya düşüncelerini kurgulamadan düzensiz bir biçimde kâğıda geçirmişlerdir.

5)Egzistansiyalizm (varoluşçuluk): İnsanın kendisini bulmasını, özünü elde etmesini, önemli olanın objektif gerçek değil, kişisel gerçek olduğunu ileri süren akımdır. Varoluşçu edebiyat insanın kendisini toplum için feda etmesini şiddetle eleştirmiş ve insanların özlerine dönmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu anlayışa göre her birey kendi istediği hayat biçiminde kendi normlarıyla yaşamalıdır. Var oluşçu edebiyatın kimlik arayışına karşı, postmodern sanatçılar ortaya kimliksizliği koymuşlardır, bununla birlikte onlar da varoluşçular gibi bireyin mutlak özgürlüğüne inanırlar.

* Belli sanat tarzı veya uslubunu kullanarak, onun gülünç, abartılı yanlarını ortaya çıkartarak,eleştirmeyi veya güldürmeyi amaçlayan bir eser ortaya koymayı sağlayan sanat dalı.

6)Ekspresyonizm: Sanatta önemli olanın iç gerçeği yansıtmak, iç yaşantıyı vurgulamak olduğunu iddia eden edebiyat akımıdır. Nesnelere arasında yitip giden insan, ruhsal ve bedensel zavallılık, boşluk, insan varlığının amaçsızlığı, melankoli, materyalist dünya arasında sıkışmış insanı konu edinir. Postmodernizm de benzer bir anlayışla imaj dünyasının içinde sıkışmış insanın bunalımını yansıtır.

7)Romantizm: On dokuzuncu yüz yılda Fransa’da ortaya çıkmış bir edebiyat akımıdır. Postmodern distopya* kültürün romantik kavrayışıyla süreklilik arz eder. Romantizm kültürü yererken doğayı över. Rousseau ‘beşeri kurumlar bir budalalık ve tutarsızlık yığındır’ der.¹⁴⁰ Postmodern edebiyatın çoğunda örneklenen beşeri kurumlara dair inanç kaybını belirten ifadelerde de bu mirasın izleri bulunur.

3.1.2. Bilimde ve Teknolojide Meydana Gelen Değişmeler

On dokuzuncu yüz yılda bilim ve teknikteki ilerlemeler insanlığın doğrularında değişimler meydana getirdi. Büyük – küçük, zaman, sonlu – sonsuz gibi kavramlardaki değişiklikler insanların zihninde soru işaretlerinin belirmesine sebep oldu. Bunun üzerine kendilerine septikler denilen bir grup tüm kavramları yeniden sorgulamaya başladı.

Philip Toybee, Flaubert’in bir öğretilerini hatırlatarak şöyle der; ‘kuşku romancıyı en büyük borcunu ödemeye zorlar, bu borç yeni bir şey bulmaktır. Kuşku, bir de onun en büyük cürümü işlemlerini engeller; bu cürüm ise kendinden önceki yazarların buluşlarını tekrarlamaktır’.¹⁴¹

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında olumsuz ortamı romanlara da yansıtmış, Kafka’nın Metamorfoz’u gibi karamsar eserler ortaya çıkmıştır.

¹⁴⁰ Nial Lucy, *Postmodern Edebiyat Kuramı Giriş*, Çev. Aksoy Aslıhan, 1. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s.79

*ütopik bir toplumun anti tezini tanımlamak için kullanılır.

¹⁴¹ Eşmekaya, a.g.e., s.103, 104

3.1.3.Psikoloji ve İnsan Beyni ile İlgili Gelişmeler

Bu konuyla ilgili en önemli gelişme Freud'un, insanoğlunun bilinçaltına inerek, açıklanamayan bazı kavramları ve davranışları açıklaması olmuştur.

Diğer bir önemli gelişme ise sezgiciliktir. Bu düşünce, bilginin kazanılmasında ilk rolü sezgiye verir.

Edebiyatçılar bu yeni teorileri romana aktarmışlardır. Yazarlar eserlerine zaman kavramını insan beyninin çalışmasına uygun olarak düzenlemişler ve kronolojik zamanı yıkmışlardır. Kurulan şuur akışı tekniğiyle yazılan eserlerde, zaman atlamalarına ve flash backlere sıkça rastlanır. Eserlerde gramatik yapı değişir, yazarlar noktalama işaretlerinden yoksun, kesik cümlelere yer verirler.

Postmodernizmin edebiyat alanında kendinden söz ettirmesi, en etkin şekilde, İhab Hassan'ın ; 'Orfeus'u Uzuvarına Ayırmak = Postmodern Edebiyata Doğru' adlı çalışmasıyla olmuştur. Hassan bu eserde, Batı edebiyatının modernizmden postmodernizme geçmiş olduğunu anlatır. Düz bir çizgi izlemeyen anlatımı, derme çatma ve çalakalem üslubuyla kendisini postmodern olan ve büyük ölçüde alıntılardan ve ünlü isimlerin tartışılmasından oluşan bir pastiş metin inşa eden çalışmalar demetiyle Hassan, postmodernizmi endüstri kapitalizmi ve Batılı kategori ve değerlerin bir 'teyit edici tarihsel dönüşümü' olarak karakterize eder. Hassan'a göre postmodern edebiyat Batı toplumunun bütününde meydana gelen değişimin semptomatığıdır. O'na göre postmodernitenin temelinde 'belirsizlik ve içkinlik oyunu' bulunmaktadır.

Hassan postmodern edebiyat kuramının temelinde yatan unsurları yakalamak için Amerikan romanının 1950'lerde ürettiği kahramanların daha önce üretilenlerden ayırt edici bazı özelliklerinin olduğunu belirtmiştir. Bunun sonucunda Hassan bu kahramanların: 1)İnsani eylemlerin şans ve absürtlük tarafından yönetildiği, 2)Hiçbir ahlaki davranış normunun bulunmadığı, 3)Yabancılaşmanın insani yaşamın

durumu olduğu, 4)İnsani güdülerin ironi ve çelişkiyle güdülendiği, 5)İnsani bilginin göreli ve sınırlı olduğu gibi özelliklere dikkat çekmiştir.¹⁴²

Lyotard'ın postmodern durumda yaptığı gibi, Hassan da yeni edebiyatın, arka plandaki yaşam dünyasının değişliklerine bir yanıt olabileceğini düşünür.

3.2. Postmodern Roman

Anlatımda belirsizliğin vurgulandığı, karmaşık dil oyunları ve biçim cambazlığına dayalı, yalnızca kendi oluşum sürecini yansıtan ve kurgusal olduğunu belirten postmodern romana, metafiction denilmektedir. Gerçek ile kurmaca arasındaki ilişkiyi sorgulamak, sorunsallaştırmak için bilinçli ve sistemli olarak dikkati anlatının bir kurmaca olduğuna çeken kurmaca türüdür. Metafiction gerçekliğe dayalı roman geleneğine ve romanda modernist akıma karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre roman sanatı ne empirik dış dünyanın bir kopyası olabilir ne de bilinç akımını yansıtabilir. Bir kurgu olan roman ancak kendi sürecini ve dilini yansıtır. Eğer gerçek dünyaya değiniyorsa bunu ancak parodik bir biçimde sunabilir. Gerçek dünya yansıtılmaz çünkü gerçekle dil arasındaki ilişki sanıldığı gibi sorunsuz değildir. Son derece hızla değişen dünyayı aynen kaleme alıp yansıtmak imkânsızdır. Artık dilin değişken yapısı kullanılarak geleneklere meydan okunmalıdır. İşte bu düşünceler metafiction yazarları tarafından benimsenen ve roman sanatını etkileyen önemli unsurlardır. Böylece anlatılan öyküden çok, bu öykünün nasıl oluştuğu dil oyunları ve tipografik şekillerle gösterilmektedir.

Postmodern romanlarda romanın iç dünyası ile dış dünya arasındaki bağ koparılır. Roman gerçekliği yansıtmaya izlenimini yıkmış olur. Gerçek ve kurgu arasında varsayılan anlam benzerliğini bulandırıp tüm anlatım sistemlerini kendi içinde sorun olarak gösteren postmodern roman okurdan etkin olarak yazım sürecine katkıda bulunmasını ve romanı kurgusal bir söylem olarak görmesini beklemektedir. Bu tür romanlarda kullanılan postmodernist özellikler; kendi kendini yansıtmaya, merkezleri yıkmaya, ironi ve parodi kullanma, metin içine eleştirel, politik ve sosyal yorumlar

¹⁴² Lucy, a.g.e., s.128

yerleştirme, roman kahramanlarının birer hayal ürünü ve dilin parçası olduğunu açıklama, alternatif dünyalar yaratma, mitolojik, efsanevi ve tarihsel unsurları gerçek gibi görünen gerçek ötesi bir ortamda sunma ve efsaneleştirme, metinler arasılık, boş ve kara sayfalar koyma, anlatılan öyküyü bitirmeme, birden fazla son yazma, yazarın ortadan kaybolması, süreksizlik .

3.2.1.Postmodern Romanın Tahlil Öğeleri

1)Olay Örgüsü

Postmodern metinde olay örgüsü, birbirinden kopuk, karmaşık, yokmuşçasına belirsizdir. Bu yüzden bir metnin postmodern olduğunu anlamanın en kesin yolu okuduktan sonra akılda metin olaylarının kalıp kalmadığıdır, denilebilir. Modernin mekanik hale getirdiği, bilimselleştirdiği, belli normlar ve kurallara indirgediği olay örgüsünün, postmodern romanda tamamen değiştiğini görürüz.

Rosenau, postmodern yazarların olay örgülerinde çizgisel bir akıştan değil, karmaşık ve iç içe girmiş bir bakıştan bahsedebileceğini söyler. ‘Edebiyatta rasyonaliteye meydan okuyan postmodern romancılar, katı, çizgisel olay örgüsünden vazgeçerler, öyküdeki her türlü düzenli öge ya da tasarım okur tarafından sağlanmalı, hatta uydurulmalıdır.’¹⁴³

2)Zaman Kavramı

Postmodern metinlerde, mekanik, belirli, ölçülebilir zaman anlayışının yerini, dağınık, sınırları belirsiz, birbirine girişik bir zaman anlayışı almıştır.

Sartre, postmodern metinleri yorumlarken zamanın tam da bu belirsizlik tarafını öne çıkararak ardışıklık ilkesinin yerini görelilik ilkesinin aldığını ifade eder.

¹⁴³ Emre, a.g.e., s.69

‘Çağdaş büyük yazarların çoğu Proust, Joyce, Dos Passos, Faulkner, Gide, V. Woolf kendi bildikleri yoldan zamanı kırıp parçalamaya uğratmışlardır. Kimileri onu geçmişten, kimileri de gelecekte yoksun bırakıp, yaşanan anın katıksız sezgisine indirgemıştır. Kimileri de Dos Passos gibi onu kapalı ve cansız bir bellek haline getirmiştir. Proust’la Faulkner ise zamanın kafasını uçurmuş, elinden geleceği, yani edimlerle özgürlüğün getirdiği boyutu almışlardır...’¹⁴⁴

Rosenau zamana bakışı kronofornizm kavramı ile ifade eder. Bu terimle postmodernistler modern zaman anlayışını aşağılar ve ondaki statikliğe, kategorik yapılanmaya eleştirel ve küçümseyici bir gözle bakarlar. ‘Şüpheli postmodernistler zamanı kronolojik ya da çizgisel bir şey olarak gören bütün anlayışları reddederler, bunun için aşağılayıcı bir terim olarak kronofonizm terimini kullanırlar. Modern zaman anlayışının baskıcı olduğu, insanın faaliyetlerini ölçüp denetlediği söylenir. Bu zaman üretkenlik buyruğuna aittir ve çalışma ile kutlamanın ritimlerini ikame eder. Çizgisel zamana rahatsız edici ölçüde teknik, rasyonel, bilimsel ve hiyerarşik bir şey gözüyle bakılır. Modernizm zamanın fazlasıyla bilincinde olduğu için, insan var oluşunu bir şekilde nesneden yoksun bırakır. Dahası zaman insani bir yaratımdır, dilin bir işlevidir ve bu yüzden de keyfi ya da belirsizdir’¹⁴⁵

Postmodern romanda bir hiper zaman anlayışı olduğunu söyleyebiliriz.

3) Mekân Kurgusu

Zaman anlayışında olduğu gibi mekân anlayışında da bir hiperlik söz konusudur. Rosenau Daviç’in Hazarlar Sözlüğü’nden örnek vererek, postmodern edebi bir metindeki zaman ve olay örgüsünde olduğu gibi, mutlak anlam içeren bir mekân anlayışının da bulunmadığını ifade eder. Karakterler, düşlerin işgal ettiği mekânın uyanık geçen saatler kadar gerçek olduğu kültürler ve yüz yıllar arasında serbestçe gezinirler. Neyin sahici olduğunu söylemek imkânsızdır. Bu okurun kendi kitabını inşa etmesi için yapılır.

¹⁴⁴ Emre, a.g.e., s.173

¹⁴⁵ Emre, a.g.e., s.175

Postmodern metinlerde mekân yer değiştirir, şekilden şekle girer, biçim değiştirir, şeffaf, akışkan bir hal alır. Modernitenin somutlaştırmaya çalıştığı her şey, soyutlamaya gidilerek mekânda da karmaşa yaratılır.

4) şahıs Kadrosu

Postmodernistler ne bireyler üzerine odaklanır, ne de kahramanlar yaratırlar. Birçok postmodernist öznenin sonundan, yazarın ölümünden bahsederler. Postmodern metnin öznesi, hareketlerinde oldukça serbest, her hangi bir değer ölçüsüne sadık kalmayan, çelişkili, kendini tamamen hayatın akışına bırakmış, ama bunu da ironik bir dille sorgulayan bir öznedir. Gerçek ya da gerçeksizlik, değer ya da değersizlik, doğru veya yanlış arasında tercih yapmak gibi bir kaygısı olmayan, tüm bunlara yabancı bir özneyle karşı karşıyayızdır.

5) Tematik Kurgu

Modern metinlerin mutlaka okuyucuya vermek istedikleri bir mesajları vardır. Postmodern yazarlar buna gerek olmadığını, çünkü inanılması ve herkesçe kabul edilmesi gereken bir mesajın bulunmadığını iddia ederler. Bunu da Baudrillard'ın simülasyon kavramından hareket ederek hiper gerçeklik kavramıyla karşırlar. 'Gerçeklik çökmüştür ve imgeden, yanılısamadan ya da simülasyondan ibarettir. Model temsil ettiği varsayılan gerçeklikten daha gerçektir. Hiper gerçek çoktan yeniden üretilmiş olan şeydir. Kökeni ya da gerçekliği olmayan bir gerçeğin modelidir'¹⁴⁶

¹⁴⁶ Emre, a.g.e., s.188

3.2.2. Postmodern Romanın Belirleyici Özellikleri

1) Postmodern Metinde Dil

Postmodern metinlerde anlamdan çok dile önem verilmiştir. Onların dile yaklaşımlarını en iyi anlatan kelime paraloji kelimesidir.

Rosenau'a göre paraloji postmodernistler için aslında ne kadar az şey bildiğimize, bildiğimiz şeylerin ne kadarının keyfi, salt dilsel göreneklerden ibaret olduğuna işaret edebilmek için 'hakikatten bahseden dil oyunlarının istikrarsızlığını kullanan' pratikler anlamındadır.¹⁴⁷

Postmodernistler merak uyandırıcı, kışkırtıcı bir dil kullanmayı tercih ederler. Bununla okuyucuyu şok etmek, ürkütmek ve tedirgin etmek gibi bir amaç güderek modernin alışıldık havasından çıkılmaya çalışılır.

Dil bir araç olarak görülmekten ziyade, ontolojik bir mesele haline getirilerek, modernitenin sistematik hale getirdiği dilbilgisi kurallarının dışına taşınır.

2) Oyun Kavramı

Postmodernistler üst dil yaratımında en çok oyun kavramına başvurur. Yıldız Ecevit'e göre oyun, sadece estetik düzlemdeki sınırsız özgürlüğün göstergesi değil, aynı zamanda eğlencenin de kaynağıdır. Postmodern yazar seçkinci değildir. Sanatsal bağlamda pek de seçkin sayılamayacak eğlencelik özellikli edebiyat türlerine rahatlıkla el atar, popülist diye anılmaktan korkmaz, okurun metinden zevk alması için bilinçli olarak eğlendirici öğelere yer verir.

Oyun hem gerçek, hem değildir. İçinde gerçekle taban tabana zıt bir özü barındırır. Bununla postmodern düşünce, modernin hiçbir değer üretimini gerçek saymaz. Postmodern metin, modernin yarattığı gerçeğin ruhunu ortadan kaldırmak için

¹⁴⁷ Emre, a.g.e., s.104

de oyun kavramından yararlanır. Oyunla okuyucusunu eğlendirerek içine düştüğü katı gerçeklerden kurtarmaya çalışır.

Oyunun bir diğer işlevi de okur ile yazar arasındaki sınırı kaldırarak, ikisini birbirine yaklaştırmaktır. Okura geniş bir saha açarak, bir anlamda okurun metni tekrar yazmasını sağlar.

3) Montaj Kavramı

Gilbert Adair montajın postmodern metin için önemini vurgularken, montaj nesnesi olarak eski metinlerin parodisini görür. Adair'e göre söz konusu montajlamaya duyulan ihtiyaç, bir nevi tükenmişliğin, tıkanıklığın aşılması için başvurulmasından kaynaklanır.

Bu çıkış yolu geçmişin yeniden istila edilmesinde bulundu. Sanatçılar eski bir kuşağın taklitlerinin hem parodisini yapıyor, hem de onları yeniden güçlendiriyorlardı. Bu taklitler tırnak işaretleri arasına alınarak, bir ikinci kez işlevsel kılınıyorlardı. Bu tırnak işaretleri ironikti ama tamamen de değildi. Postmodernist, Oscar Wilde'in ünlü cümlesini 'herkes sevdiğini taklit eder' şeklinde değiştirebilir.¹⁴⁸

Metni bir organizma olarak düşünürsek, onu her biri birbiriyle uyumlu bir bütün olmaktan çıkarıp, çelişkili, kaotik unsuru reddettiği ya da sağlayamadığı parçalı yamalı bohça bir ürüne dönüştürme yollarından en etkili olanı, montajdır.

4) Pastiş Kavramı

Pastiş, fikirlerin ya da görüşlerin gelişi güzel, karma karışık, darmadağınık, kolajı andırır biçimde bir araya gelerek oluşturdukları, eski yeni gibi

¹⁴⁸ Emre, a.g.e., s.151

karşıt unsurları bünyesinde barındıran, düzenliliği, mantığı, simetriyi yadsıyan postmodern edebiyatın belirleyici bir unsurudur.

Doltaş bir metnin postmodern özelliğini kazanabilmesi şartını, o metinde pastiş ve parodi olup olmamasına bağlar. Postmodern metinde pastiş alanını yaratan en temel öğelerden biri metinler arasılıktır. Metinler arasılık her şeyin daha önceden söylenmiş olduğu düşüncesinden yola çıkar. Parodisi yapılmış birden fazla metnin bir metin içerisinde eritmeye çalışılması, ister istemez içerilen her metnin kendi üslubunu ve sesini de metne getirmesi anlamına geleceğinden, kaçınılmaz olarak söz konusu metinde çok sesliliğin egemenliği kendisini gösterecektir.

Bu, romanın bütün dünyayı kucaklamaya aday çoğulcu yapısının kendiliğinden ortaya çıkan özelliğidir. Yazar yalnızca kendi adına konuşmaz, değişik söylemleri aralarında etkileşim durumuna da getirir.

5) İroni Kavramı

İşlevi bakımından ironi, postmodern düşüncenin, modernitenin ciddiyetine ve gerçeklik kurgusuna yönelik eleştirilerinin çok önemli bir aracıdır. Modernizme dönük sert eleştiriler yapmak yerine, ironi ile söyleyeceklerini üstü kapalı bir şekilde ifade eder ve aynı zamanda, kendisinden yararlanan özneye de belli bir üstünlük kazandırır.

Postmodern metnin ironisinin metne kazandırdıklarını Eagleton şu cümlelerle ifade eder: ‘ironi, değillediği şeyi ortaya koymaktan kaçınmayacağı için, kendi olumsuzluğunu değillemekle sona erer ve böylece de olumsal olanın ortaya çıkmasına izin verir’¹⁴⁹

¹⁴⁹ Emre, a.g.e., s.163

6)Üstkurmaca

Üstkurmaca, kendi yapıntı niteliğine bilinçli ve sistemli bir şekilde dikkati çeken kurmaca edebiyatını kapsar. Üstkurmaca edebiyat eserinde anlatıcılar metnin düzenlenişi ile yakından ilgilidir. Anlatıcı sık sık kendisinin bir kurmaca olduğunu ve asıl yazarın var olduğunu hatırlatır. Zaman zaman okura seslenilerek okurun varlığı da kurgunun bir parçası olarak eserin oluş sürecine dahil edilir. Üstkurmada zamandizinsel bir düzene riayet edilmeyebilir. Metnin eleştirisi de metne dâhil edilebilir. Mark Currie'ye göre üstkurmaca 'bir sınır söylemi, yazın ile eleştiri arasındaki sınırdaki konumlanan ve sınırın kendisini yazma nesnesine dönüştüren söylemdir.'¹⁵⁰

3.2.3.Postmodern Romanda; Okur, Yazar, Metin

Yazar: Postmodernistler okur ve esere verdikleri önemi yazara vermezler. Yazarın rolünü revizyondan geçirerek, otoritesini ortadan kaldırmak için çeşitli sebepler ileri sürerler. İlk gerekçeleri, yazarın yazdığı hakkında son sözü söyleme hakkının olamayacağıdır. Yazar bir eğitmen değildir. Yazar okuyucusuna eseri yaratma hakkı tanımalıdır. Yazar eserin özgürlüğünü kısıtlamamalı, eser üzerinde hak iddia etmemelidir.

Postmodernistlere göre, yazar bir metin ortaya atar, başlı başına nezaret eder ve sonra geri çekilir. Metnin kendine ait bağımsız bir hayat sürmesine izin verir ve onu tanımlama konusunda özel bir hak iddia etmez.

'Postmodern yazar bilmediği, bilemeyeceği bir gerçeği açıklamak, öğretmek, anlatmak istemez. Onun amacı, her türlü yöntemi kullanarak metinde anlam boşlukları, suskunluklar yaratmak ve bu yolla asıl gerçek olanı, yani değişkenliği ve olumsuzluğu okuruna aktarmaktır.'¹⁵¹

¹⁵⁰ Hayriye Ünal, 'Postmoderinite ve Yöntemler Sorunu Üzerine', Hece Dergisi, Modernizden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139,140, Ankara, 2008, s.291

¹⁵¹ Doltaş, a.g.e., s.41

Rosenau, postmodernistlerin bir edebi metni oluştururken kurguladıkları dünyanın boz bulanık oluşunun, karmaşık yapısının, modernitedeki yazarın otoritesine son verdiğini ve okuyucuyu neredeyse yazarın yerine koyarak onu yazardan daha etkin hale getirdiğini iddia eder. 'Postmodern okur sahnenin merkezine yerleşir ve daha önce eşi görülmemiş bir özerklik kazanır. Okur artık eğlendirilmesi ya da bir şey öğretilmesi gereken pasif bir özne değildir. Ona hiçbir sonuç yaratmadan ya da sorumluluk almadan metne istediği anlamı verme özgürlüğü verilmiştir'¹⁵²

Postmodern yazar açık bir metin yazar ve bu metni sonsuz sayıda yorumu teşvik edecek şekilde belirsiz bir biçimde muğlâk bir üslup ile oluşturur.

Postmodernistler yazarın metin üretimi sırasındaki niyetlerinin ne olduğu hakkında bilgi sağlamanın, metni anlamada faydasız olacağını savunurlar. Yazarın hayatı ve kişiliğinin araştırılması da bu noktada boş bir çabadır. Zaten yazarın yazdığı şey de demek istediği şey değildir.

Postmodernistler metin merkezli düşünme konusunda o kadar ileri giderler ki, metin yazarı konusunda bile şüpheye düşülür. Bir anlamda metnin yazılırken değil, okunurken yazıldığını düşünürler. Metnin üretilirken değil, anlamlandırılırken yaratıldığını kabul ederler.

Okur: Postmodern romanda okura çok önem verilir. Okur sürekli olarak metnin içine çekilmeye çalışılır. Pasif okuyucu kavramı yerine, zaman zaman romanın sonunu tayin eden aktif okuyucu kavramı konur. Okur artık yazarın oyun partneridir. Bu yaklaşım sanat eserini okurun üzerinde at koşturabileceği hareketli ve gelişmeye açık bir esere dönüştürür.

Yazar edebiyat adına geri çekilir ve okuyucunun hakkını teslim eder. Böylece okurun konumu daha bir etkinleşir. Guttari, okuyucuların bir metnin sadece şifresini çözmediklerini, aynı zamanda onu daha fazla şifre haline getirdiklerini söyler.¹⁵³

¹⁵² Emre, a.g.e., s.97

¹⁵³ Murphy, a.g.e., s.78

Metin: Postmodern metin çoğul, sayısız yoruma açık metindir. Postmodern metne yazılabilir metin denir, çünkü her seferinde yeniden yazılır. Postmodernizm metin merkezlidir. Postmodern yazarlara göre her metin sözcüklerden oluşur. Sözcükler de durağan nesnel gerçekler olmadıkları için, ancak kendi oluşturdukları gerçeklerden, yani kendilerinden söz ederler. Okur okuma eylemi sırasında onlara anlam kazandırır. Dolayısıyla, sözcüklerin anlamı bir açıdan öznel ve geçicidir. Anlamın meydana gelişi, okurun kişisel birikimi, öz geçmişi ve ruhsal durumu ile o sözcüklerin ürünü olduğunu söyleme ve onların kullandığı diğer metinlerin yüklemelerine dayanır.

Metnin anlamı nedir sorusuna, her şey ya da hiçbir şey diye cevap verilir. Bir başka deyişle onlar için metni psikolojide kullanılan ve her türlü anlamlandırmaya açık boş kâğıt üzerindeki mürekkep lekesi gibidir. Bu yaklaşımlardaki eleştirmenler anlam üretmede ağırlığı yazara ya da metne değil de okura ve söyleme verdiklerinden metnin yazarının da okur olduğunu öne sürerler.¹⁵⁴

3.2.4.Postmodern Romanın Özellikleri

Dil, üslup,okur-yazar-metin ilişkilerini açıklamaya çalıştığımız postmodern romanın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

Yazar metnin her hangi bir yerinde olayı kesip, metni niye kaleme aldığını okuyucuyla tartışmaya başlayabilir.

Romanın belirli bir başlangıcı ve sonucu yoktur.

Bir romanın birden fazla farklı anlatıcısı olabilir.

Olaylar belirli bir düzen ya da sıra olmaksızın, gelişi güzel anlatılır.

Metinde aniden tarihsel, istatistiksel bilgilere yer verilir, böylece roman evrenin kaotik yapısını yansıtır.

¹⁵⁴ Doltaş, a.g.e., s.41

Bir metnin içinde farklı metinlerden alınmış parçalar yer alabilir.

Her şeyi fikir olarak kabul ederek, gerçeği sürekli sorgularlar.

Estetik kaygısı yoktur, sınıflandırmalara karşı durulur.

Geleneksel figürler tekrar önem kazanır. Yeni olanın özel bir değeri olmadığı iddia edilir. Duygular, coşkular, sezgiler, tefekkür, spekülasyon, kişisel deneyim, adet, şiddet, metafizik, gelenek, kozmoloji, büyü, mit, dini hisler ve mistik deneyim dahil, modernliğin bir kenara attığı her şey yeni bir önem kazanır. Bazı post modernistler geçmiş ve özellikle de modern öncesi zamanların ‘kendi kendini yönlendiren, kendi kendini yeniden üreten’ popüler kültürünü özlemle anarlar.¹⁵⁵

Amaç klasik edebiyatta olduğu gibi karşıtlıklar arasındaki uyumlu birleşimi ya da zıtlaşmadan doğan sürgit mücadeleyi göstermek değil, karşıtlıkların oluşturduğu gerçeklikler, parçalarla hatta parçacıklarla dünyanın böylesi olduğunu imgeleyen, çoğulluğu meşru gösterme işlevli yeni bir dünya yaratmaktır. Farklı inançlar, yaşam biçimleri, onların sembolleri, kutsal ile bayağı, dahası insana ait olan hiçbir şey horlanmadan, bir diğerrinin egemenlik alanına bırakılmadan, varsa bu egemenlik alanından sökülüp çıkarılarak aynı metinde sergilenir.¹⁵⁶

Postmodern romanda eski terimler reddedilir, yeni terimler icat edilir.

3.2.5. Türk Romanında Postmodernizm

Türk romanında postmodernizmin alt yapısını hazırlayan yazarlar Yusuf Atılgan ile Ahmet Hamdi Tanpınar’dır. Yusuf Atılgan 1959’da Aylak Adam’ı yayınladıktan sonra, Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü (1962) ile kendi çizgisine uygun bireysel temaları işleyen bir gelenek oluşmuş ve Oğuz Atay metinlerinin alt yapısı hazırlanmıştır.

¹⁵⁵ Murat M. Özkul, ‘Postmodern Dönemde Roman ve Nitelikleri’ Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S. 138, 139, 140, Ankara, 2008, s. 322

¹⁵⁶ Metin Cengiz, *Küreselleşme, Postmodernizm ve Edebiyat*, 1. Baskı, İstanbul, Digraf Yayıncılık, 2007, s. 161

Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar (1970) romanı zamansal ard ardalığın montaj kalıplarıyla delindiği, iç ve dış dünyalar arasındaki sınırların silindiği, farklı ontolojilerdeki gerçekliklerin farklı biçim ve anlatım öğeleri aracılığıyla çok katmanlı bir yapı içinde verildiği bir romandır. Atay Türk romanındaki ilk üstkurmaca yazarıdır, ilk metafiksiyonalisttir.¹⁵⁷

Tutunamayanlardan bir yıl sonra Yusuf Atılgan'ın Anayurt Otelini ise, neden sonuç ilişkisinin yok edildiği, Kafkaesk bir ortamda 20.y.y. insanının evrensel sorunsalları olan yabancılaşma, yalnızlık ve iletişim kopukluğunu ele alır. Roman yazarı tek bir düzlemde anlamlandırılması olanaksız olan bu absürt metinde anlam boşluklarını doldurmayı okuyucuya bırakır.¹⁵⁸

Bu eserleri Oğuz Atay'ın, Tehlikeli Oyunlar (1973), Bir Bilim Adamının Romanı (1975), Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Sahnenin Dışındakiler (1973) ve Mahur Beste (1975) izlemiştir.

1983'te Latife Tekin, Sevgili Arsız Ölümü ile gündeme oturur. Gerçek ile büyü, doğa ile doğaüstü bu romanda içi içe girmiştir. Yine yazarın Berci Kristin Çöp Masalları (1984), Gece Dersleri (1987) ve Buzdan Kılıçlar (1989) romanları da postmodern özellikler taşırlar.

Modernist ve postmodernist eğilimlerin birbirine harmanlandığı, avangardist kurgu tekniklerinin başarıyla uygulandığı, üstkurmaca tekniği ile oluşturulmuş, metinler arası düzlemde soluk alan romanların yazarı Orhan Pamuk da postmodern kuramın Türk romanındaki önemli temsilcilerindendir. Sessiz Ev (1983), Beyaz Kale (1985), Kara Kitap(1990) gibi eserleri postmodern kuramın özelliklerini taşırlar.

1990'lardan itibaren Türk romanında yepyeni arayışlar başlamış ve 20.y.y.ın Batı romanında kullanılan tekniklerin neredeyse tümü romanımızda işlerlik kazanmıştır. Modernist, postmodernist romanın yenilikleri, tek tek sorgulanarak Türk romanında yer almaya başlamıştır. Çoğulcu bakış açısı anlatıcısı ile anlatıcı tek düzeliği

¹⁵⁷ Ecevit, a.g.e., s.86

¹⁵⁸ Ecevit, a.g.e., s.88

ortadan kaldırılmaya çalışılmış, bilinç akışı, iç monolog, iç diyalog gibi tekniklerle kahramanların daha gerçekçi bir gözle anlatılması sağlanmıştır.

Bu dönemde romana resim, şekil, grafik gibi anlatım dışı unsurlar eklenerek romanda anlatım zenginliği sağlanmıştır.

Kronolojik anlatım neredeyse ortadan kalkmış, karmaşık zaman edimlerinden oluşmuş romanlar ortaya çıkmıştır.

Dilbilgisi kuralları, yazarın tasarrufunda değişimlere uğramıştır. Yazar kelimeleri bitişik yazabilir, paragrafı ortadan kaldırabilir, ya da boş sayfalar kullanabilir.

Doksanların başında romanını bir alt kültür dili ile oluşturan bir yazar gündeme oturur. Bir varoş Don Kişot'unun öyküsünü tüm estetik ve etik tabuları yıkarak inanılmaz yaratıcılıktaki dil oyunları eşliğinde öyküler. Metin Kaçan Ağır Roman'da da Fındık Sekiz'de de roman kişisine, kaportacı terminolojisiyle new age türü bir tasavvuf yolculuğu yaptırır.¹⁵⁹

Türk romanında avangard romanın ana duraklarından biri de Hasan Ali Toptaş'tır. Gölgesizler ve Kayıp hayaller romanlarında çağdaş insanın kimlik sorunsalını kırsal kesime taşımış ve bunu modernist, postmodernist tekniklerle bütünleştirerek Türk edebiyatında bir çığır açmıştır.¹⁶⁰

Doksanların ortalarında ise İhsan Oktay Anar o güne değin görülmedik bir dil kurgusu ile postmodern romancılar arasındaki yerini alır.

¹⁵⁹ Ecevit, a.g.e., s. 93

¹⁶⁰ Ecevit, a.g.e., s.93

BÖLÜM 4. : POSTMODERN ROMAN TAHLİLLERİ

Postmodernizmin din ile olan ilişkisini inceledikten ve postmodern romanın özelliklerine değindikten sonra, asıl meselemiz olan postmodernizmin dini varsayımlarının bu romanlardaki yansımalarına geçebiliriz.

Postmodernitenin din ile olan ilişkisinde ortaya çıkan meseleler; dini çoğulculuk, dine büyük anlatı olarak yaklaşma, dini hareketlerde canlanış ve hatta dine geri dönüş, dini bir kültür derekesine indirgeyip kutsiyetini yok saymak gibi başlıklar altında toplanabilir. Biz de roman tahlillerimizi bu başlıkları esas alarak yapmaya çalışacağız.

4. I. Dini Çoğulculuk

Postmodernizmin dini varsayımlarının başında çoğulculuğun geldiğini söylenebiliriz. Buna göre tüm farklı dinler, inanışlar kendi özgünlüklerini yitirmeden inananları tarafından aynı toplum içerisinde temsil edilebilir. Postmodernizmin bu varsayımı birçok yazarımızın romanlarında yansıma bulmuştur.

Elif Şafak'ın Araf adlı romanında, Katolik Piyu, Müslüman ve dindar Abed, Müslüman fakat seküler Ömer aralarında hiçbir anlaşmazlık çıkmadan aynı öğrenci evini paylaşmaktadırlar.

'Abed'le Piyu bu konuyu aralarında hiç konuşmamışlardı ama arkadaşlıklarının başlangıcında, dini arka planlarına göndermede bulunan yıpratıcı bir soruya yada önyargılı bir yoruma karşı ikisinin de tetikte beklediği dönemler olmuştu. Bir Katolik'in İslam'a yöneltebileceği olası itirazlar ya da sorular defalarca geçmişti Abed'in kafasından ve Piyu bunlardan birini dile getirirse diye hazırda beklettiği cevaplar vardı. Aynı şekilde Piyu da bir Müslüman'ın Hristiyanlık aleyhine söyleyebileceği şeylere kafa yorup cevaplarını hazırlamıştı. Zamanla bu cevapların

hiçbirine gerek olmadığı ortaya çıkmıştı çünkü Abed de Piyu da birbirlerinin dinine son derece saygılıydı.’¹⁶¹

Örnekte de görüldüğü gibi tam da postmodernitenin dini çoğulculuk fikriyle örtüşen bir yaşam söz konusudur. Farklı dinden üç arkadaş, aynı öğrenci evi içinde, uyumlu ve saygılı bir hayat yaşamaktadırlar. Romanda anlatılanlar Boston’da geçmektedir. Yani demokratikleşme adına büyük yollar kat etmiş bir ülke olan Amerika’da. Çoğulculuğun var oluş sebeplerinden en önemlisi olarak demokrasi sayılırsa, bu örnekte postmodern toplumun dini hayatına dair iyi bir yansıma görülebilir.

Farklılıklarla bir arada yaşama, uyum içinde olma, farklılıklara saygı duymanın diğer bir örneğini de Elif Şafak’ın *Aşk* adlı romanında görmekteyiz. Romanın karakterlerinden Sarhoş Süleyman her zamanki gibi çok içmiştir ve bundan dolayı bekçiler tarafından her tarafı kan içinde bırakılıncaya kadar dövülmüştür. Yolda karşılaştığı Şems halini sormuş ve o da başından geçenleri anlatmıştır. Bekçilerin kendisine yeryüzünde fazlalık olduğunu söylediklerini demesi üzerine,

‘Yanlış laf etmiş’ dedi Şems. ‘Hâlbuki tek tek herkes elzem ve vazgeçilmezdir. Tesadüfi olan ya da fazladan olan bir şey yoktur. Kurallardan biridir bu.’

Ne kuralından bahsettiğini sorunca şöyle dedi.

‘Yirmi Birinci Kural; Hepimiz farklı sıfatlarla sıfatlandırıldık. Şayet Allah tıpatıp herkesin aynı olmasını isteseydi, hiç şüphesiz öyle yapardı. Farklılıklara saygı göstermemek, kendi doğrularını başkalarına dayatmaya kalkmak, Hak’ın mukaddes nizamına saygısızlık etmektir.’¹⁶²

Yukarıdaki örnekte de, çoğulculuk fikrinin İslami hoş görü ile kaynaştırılması ve İslamın toplumsal nizamının, toplum hayatına yansıması postmodern tarzda ele alınmıştır.

Bireylerin dini hayatları ya da dinlerini yaşayış şekillerindeki farklılığa saygı, karşılıklı anlayış konusunda postmodernitenin yansımalarına bir güzel örnek de

¹⁶¹ Elif Şafak, *Araf*, 9.Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s.287

¹⁶² Elif Şafak, *Aşk*, 1.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2009, s.181

Baba ve Piç romanında karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'ye ziyarete gelecek bir Ermeni kızının 'tutucu' bir ülkeye giderken yanında getireceği giysiler konusunda kafa karışıklığını anlatan satırlar şöyledir;

'Kimsenin bunun üzerine yorum yapmasına fırsat kalmadan yatak odasının kapısı gıcırdayarak açıldı ve biraz çekingen, biraz sersemlemiş halde Armanuş Çakmakçıyan dışarı çıktı. Açık renk bir kot pantolon ve vücut hatlarını saklayacak kadar bol ve uzun mavi bir sweatshirt giymişti. Türkiye'ye gelmek üzere eşyalarını toplarken yanına nasıl giysiler alması gerektiğini uzun uzun düşünmüş ve tutucu bir yerde göze batmamak için en mazbut giyisilerini almıştı. Bu yüzden de İstanbul'da hava alanında Zeliha Teyze'nin fahiş kısalıktaki eteği, ondan da fahiş yükseklikteki topuklarıyla karşılanmak, Armanuş'un üzerinde hafif bir şok etkisi yaratmıştı. Ama daha da irkiltici olan, başörtüsü ve uzun elbisesiyle Banu Teyze ile tanışmak, ne kadar dindar olduğunu, günde beş vakit namaz kıldığını öğrenmekti. Görünüşlerindeki ve belli ki kişiliklerindeki keskin tezada rağmen iki kadının aynı çatı altında yaşayan iki kardeş olmaları Armanuş'un daha epey boğuşması gereken bir bilmeceydi.'¹⁶³

Bu örnek de dinin toplumumuzdaki yaşanışını yansıtması bakımından dikkate şayandır. Bu gün içinde bulunduğumuz toplumda aileler de 'kozmopolitikleşmiş'tir. Son derece seküler denilebilecek ailelerin kızları örtünmüş, sofu ailelerden sanatçı çocuklar çıkmış ve bunlar aileleri tarafından kabul görmüşlerdir. Aynı aile içerisinde türbanlılarla laikler ve hatta ateistler bile beraber karşılıklı saygı içerisinde yaşayabilmektedirler.

Elif Şafak'ın Aşk adlı romanında, Anadolu'yu tasvir eden satırları dini çoğulculuğun postmodern romandaki en belirgin örneklerindedir.

'Anadolu dinlerin, inançların, adetlerin, masalların karışımı bir alaca diyar. Aynı yemeği yiyip aynı şarkılarla içleniyor, aynı batıl itikatları paylaşıp, gece oldu mu aynı rüyaları görebiliyorsak neden beraber yaşayamayalım? İsa Peygamber'in adını taşıyan Müslüman bebekler bilirim, Müslüman süt annelerinin emzirdiği Hıristiyan bebekler de. Su gibi berrak ve akışkandır Anadolu, burada her hikâye birbirine karışır.

¹⁶³ Elif Şafak, *Baba ve Piç*, 1.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s.163

Şayet Hıristiyanlıkla Müslümanlık arasında bir sınır kapısı varsa, bunun her iki taraftaki bağnazların iddia ettiği gibi geçilmez bir hudut olduğunu sanmıyorum.¹⁶⁴

Anadolu insanı çoğulculuk daha tartışılmaya bile başlanmadan çok önce, İslam dininden kaynaklanan hoş görü ile, çoğulcu bir toplumda yaşamayı sindirmiş, adı konulmamış bir çoğulcu yapı içerisinde barış ortamında yaşayışının güzel yansımalarından biri de bu örnekte görülmektedir.

4. 2. Dinin, Yeni Dini Hareketlerin ve Mistisizmin Canlanması

Postmodern teorinin din hakkındaki bir diğer ön görüşü de dine geri dönüşün olacağı ve yeni dini akımların başlayacağı doğrultusunda. Modernitenin hayatı ve bireyi makineleştirmesi sonucunda bireylerin ruhları doyurulamamakta ve insanlar daha mutsuz ve psikolojik olarak çöküntü içerisinde yaşamaktadırlar. İşte bundan dolayı postmodernitenin savı dinin canlanacağı yönündedir.

Postmodern romanda bunun en güzel örneklerinden birine Mehmet Açar'ın *Hayatın Anlamı* adlı romanında rastlamaktayız. Roman kahramanı Hasan'ın hayatı eline geçen bir kitapla değişir. Aşkın Kardeşleri adlı bu kitapta yeni bir dini öğretilerden bahsedilmektedir. Bu öğretilere mensup Didar Hanım ve Hicabi Bey vasıtasıyla söz konusu dini hareketle tanışır. Kendisine seçilmiş kişi olduğunu iddia eden grup üyeleriyle birlikte bu hareketin dini ritüellerine katılır. Hareketin başında Hikmet Hanım bulunmaktadır ve kendisinden sonra bu görevi kahramanımız Hasan Bey'in üstlenmesi gerektiğini bildirmektedir.

Didar Hanım'ın Hasan Bey'e sarf ettiği şu sözlerle de durumu anlayabiliriz.

'...Mevcut dinlerin hiç biri bana tam olarak hitap etmedi; çocukluğumdan beri hep bir arayış içindeydim. Sonra bir gün Hikmet Hanım'ın meclisinde buldum ve ondan çok etkilendim...'¹⁶⁵

¹⁶⁴ Şafak, a.g.e., 2009, s.226

¹⁶⁵ Mehmet Açar, *Hayatın Anlamı Ya Da Akhisarlı Hasan Tütün'ün Maceraları*, 1.Baskı, İthaki Yayınları, 2005, s.219

Postmodernite modern hayatın insan ruhunu besleyemediğini, modern insanın depresif, boşlukta hissedilen, arayış içinde olan bir psikolojide olduğunu iddia eder. Hasan karakteri de bu iddialarla tam olarak örtüşmekte, toplumu oluşturan bireylerden biri olarak, evreni yansıtan bir örneklem gibi, toplumsal hayattaki dini canlanışı göstermektedir.

Elif Şafak'ın Araf adlı romanında hayatı anlamlandırarak yeni arayışlardan bahsedilmektedir. Amerika'da okumakta olan Ömer, Müslüman olmakla beraber dininin gerektirdiği hiçbir ritüeli yerine getirmeyen, alkol düşkünü, bunalım geçirmekte olan biridir. Amerikalı arkadaşı Gail ona bir gün reikiden bahseder. 'Ben kimim?', 'Evrendeki yerim ne?', 'Bana ne olacak?' gibi soruların cevaplarının arandığı bu ve bunun gibi birçok mistik hareketten haberdar olan Ömer, taşlardan kutsal halkalar diken, meleklerle iletişime geçen, hipnoz altında eski hayatlarında kim olduklarını araştıran ve bunların hepsini asıl benliklerini uyandırmak ve bedenlerinin meridyenlerini açmak için yapan insanlar tanıyacaktı.

Gail, 'Ellerini birleştir, sırtını dikleştir,' buyurdu, bu sefer daha sert bir sesle. 'Hayatın yüklerini bırak akıp gitsinler.'

Ömer sırtını dikleştirdi, bir anlığına çözdüğü parmaklarını birbirine kenetledi ve abartılı bir pofurtu daha bıraktı ki akıp gitsin.¹⁶⁶

Ömer karakteri de modern dünyanın dönüştürdüğü toplumun bir bireyidir ve O da modernitenin manevi alanda yarattığı boşluktan şikâyetçidir. Bu durum yeni manevi arayışlara girmesi sonucunu doğurmaktadır. Burada bir de yeni hareketlerin kendilerini ifade edebilmeleri için gerekli olan şartların yerinde olduğu bir coğrafya söz konusudur. Yeniliklere ya da farklılıklara her zaman biraz temkinli yaklaşılr. Bunun aşılabilmesi de daha fazla demokrasi ile mümkündür. Bu açıdan bakıldığında anlatılanların Amerika'da geçiyor oluşu, dinsel hayattaki değişimlerin toplumsal değişimle beraber yürüyüşünü göstermektedir.

Orhan Pamuk'un Kara Kitap adlı romanında da, ortadan kaybolan Melih Amca'nın

¹⁶⁶ Şafak, a.g.e., 2008, s.231

‘...yeni karısıyla birlikte Hıristiyan olduğu, Kenya’ya giden bir takım misyonerlere katılıp, orada, aslanların üç boynuzlu geyikleri avladığı bir vadide Hilal ve Haç’ı birleştiren bir mezhebin kilisesini kurdukları yolunda dedikodular varmış...’¹⁶⁷

Postmodernitenin yüceltiği durumlardan biri de yerelliktir. Yerel olanın övülmesi, yerel değerlere dönüş, yerel değerlere saygı ve yerelliğin ön plana çıkarılışı, tüm yerel değerlerin bir aradalığı özendirilmektedir. Burada da Kenya gibi yerelliklerin ön plana çıktığı bir yerde, yani yeni dini oluşumlar için müsait bir mekânda, yeni bir mezhebin kuruluşu örneklenmektedir.

Dine dönüşün vurgulandığı romanlardan biri de Elif Şafak’ın Aşk adlı romanıdır. Amerikalı editör Ella editörlüğünü yaptığı Aşk Şeraiti adlı eserin yazarı Aziz Zekeriya Zahara ile mail yoluyla mektuplaşmaktadır. İnanç ve din konulu bir mektuplaşmalarında Aziz Ella’ya şunları yazmıştır.

‘Modern dünyada gitgide büyüyen bir açmaz var. Dinden, devletten ve toplumdan bağımsız olarak ‘akılcı bireyin’ özgürlüğünü temel alan bir sistem kurduk. Öte yandan insanlık maneviyat arayışından vazgeçmedi. Aklın ötesini bilmek istiyoruz. Bunca zaman akla dayandıktan sonra zihnimizin sınırlı olabileceğini kabullenmeye başladık.

Bu gün tıpkı modernite öncesinde olduğu gibi, maneviyata ilgide patlama yaşanıyor. Tüm dünyada giderek daha fazla sayıda insan, hızlı ve meşgul yaşamlarında ruhaniyete yer açmaya çalışıyor...’¹⁶⁸

Ayrıca bir yoruma gerek olamayan yukarıdaki alıntı, postmodernizmin dine dönüş yönündeki varsayımını aynen özetlemektedir.

Dinin, mistisizmin, büyüünün geri dönüşüne, canlanışına verilen diğer bir örnek de, Elif Şafak’ın Bit Palas adlı romanında görülmektedir. Meryem hamile bir kadındır ve hamileliği sürecinde dikkat etmesi gereken şeyleri üç gruba ayırmıştır.

¹⁶⁷ Orhan Pamuk, *Kara Kitap*, 36. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 18

¹⁶⁸ Şafak, a.g.e., 2009, s. 188

Birincisi yapması gerekenler, ikincisi yapmaması gerekenler ve üçüncüsü de yaparken dikkatli olması gereken şeyler.

‘Yapılmaması gereken şeylerin lamı cimi, özrü kabahati yoktu.Gece vakti tırnak kesilmemeli ise, rüya da tabir edilmemeliydi mesela...Meryem gündüz gözüyle kestiği tırnakları asla ortalıkta bırakmaz, kimsenin eline geçmeyeceklerinden emin olabilmek için muhakkak tuvalete atar, üzerine de defalarca sifonu çekerdi. Sık sık saç fırçasını kontrol eder, fırçada kalan kılları dikkatlice toplayıp bir kağıda sardıktan sonra banyoda yakardı. Kazara saç tellerinden birinin kendi evinin dışında bir yerlere düştüğünü göreceksin olsa, hemen alır koynuna atardı. Saç ve tırnak hususunda bilhassa hassastı çünkü insan vücudunda bir tek bu ikisinin, ait oldukları vücut can verdiğinde dahi, kendi başlarına yaşamaya devam ettiklerine inanırdı... Mezarlık yakınından geçerken hayatta olan birinin ismini dilinin ucuna getirmemek, Kuran’ın bulunduğu odada, içinde hayvan isimleri geçen konuşmalar yapmamak, gece vakti tuvalete kalkınca şarkı, türkü mırıldanmamak ve aslında mümkün mertebe ağzını açmamak, örümcekleri kendi haline bırakmak... Eceliyle cebelleşen birini ziyarete gittiğinde, Azrail’in kafasını karıştırabilmek için yüksek sesle peş peşe başka isimlerle hitap ederdi hastaya. Gene de Azrail’i kandıramaz da hasta vefat ederse, ölünün tüm kıyafetlerinin onu hiç tanımayan bir eskiciye verilmesinde diretir...

Uzak durmak istediği halde, pençesinden kurtulamadığı şeyler de vardı oysa. Nazar gibi. Bir nevi yankıydı nazar. İnsan nasıl geniş bir vadide, işittiği yankının ardındaki sesin nereden geldiğini, kimden çıktığını anlayamazsa, nazarın kaynağını da takip edemezdi çoğu zaman. Bu yüzden saldırının dört ayrı yönden, kırk ayrı koldan gelebileceğini düşünerek evin her tarafını karşı tedbirlerle donatmıştı. Duvarlara nazar boncukları, nazar üzerlikler asar; yastık altlarına, kapı arkalarına ve bilhassa oğlu Muhammed’in ceplerine okunmuş çörek otları, zemzem suları, tuz topakları serper; ortalığa kurumuş kaplumbağa kabukları, yengeç bacakları, at kestaneleri bırakır; hem kendi üzerinde, hem de evin muhtelif yerlerinde, bademe, hurmaya, cins cins kâğıda, bakır levhaya hayvan derisine yazılmış muskalar bulunurdu.’¹⁶⁹

¹⁶⁹ Elif Şafak, *Bit Palas*, 1.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, Mart 2009, s.192,193,194.

Postmodernizm, cin, peri gibi varlıkları öne çıkaran bir din görüşüne sahiptir. Bu görüşün etkisine romanlarda da rastlamaktayız. İslam dininde yer bulan kainatta insandan başka yaratılmışların olduğu ifadesiyle örtüşen bu görüş, Elif Şafak'ın Bit Palas adlı romanındaki şu satırlar bunun en güzel örneklerinden biridir:

‘Cinlerin bir padişahı vardır, adına Beelzebub derler. Zinhar onun sözünden çıkmazlar. Ama zaman zaman ondan habersiz türlü türlü dolaplar çevirdikleri görülmüştür. Cin taifesi çeşit çeşit. İyisi de var kötüsü de. Cin dediğin insan gibi mümini de var, kâfiri de. Üç tür cin var, bir kısmı yılan yahut böcek biçiminde. Öbür türü rüzgâr yahut böcek biçiminde. Üçüncü tür ise insan biçiminde. En tehlikelisi bunlar. Anlayamasın hakikatten cin mi yoksa insan mı. Bunlar geceleri düğün yaparlar davullu zurnalı, sabaha kadar yer içer oynarlar. Geceleri cinlerin düğününe denk gelerseniz, hemen başınızı çevirin sakın bakmayın. Tuvalet falan kalkınca bismillah demeden adım atmayın. Eşiklere dikkat etmek lazım. En çok eşiklerde dururlar. Cinden uzak durmanın yolu bismillahsız iş yapmamak. Bismillahsız yaptınız mı muhakkak gelir karışır bir yerinden...’

‘En kötüsü al karası. Yeni doğum yapmış bir kadına dadandı mı, maazallah bir daha bırakmaz yakasını. Bütün gece ata biner gibi çöreklenir loğusanın boğazına. Sabaha kadar canına okur, gün ağardı mı zavallıyı ter içinde perişan bırakır gider. Gece bi de bakmışsın tekrar gelmiş. Kundaktaki bebeği futbol topu gibi yuvarlayıp yuvarlayıp havalara fırlatır...’

‘Bir de Kara Koncolo’a dikkat edeceksiniz. En zalimi o. Yaşlı kadın kılığında girip sokaklarda dolaşır. ‘Nereden geliyorsun böyle?, Nereye gidiyorsun?’ der. ‘Kimlerdensin?’ diye sorar. Kara Koncolos görünce muhakkak içinde kara kelimesi geçen bir cevap vermek lazım gelir. Misal, karalardanım, karacasöğüttenim falan diyeceksin. O zaman rahat bırakır geçersin. Bazen de adres sorar. Eğer sorduğu adresi bilemesen vay haline. Çantasından sopasını çıkardığı gibi küt küt vurur adamın kafasına, bayıltıncaya kadar döver’¹⁷⁰

¹⁷⁰ Şakak, a.g.e., Mart 2009, s.262, 263.

Postmodern romanlarda görülen insan dışı varlıklar, İslam dinindeki kâinatta insanoğlundan başka canlıların da var olduğu anlayışıyla örtüşmektedir. Bu konuyla ilgili başka bir örneğe de Sema Kaygusuz'un *Yer Yüzünde Bir Yer* adlı romanında rastlamaktayız.

'Geldiğinin dördüncü günü, yeni evli çift Sırma ile Zülfü'nün evinde kaldığın gece, acayip bir gürültüyle uyandın. Sanki bir topluluk kâh neşe içinde güle oynaya, kâh acı dolu iniltiler çıkararak, her nevi insan sesini barındıran tuhaf bir duygu yoğunluğu içinde köyün aşağısına doğru ilerliyordu. Yataktan fırlayıp pencereden dışarı baktın. Kar örtüsüyle aydınlanan gecede hiçbir şey göremedin. Sonra bir el hafifçe dokundu omzuna. Çığlık attın. Sırma şşşt diye susturdu seni, erik yeşili gözleri kocamandı. 'Sakın dışarı bakma' dedi. Korkudan bacakların uyuşmuştu. 'bu sesler' dedin, 'nereden geliyor?' Sırma son derece olağan bir durumu açıklarcasına, Hızır ayı içinde bulduklarını, bütün cinlerin ve perilerin Hızır'ı yad etmek için Yılan Dağı'na gitmek üzere toplandıklarını anlattı. Gece vakti onlar tarafından fark edilirsene, uzaklara götürülüp dağlarda kaybolabilirdin.'¹⁷¹

Mistisizmin canlanması postmodernitenin din adına ileri sürdüğü en güçlü argümanlardan biridir. Bu durum da romanlarımızda yerini bulmuştur. Bu açıdan baktığımızda verilebilecek örnekler arasında İhsan Oktay Anar'ın *Efrasiyab'ın Hikayeleri* adlı romanda geçen şu satırları zikredebiliriz;

'.....Oğulları mezarda uyurken, bilme ve zenginlik tutkusuyla yola çıkan insanoğlunun, yığınlar ve ordular halinde kan dökmesini, devasa kasaları para, altın ve günahla doldurmasını, kapıldığı kibirle Tanrı'yı öldürmesini ve çarımha germesini seyretti. Kendi de onlardan biriydi ve Hakikat'i görür görmez büyük bir utanç duyuyordu. Dünyevi bilgiyi reddedip Tanrı'ya erişmek, onu görmek istiyordu. Bu dileği kabul edildi ve göklere yükselmeye başladı. Artık ışığın içinde huzur ülkesindeydi. Göklere yükselirken aydınlık git gide artıyordu. İşte tam bu sırada yoluna Azrail çıktı ve ona sonsuz bilgeliğin meyvesini uzatıp, Tanrı'da yok olmak ve Tanrı olmak arasında bir seçim yapmasını istedi. Yok olmak olmalı; ama o, Tanrı olmak istedi ve Bilgelik

¹⁷¹ Sema Kaygusuz, *Yeryüzünde Bir Yer*, 1.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2009, s.76

meyvesini tattı. Tanrı'yı değil, iyi ve kötüyü bildiğinde, böylece o kendisinden ayrıldı, özünü kaybetti.'

Yukarıdaki bu satırlar, kişinin kendisini bilmesinin Tanrı'yı bilmesiyle mümkün olacağı şeklindeki tasavvuf düşüncesiyle tamamen örtüşmekte olup, Tanrı'da var olmayı, Tanrı ile var olmayı ifade etmektedir.¹⁷²

Tasavvuftaki inzivaya çekilme, Allah'a adanma, erme durumları da mistisizmin canlanması anlamında romanlara konu oluşturmuştur. Aşağıda vereceğimiz örneklerle bunu şöyle ifade edebiliriz;

'Ne var ki , her şeyi bilmek için belki hiçbir şey bilmemek gerektiğinden, ademoğullarından bazıları, bildikleri her şeyi unutmaya hayatlarını adadı. Çünkü onlara göre, ancak hiçbir şey bilmeyen bir masum, gördüğü anda O'nu tanıyabilirdi. Bunun için belki de ölmekten önce ölmek gerekiyordu. Ölmek aslında içindeki şarabı tamamen döküp, billur kadehi boşaltmak gibi, her şeyi ebediyen unutmak ve hiçbir şey bilmemek demektir. Nasıl ki ancak boş bir kadeh İsa'nın kanıyla doluyorsa, aynı şekilde ancak her şeyi unutan bir gönül ilahi esintiyle dolardı.'¹⁷³

4.3. Dinin Mahiyet Değişimi

Postmodernizmin dini varsayımlarından biri de, dinin gerçek anlamını yitirerek onu toplumların kültürel yaşamlarının yansıması derekesine düşürmesidir. Bu da dinin aşkıyla bağının kesilmesi, ulviyetinin göz ardı edilmesi demektir.

Metin Kaçan'ın Fındık Sekiz adlı romanında da dinin bir enerji şekline indirgenişini anlatan satırlara rastlamaktayız. Meto adlı karakter maddesel hayatın hazları peşinde koşarken, tinselliğe doğru bir yolculuk yaşar. Onun ruhani değişimi sırasında Muratla yaptığı sohbetinde dine dair görüşleri şu şekildedir;

¹⁷² Anar, a.g.e., s.111

¹⁷³ İhsan Oktay Anar, *Suskunlar*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.139, 140

‘...İnanç meselesine gelirsek, ben Allah’a inanan biriyim ama İslam’ın nasıl bir din olduğunu bilmiyorum. Cennet, cehennem, melekler, peygamber...Hepsini dünyamızı ideal bir hale dönüştürmemiz için bizi yönlendiren, içimizdeki kini bir tarafa bırakıp kardeş olmamızı isteyen enerjiler olarak görüyorum. Zaten bunları bildikten sonra tek yapmamız gereken, zamanın sonsuzluğunda kendimize ve çevremize dürüst kalarak yaşamak. Tüm bunlardan sonra ahret hayatına hazır olabiliriz.’¹⁷⁴

Yukarıdaki alıntıda gördüğümüz gibi dine ait mukaddesatın enerji olarak görülmesi onların aşkıyla bağını kesmekte, dürüst olarak yaşamamanın ahret hayatını belirleyeceğine dair cümle de dini ritüelleri yok saymaktadır.

Dinin kutsiyetinin, aşkınlığının göz ardı edilmesinin bir diğer örneğini Elif Şafak’ın Araf adlı romanında görmekteyiz. Roman karakterlerinden Abed’in annesi Zehra oğlunu Amerika’daki ziyareti sırasında bir adak adamıştır ve oğlundan İslam dinine uygun bir şekilde bu adağı yerine getirmesini ister. Fakat Amerika’da Müslüman kasap bulsalar bile ancak üç ay sonraya randevu alabilmektedirler. Bu durumda Abed kurban işiyle arkadaşı Ömer’in ilgilenmesini ister. Ömer ise dini ritüellere bağlı olmayan bir müslümandır ve bu işi de adet yerini bulsun mantığıyla gerçekleştirir ve İslam dininin kurban konusundaki hiçbir şartını yerine getirmeden, kasaptan aldığı etleri, fakir Müslümanlar arayıp bulmak yerine, Amerikalı arkadaşlarına dağıtır. Böylece dini bir ritüeli kültürel, sıradan bir kesim ve dağıtım işine çevirir.

Bu gün de toplumumuzda bu durumun örnekleriyle karşılaşmaktayız. İnsanlar kurban kesme işini salt adet yerini bulsun mantığıyla yerine getirmekte, iyice araştırmadan bir takım kurumları bu işe aracı kılarak, görev mantığıyla hareket etmekte, dini vecibeleri göz ardı ederek bir geleneği yerine getirir mantığıyla olaya yaklaşmaktadırlar.

4. 4. Dinin Toplumsal Rolü

¹⁷⁴ Metin Kaçan, *Fındık Sekiz*, 5. Baskı, İstanbul, Can Yayınları, 2003, s.68

Postmodernite modernitenin kopardığı sosyal bağların tamirinde dine onarıcı bir rol verir. Bununla birlikte bireyin kendisi ve çevresiyle barışıklığının sağlanmasında da din başat bir unsurdur.

Bu varsayımın postmodern romandaki en güzel örneklerinden biri Orhan Pamuk'un Kar adlı romanında görülür. Roman kahramanı Ka Almanya'dan gelmiş bir şairdir ve bir röportaj için Kars'a gitmiştir. Kars çeşitli siyasi gruplaşmaların, intihar eden ve türban direnişi yapan kızların eylemlerinin, söylentilerin olduğu bir şehirdir. Ka bir takım kişilerle görüşmekte ve röportajı için bilgi toplamaktadır. Bu sırada şehrin ileri gelen şeyhlerinden Saadettin Cevher tarafından görüşmek için davet edilir. Fakat kahramanımız daveti geri çevirmek üzereyken, eski bir arkadaşı ve kaldığı otelin sahibinin kızı olan İpek tarafından daveti kabule ikna edilir ve aralarında şöyle bir diyalog geçer;

'İçindeki Allah korkusunu keşfedip seni korkuta korkuta dindar yapmasından mı endişeleniyorsun?'

'Çok mutluyum şimdi, dine hiç ihtiyacım yok.'

'...O kadar zavallı ve mutsuzsundur ki seni ancak Allah'ın kurtaracağını düşünürsün. Bu arada ruhun isteklerini hiç tanımayan aklın önce biraz dinlenir. Böylece şeyhin sana gösterdiği yola bu dünyada bir tek öyle ayakta kalabileceğin için girersin. Karşısındaki sefile kendisinin olduğundan çok daha yüce biriymiş gibi hissettirebilmek Şeyh Hazretlerinin en büyük hüneridir, çünkü bu Kars şehrinin erkeklerinin çoğu Türkiye kendilerinden daha sefil, daha fakir, daha başarısız kimse olamayacağını çok iyi bilirler. Böylece önce şeyhine inanırsın, sonra sana unutturulan İslam'a inanırsın. Bu da Almanya'dan gözüktüğü ve entelektüel laiklerin iddia ettikleri gibi kötü bir şey değildir. Herkes gibi olursun, halkına benzersin, mutsuzluktan biraz olsun kurtulursun.'

'Ben mutsuz değilim' dedi Ka.

'Bu kadar mutsuz olan kimse mutsuz değildir aslında. Çünkü sıkı sıkıya sarıldıkları bir tesellileri, bir umutları vardır buradaki insanların. Burada İstanbul'daki alaycı inançsızlar yok. Burada işler daha basit.'

Yukarıdaki paragrafta da görüldüğü gibi din burada, toplumsal uyumu kolaylaştırıcı, bireyi etrafıyla adaptasyonda motive edici, kişisel bunalımları önleyici ve hayatı kabullenmede kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Postmodernitenin de din hakkındaki varsayımlarından biri, dinin toplumsal hayattaki düzenleyici rolüdür. Bireylerin sağlıklı bir ruh yapısı için yöneldikleri din bu onarıcı rolüyle sağlıklı bir toplumun da yapı taşlarından birini oluşturmaktadır.

Benzer bir örnek Elif Şafak'ın Bit Palas adlı romanında karşımıza çıkmaktadır. Agripına Fyodorovna Antipova Bolşevik Devrimi'nden sonra İstanbul'a kaçan Ruslardan biridir. İstanbul'a geldiklerinde kocası iş bulana kadar tüm servetlerini tüketmişler, geçinmeleri zorlaşınca Agripına da Beyoğlu'nun en gözde pastanelerinden birinde çalışmaya başlar. Agripına soylu bir ailede, nazlı bir şekilde büyütülmüştür fakat başına gelen bu felaketi bir sınav olarak görür ve tahammül eder.

'...İşlerinin yoğunluğuna, aldığı paranın kıtlığına rağmen bir kez olsun yakındığını ya da yüzünü astığını gören olmamıştı. Gerçi patron servis yaparken devamlı gülümsemelerini tembihlemişti ama öteki garson kızların yüzleri müşterilerin ya da patronun görüş alanından çıktıkları anda büsbütün değişirken, Agripina'nın tebessümü dudaklarına raptedilmiş gibi günün her anında sabit kalıyordu. Üstelik diğer kızlar hemen her fırsatta işten kaytarmaya ya da kendilerini bu cendereden çekip çıkartacak bir kalantor bulmaya bakarken, o sadece ve habire çalışıyordu. Kendini paralayışında, bir an evvel bu cefa dolu günleri geride bırakma çabasından ziyade, cefaya adanmışlık vardı adeta; adanmışlığında ise dindarca bir perhiz. Ama bu giderek, uysal ve itaatkâr bir tevekkülden çıkıp, inatla ve tutkuyla methiye yazmaya benziyordu kahıra. Adeta çektiği eziyetlerden ötürü gizliden gizliye kıvanç duyuyor; ağulandıkça arındığına, kullarına teslim oldukça Tanrı'ya yaklaştığına inanıyordu. Karşılaştığı zorluklar ne kadar çetin, atlatması gereken badireler ne kadar tahammülfersa ve hizmet etiği insanlar ne kadar bayağı olursa, o kadar kariyordu Tanrı'nın ona olan borçları. Er ya da geç alacaktı hakkını. "Bu bir sınav" diyordu kendi kendine gülümseyerek. "Ne kadar kötü olursa sonu o kadar iyi olacak".

'Niçin sırtıyorsunuz! Ne demeye gülüyorsunuz suratımıza suratımıza?'

‘Agripina Fyodorovna Antipova boş boş baktı kendisine bağiran Müslüman kadına.’...

‘Agripina Fyodorovna Antipova ilk şaşkınlığı üzerinden attıktan sonra, elini boynuna götürüp Aziz Serafım’ın resmini taşıyan gümüş kolye ucunu avucunun içinde sıktı. Ve ondan aldığı kuvvetle, nicedir geçmekte olduğu eza dolu ilahi sınavın yeni bir sureti olarak algıladığı kadına gülümsedi. “Yaptığın hareket doğru değildi ama ben gene de seni hoş görebilir, hatta bağışlayabilirim. Çünkü doğrusu budur.”¹⁷⁵

Yine bireyin dünya görüşündeki etkisi dolayısıyla, bireyin yaşantısına nizam veren din tanımlamasıyla karşılaşmaktayız. Dini inancı Agripina’nın sadece kişisel hayatını değil, sosyal ilişkilerini de etkilemekte, toplumsal hayatına yön vermektedir.

4. 5. Bir Büyük Anlatı Olarak Din

Dinler anlatısal bilgiler olmaksızın var olamazlar. Dolayısıyla Lyotard’ın işaret ettiği üzere dinler de büyük anlatı sınıfında yer alırlar. Dinleri meta anlatı olarak ele alan bu görüş romanlarda da yansımaları bulmuştur.

Orhan Pamuk’un Masumiyet Müzesi adlı romanında konumuza güzel bir örnek bulunmaktadır.

Kemal ve uzak akrabasının kızı kurban bayramında bir kurban kesimine tanık olurlar. Kemal küçük kızın bu sahneyi görmesinden rahatsız olur ve ona sorar;

“Demin korktun mu?” diye sordum. “Keşke bakmasaydık”

“Zavallı koyun...” dedi.

“Kurbanın neden kesildiğini biliyorsun, değil mi?”

“Bir gün biz cennete giderken o koyun, sırat köprüsünden bizi geçirecek”

¹⁷⁵ Şafak, a.g.e., Mart 2009, s.45,46

Bu çocukların ve okumamışların yorumuydu.

“Hikâyenin bir de başı var...”dedim bir öğretmen havasıyla.”Onu biliyor musun?”

“Hayır”

“Hazreti İbrahim’in çocuğu olmuyormuş. ‘Allah’ım bir çocuğum olsun, her istediğini yapayım’ diye çok dua etmiş. Sonunda duaları kabul olmuş, bir gün oğlu İsmail doğmuş. Dünyalar Hazreti İbrahim’in olmuş. Oğlunu çok seviyor, onu her gün öpüp okşuyor, sevinçten uçuyor, her gün de Allah’a şükrediyormuş. Bir gece rüyasında Allah ona görünmüş ve demiş ki ‘Oğlunu şimdi benim için boğazla, kurban et onu’ demiş”

“Niye demiş?”

“Dinle şimdi...Hazreti İbrahim de, Allah’ın sözüne uymuş.Bıçağı çıkarmış, tam oğlunu kesecek...Derken orada bir koyun belirmiş”

“Niye ?”

“Allah Hazreti İbrahim’e acımış, çok sevdiği oğlu yerine kessin diye koyunu yollamış ona. Çünkü Allah Hazreti İbrahim’in ona itaat ettiğini görmüş’

“Allah koyunu yollamasaymış, Hazreti İbrahim gerçekten de oğlunu kesecek miymiş?” dedi Füsün.

“Kesecekmiş” dedim huzursuzlukla. “Keseceğinden emin olduğu için Allah onu çok sevmiş ve üzülmesin diye koyunu yollamış”

‘Ama çok sevdiği oğlunu kesip öldürmeye çalışan bir babayı, on iki yaşındaki bir kıza anlatamadığımı görüyordum...’¹⁷⁶

Yukarıda ki alıntıda da görüldüğü gibi kurban meselesi ‘hikâyenin başı’ var denilerek anlatılmaya başlanıyor; kutsiyet göz ardı edilerek, bunun bir çocuğa nasıl

¹⁷⁶ Orhan Pamuk, *Masumiyet Müzesi*, 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.47, 48

anlatılabileceğinin hesabı yapılıyor. Oysa ki dini hükümlerin sorgusuz sualsiz kabulünü düşündüğümüzde, kurban görevinin yerine getirmesini bir masal formatında anlatma zorunluluğu hissetmekteyiz. Ayrıca kutsal kitapta ayetle bildirilen bir durumdan hikaye olarak bahsedilmesi, dini anlatsal bir bilgi addederek postmodernitenin büyük anlatı sınıfına sokuyor.

Bu konuya bir örnek de Elif Şafak'ın Baba ve Piç adlı romanından verilebilir. Türkiye'ye ziyarete gelen Armanuş, misafir olduğu evde aşure pişirimine tanık olur.

'Armanuş aşurenin hikâyesini biliyor mu?' diye sordu gözlerinin içi gülerek, bir sorudan ziyade hikâyeye girişti bu.

İki genç kadın fındık dövüp nar ayıklayıp tezgahın üzerindeki düzinelerce aşure kasesine tarçın serpererek yan yana çalışırken, Banu Teyze anlatmaya başladı.

'Bir varmış, bir yokmuş, uzak bir diyarda, dar zamanda, insanların sapıklıkları dizboyuymuş. Bu rezalet ve melâmeti yeterince seyreden Allahü Teala kullarının kendilerine çekidüzen vermesini sağlamak ve nedamet getirmelerine fırsat tanımak için belagat ve feraset sahibi Hazreti Nuh'u göndermiş. Ama Nuh Peygamber ne vakit doğruları vazetmek için ağzını açsa, sözleri küfürlerle bölünmüş. Ona demediklerini bırakmamışlar: deli, çatlak, kaçık...'

Asya teyzesini nasıl tavlayacağını gayet iyi bildiğinden, hınzırca takıldı: 'Ama herkesten fazla karısının ihaneti perişan etmiş Nuh'u, değil mi teyzeciğim? Nuh'un karısı da putperestlerin saflarına katılmış di mi?'

'Hem nasıl, vicdansız kaltak!' diye gaza geldi Banu Teyze, dini bir hikayeyi böyle kaba kelimelerle bezemekten rahatsız olsa da.

'Gene de çok uğraşmış Nuh Peygamber. Karısıyla ahaliyi ikna etmek için elinden geleni yapmış. Tam 800 yıl boyunca didinmiş....Nasıl bu kadar uzun sürmüş diye sormayın' diye önceden uyardı Banu Teyze. 'Zaman okyanusta bir damladır sadece. Budur anın tanımı. Hangisinin büyük, hangisin küçük olduğunu görmek için ölçemezsin damlaları. Nuh da halkını doğru yola çekmeye çalışarak, onlar için dua

ederek tastamam 800 yıl geçirmiş. Günün birinde Tanrı ona Cebrail'i göndermiş. 'Bir gemi yap ve her türlü canlıdan bir çift al güverteye' diye fısıldamış melek.

Tercümeye gerek olmayan hikayeyi tercüme ederken, Asya'nın sesi biraz kalınlaşmıştı çünkü bu en sevdiği bölümdü.

'Hazreti Nuh'un gemisinde her inançtan, her mezhepten insanlar varmış' diye devam etti Banu Teyze. 'Hazreti Davut'ta oradaymış, Hazreti Musa'da, Hazreti Süleyman, Hazreti İsa, Hazreti Muhammet'te, Allah'ın Selamı Hepsinin Üzerine Olsun. Gemiye erzak doldurup beklemeye başlamışlar.

' Çok geçmeden tufan kopmuş. Allah şöyle buyurmuş; Ey gökyüzü! Yağmurunu aşağı boşalt. Artık tutma kendini. Gazabını gönder! Sonra yeryüzüne emretmiş: Ey yeryüzü, suları sakın emme. Dalgalar öyle hızlı yükselmiş ki gemide olmayanların hiçbiri hayatta kalamamış'

...

'Günlerce yol almışlar, her yer cumbul cumbul suymuş. Yiyecek azalmaya başlamış. Yemek alacak malzeme kalmamış. Nuh da herkesten elinde ne varsa getirmesini istemiş; böcekler, kuşlar, farklı inançlara sahip insanlar ellerinde kalanı getirmişler. Bütün malzemeyi birbirine katıp kazan dolusu aşure pişirmişler.' Banu Teyze efsane de anlatılanın ta kendisiymiş gibi ocağın üzerindeki kazanı işaret etti gururla. 'İşte bu tatlının hikâyesi budur.'¹⁷⁷

Görüldüğü gibi yukarıdaki alıntıda Nuh Peygamber ve Tufan olayı masal tadında, bir varmış bir yokmuş denilerek anlatılmaya başlanmış, anlatılan efsane olarak nitelenmiştir. Postmodernitenin sözel anlatıları büyük anlatı olarak sayması, sözel anlatsız düşünülemez dinleri de büyük anlatı sınıfına sokmakta ve alıntı da konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca dini çoğulculuğun vurgulanışı açısından da dikkat çekicidir.

¹⁷⁷ Şafak, a.g.e., 2005, s.315, 316

Sema Kaygusuz'un Yeryüzünde Bir Yer adlı romanında da benzer bir durumla karşılaşmaktayız.

‘ Huriye ekmeği bölmeden, ocağa odun atmadan ve daha sürü işi yapmadan önce “pismilay” diye bilmediğin bir sözcük söylüyordu. Daha sonra tanıyacağın herkesin dilinden düşürmediği bu sözcüğün “Bismillah” demek olduğunu çok sonra anladın. Bir fenalığı kilitlemektir pismilay, dünyanın anahtarıydı. Ateşin yanmasını, yağurdun mayalanmasını, güneşin doğmasını, Munzur Nehri'nin çağlamasını sağlıyordu. Birinin başına birşey gelse, söz gelimi atı hastalansa, çocuğu düşüp dizini kanatsa, askerdeki nişanlısından yedi haftadır mektup almamış olsa, bir işi muhakkak pismilaysız yaptığı için olurdu. Huriye'nin ilk bakışta göze çarpan o özgüvenli ve buyurgan edasının sebebi keskin bir fısıltıyla ağzından çıkıveren pismilaylardı. Bu büyümlü sözcükle başlayıp tamamına eren bütün işlerinde elini uzattığı her şeye Allah'la birlikte dokunuyordu.’¹⁷⁸

Yukarıdaki alıntıda gördüğümüz üzere pismilay herkesin dilden dile dolaştırdığı, söylenmediği takdirde işlerinin bozuk gitmesine neden olan, adeta söylenmesi gelenek olmuş bir dua cümlesi olarak geçmektedir. Böylece pismilay da bir anlatı geleneği olarak değerlendirilmektedir. Kahramanımız ise bu kelimenin aslında Bismillah olduğunu çok sonra fark ettiğini söylemektedir. Günümüz insanı da birçok kez Bismillah kelimesinin anlamını bilmeden, bazen Bismillah denmesi abes kaçacak bir işin bile başında farkında olmadan, bir alışkanlık gibi Bismillah demektedir.

Yine postmodernizmin dini kutsallara dair konuşulamaz, söylenilemez denilebilecek meselelere dair bir göndermesine de İhsan Oktay Anar'ın Efrasiyab'ın Hikayeleri adlı romanında rastlamaktayız.

‘Aptülzeyyat'ın sağ omzundaki melek de boş durmuyordu. Sevapları bir bir defterine düşmekle mükellef olan bu melek fasılasız çalışırken, adamın sol omzundaki günah yazıcı melek de, artık ilham gelmediğinden midir, sıkıntıdan esneyip duruyordu.....Melek, “Ey Aptülzeyyat! Hayırlı işlerini yazmaktan sevap defterinde artık boş sayfa kalmamıştır. Sen kalkıp o üç altını bu muhtaca ihsan eylesen sevabını

¹⁷⁸ Kaygusuz, a.g.e., 2009, s. 75,76

deftere düşemeyeceğim. İyisi mi sen üç altını koynunda bir yere sıkıştır; bakarsın ileride bir gün lazım olur”¹⁷⁹.

4.6. Postmodern Bireyin Din ve Dindar Algısı

Postmodern birey dine bir enerji olarak yaklaşmakta, ibadeti bir rahatlama seansı olarak görmekte, meditasyon bilinciyle hareket etmektedir. Onun için önemli olan tanrı ile kurulan bağ olup, bu bağın nasıl, nerde kurulduğu çok da önemli değildir. Bu duruma güzel bir örneği Sema Kaygusuz’un *Yere Düşen Dualar* adlı romanında görebiliriz. Kitabın kahramanı Leylan annesi tarafından küçük yaşta terk edilmiş, alkolik babasına bakan bir kütüphane memurudur. Sıkıntılı bir ruh haline sahip olan Leylan dua etmek için kiliseye giden bir Müslüman olarak karşımıza çıkmakta ve ibadet halini acizlik olarak değerlendirmektedir.

¹⁷⁹ İhsan Oktay Anar, *Efrasiyab’ın Hikayeleri*, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s.96

‘...Anahtarımı camın yüzeyinde gezdirerek dilekte bulundum. İnşallah iyileşirim, inşallah şarabım babamın dilini çözer, inşallah annem döner... Daha sonra gümüş kaplamalı tablolara dokundum. Her keresinde aynı sıralamayla aynı dilekler. İnşallah iyileşirim, inşallah şarabım babamın dilini çözer, inşallah annem döner... Üç duvarı bitirdiğimde papazın önüne geldim. Genzinden Latince bir şeyler mırıldanarak üstümde istavroz çıkardı. O anda hafifledim biraz, sırtımdan bir yük kalktı. Ne ki, avuçlarını açmış Arapça dualar okuyan bir kadının bir istavroz hareketiyle nasıl da huşu içinde kendinden geçtiğini görünce, az önce ben de böyle mi görünüyordum, diye düşünmeden edemedim. Kişiselliğin ortaya saçıldığı yegâne yerdir tapınaklar. Mahremiyet harabe bir kilisede çözünüyor, zavallı bir direnişte buluyordu suretini. Yedi mum yaktıktan, dileklerimi yedi kez tekrarladıktan, kilisenin bar bağlamış çeşmesinden yedi yudum içtikten sonra hızla uzaklaştım oradan. Oradayken salt imanla dokunmuş gövdelerimizin bile isteye irade yitimine uğradığı sefillerdik hepimiz.’¹⁸⁰

Yukarıdaki alıntıda örneklendiği gibi, bir Müslüman hafiflemek için kiliseye gidiyor, sıkıntılarını atıyor ve bunu bir rahatlama seansı gibi anlatıyor. Bu durum toplumumuzda da görülen bir vaka olması itibariyle, toplumsal hayatımızın din ile ilgili kısmını yansıtmaktadır. Hey yıl 23 Nisan günü yüzlerce Müslüman Aya Yorgi Kilisesi’ne gidip mumlar yakmakta, dualar etmektedir. Bu insanlar, yaptıkları bu ibadetin dinlerine bir halel getirmediğini düşünmektedirler.

Postmodernizmin her şey gider anlayışını postmodern dindar bireyde de görmekteyiz. Artık kişi hem dindar olup hem çeşitli müzikler yapabilmekte, marjinal giyinebilmekte, dindar kisvesiyle bağdaştırılamayacak pek çok farklılığa sahip olabilmektedir. Bu durumun yansımalarına güzel bir örnek olarak Latife Tekin’in Unutma Bahçesi adlı romanından örnek verebiliriz.

Ferah arkadaşına internetten iş bulmayı nasıl akıl ettiğini sorar, o da oğlunun aklına geldiğini söyler. Bulunan iş djliktir. Cömert bunun ne demek olduğunu bilip bilmediğini sorunca Ferah şu cevabı verir,

¹⁸⁰ Sema Kaygusuz, *Yere Düşen Dualar*, 5.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2010, s.71,72

‘Bilmez miyiz, buralar o dediğinle dolu. Benim oğlan haslarındandır, bir numara, bilgisayar kurdudur ayrıca. Deneyelim dedim, nişanlısı da doğent, onlar yazıp verdiler... Kulağı filan k pelidir ama inancı sağlamdır, ağzına iki koymaz kesinlikle, efendi çocuktur...’¹⁸¹

İçinde bulunduğumuz zaman, postmodernizmin din algısıyla söylersek tam da ‘parayla iman kimdedir belli olmaz’ çağıdır. Dinle birlikte, dindar da dönüşme uğramış, bu toplumsal dönüşüm romanlarda da yansımısını bulmuştur.

¹⁸¹ Latife Tekin, *Unutma Bahçesi*, 3.Baskı, İstanbul, Everest Yayınları, 2008, s.252

SONUÇ:

Bu çalışmada, doksan sonrası yazılan ve postmodern olarak adlandırılan romanlardan hareketle, içinde bulunduğumuz çağda toplumun din algısı ve dinin günümüzde almış olduğu şekli incelemeye çalıştık. Bu anlamda postmodernizmin, dinin mahiyeti, toplumdaki algılanışı, konjöntürel durumlardan etkilenişi, toplumsal olgularla ilişkisi bakımından ileri sürdüğü tezlerin tespiti ve bu tezlerin romanlardaki yansımaları ve bu yansımaların toplumu şekillendirmedeki rolü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız esnasında üzerinde en fazla durulan postmodern argümanın çoğulculuk olduğu görülmüştür. Çoğulculuğun uluslar bazında demokratikleşmeyle, uluslar arası alanda küreselleşmeyle, olan ilişkisi bakımından incelendiğinde, çağımızın toplumları için kaçınılmaz bir süreç olduğu görülmektedir.

Gerek devletlerarası, gerek toplumlar arası ilişkilerde çoğulculuk fikri giderek önem kazanmaktadır. Devletler bünyeleri içinde barındırdıkları farklı dini gruplara daha fazla serbestlik tanımakta, toplumlar bu farklılıkları hoşgörüyü karşılamaktadır. Bilim, iletişim, siyaset, ekonomi gibi alanlardaki dönüşüm ve ilerlemeyle birlikte, toplumların birbirlerini tanımaları ve diyaloga geçmeleri önündeki kanallar açılmıştır. Çalışmamızda postmodern romanda bu sürecin toplumdaki yansımalarına verilen örnekleri tezimizde göstermeye çalıştık. Örneklerde de görüldüğü üzere, farklı dinlere mensup öğrenciler, aynı evde huzur içinde yaşayabilmekte, ya da aynı ailenin bireylerinin dini algılayış ve yaşayış şekilleri birbirinden çok büyük farklılıklar gösterebilmektedirler. Bu tespit bu gün pek çok ailede görebileceğimiz bir durumdur. Televizyonlardan izlediğimiz yüzlerin örtülü annelerini, ilahiyat profesörlerinin açık eşlerini görebilmekteyiz. Farklı dinlerden insanlar evlenebilmekte ve en önemlisi, bunların eskisi gibi tepkiyle karşılanmamasıdır.

Bu karşılıklı hoşgörü, yeni dini hareketlerin, ya da din adına yeni dini oluşumların meydana çıkmasına da fırsat vermektedir. Dolayısıyla dinin mahiyetinde bir dönüşüm, bir alan daralması, bir içi boşalmışlık durumu, postmodernitenin postulatı

olan ‘ne olsa gider’ anlayışına yol açabilmektedir. Romanlardan da örneklediğimiz gibi, müslüman bir kişi dua etmek için kiliseye gidebilir, mum yakıp dilek dileyebilir.

Dinin mahiyetindeki değişimle ilgili süreç o kadar iç içe geçmiştir ki, çoğulculuğu demokratikleşmeden, postmodernizmi küreselleşmeden ayırt etmek mümkün değildir. Romanlarını incelediğimiz; Elif Şafak, Orhan Pamuk gibi çoğulculuğa çok fazla vurgu yapan yazarların, yurt dışında yaşamış, orada eğitim görmüş kişiler olmaları bu tespiti doğrular niteliktedir. Yurt dışı tandanslı yazarlar dışında, Metin Kaçan, Latife Tekin, Sema Kaygusuz gibi Anadolu kökenli ve halka daha yakın gibi duran yazarlarımızın eserlerinde de çoğulculuk fikrine dair izlere rastlayabiliriz.

Çoğulculuğu toplumsal hoşgörü bazında ele aldığımızda, bunun zaten Anadolu insanının en temel hasletlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu anlayışta, ‘senin dinin sana, benim dinim bana’ düsturu mevcuttur. Yani karşısındaki dine, ya da inancına bir müdahale olmadığı gibi, kendi dinini de bir anlamda bir koruma, izole etme mevzu bahistir. Çoğulculuğu postmodernizmin dikte ettiği ‘eşitlik’ şeklinde anladığımızda, varılan sonuç değiştirilebilir mahiyette bir din olgusu haline gelebilir. Dinin temel unsurlarındaki değişim, bizi bildiğimiz, tanıdığımız dine yabancılaştırabilir.

Gelinen noktada şunu düşünmeliyiz: Toplumu bir arada tutan, birlikte yaşamayı sağlayan bazı ortak değerler vardır ve din de bu değerlerden biridir. Dindeki bu parçalanma, bölünmüşlük, çokluluk, hususiyetle aynı dini yapı içerisinde vuku buluyorsa, tedbirle yaklaşılması gereken bir vaka olarak değerlendirilmelidir.

Altının çizilmesi ve kanaatimizce temkinle yaklaşılması gereken bir diğer nokta da, dine dönüş, dini hareketlerdeki canlanış olarak ifade edilen husustur. Var oluş koşullarından biri de, çoğulculuk olan dini yaşantılardaki canlanış romanlarda da yansımaları bulmuştur. Yoga, reiki, meditasyon gibi pek çok farklı yöntem ve içerikteki bu oluşumlar da, geleneksel inanç sistemleri ve ilahi dinlerle beraber yükselişe geçmişler ve pek çok taraftar bulmuşlardır. Enerji, doğa, çarka, karma gibi kavramlarla

yeni bir teoloji literatürü oluşturulmuştur. İnsanlar birbirine artık dua yerine enerji yollamaya başlamışlardır. Tahlil etmeye çalıştığımız romanlarda bu toplumsal gerçekliğin örneklerini görmekteyiz.

Tam da burada postmodernizmle başlayan tüketim toplumu kültüründe, dinin de bir tüketim maddesi, bir meta konumuna indirgenmesi söz konusudur. Her şeyin bir tüketim maddesi haline dönüştüğü postmodern zamanda, din de bir meta haline dönüşmüş, beğeniye göre dinler türetilerek, piyasa dinleri oluşturulmuştur.

Maneviyata dönüştü, dinlerin canlanışında bir diğer etken de, modernizmin ruhunu çoraklaştırdığı modern bireyin manevi bir tatmin arayışıdır. Depresif bir ruh haline sahip modern insan rahip önünde günah çıkarır gibi psikologlara içini dökmekte, neredeyse her kişinin bir psikologu bulunmaktadır. Tahlil etmeye çalıştığımız romanlardaki karakterler de toplumumuzdaki maneviyat arayışına yönelmiş kişileri örneklemektedirler.

Postmodernizmin en önemli tezlerinden birini oluşturan bu dine yönelik, halk söz konusu olduğunda belki her zaman mevcut olmakla birlikte, yüksek kültür veya seçkin diyebileceğimiz sınıf için görece yeni bir durumdur. Sanat camiası, büyük sermaye sahipleri, sosyete dünyasına mensup kişiler umre ziyaretleri gerçekleştirmekte, Uzak Doğu'ya ruhsal arınmaya gitmektedirler. Ferrarisini Satan Bilge gibi maneviyat arayışını öyküleyen kitaplar en çok satanlar listelerinde bir numara olmakta, tasavvufi konular romanlarda sıklıkla işlenmektedir.

Elif Şafak, İhsan Oktay Anar, Orhan Pamuk gibi Türk yazarları da, bu toplumsal gerçekliğe uzak durmayıp, romanlarına zamanın ruhu diye adlandırabileceğimiz bu ruh halini yansıtmışlardır. Yine Hasan Ali Toptaş, Metin Kaçan, Mehmet Açar gibi isimler, var oluş nedeni, ben kimim?, ne olacağım?, gibi sorular üzerinde durmuşlardır.

Yazar içinde yaşadığı toplumun kültüründen, geleneğinden, sorunlarından, sevinçlerinden soyutlanamaz. Toplumsal gerçeklikten etkilendiği gibi

onu etkileyebilir de. Toplum ve yazar arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Yazar, yazdıklarıyla toplumun algılayışı üzerinde etki sahibidir ve oluşturduğu algıyı kanalize etme potansiyelini taşır. Nitekim bu gün Elif Şafak'ı okuyarak tasavvufa ilgi duymaya başlayanlar, Sema Kaygusuz'u okuyarak kimliklerini sorgulamayı ilk defa düşünenler, Mehmet Açar'ı okuyarak var olma üzerine kafa yoranlarla karşılaşmaktayız.

İnsanların algılarını açmak, farkındalık düzeylerini arttırmak, bir bakıma dogmatik uykularından uyanmalarını sağlamak bakımından faydalı olarak görebileceğimiz bu gelişmeler, diğer yandan yanlış aktarım ve yanlış anlamalar sebebiyle bazı olumsuzluklara yol açabilmektedirler. Bu sebeple meseleye ayrı bir hassasiyetle yaklaşmak ve dini mahiyet ve fonksiyonları açısından farklı mecralara taşıyan hususlara dikkat etmek gerekmektedir.

Postmodernitenin gerçeğin bilinemeyeceği, hakikatin yitimi, ideolojisizlik, köksüzlük gibi söylemleri, toplumsal duyarsızlaşmanın da inceden inceye toplumda yer etmesine neden olmaktadır. Birçok konuda toplumun sözcüsü ve öncüsü olan romancıların, bu durum karşısındaki duruşları da çok önemli ve belirleyicidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKAY, Ali; Postmodern Görüntü, 2.Baskı, Ankara, Bağlam Yayınları, 2002
-----; Postmodernizm, 1.Baskı, İstanbul, L&M Yayınları, 2005
- AKTAY, Yasin; 'Postmodern Dünya'da Din: Bir Anlatı mı?, Tanrı'nın İntikamı mı?', Din Sosyolojisi, 3.Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2007
- ANDERSON, Peter; Postmodernizmin Kökenleri, 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- BRYAN, S.Turner; 'Oryantalizm, Postmodernizm ve Din', Der: Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay; Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm, Ankara, 1996
- CENGİZ, Metin; Küreselleşme, Postmodernizm ve Edebiyat, 1.Baskı, İstanbul, Digraf Yayınları, 2007
- DOLTAŞ, Dilek; Postmodernizm: Tartışmalar ve Uygulamalar, 1.Baskı, İstanbul, Telos Yayınları, 1999
- ECEVİT, Yıldız; Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, 5.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001
- EMRE, İsmet; Postmodernizm ve Edebiyat, 1.Baskı, İstanbul, Anı Yayınları, 2004
- HARVEY, David; Postmodernliğin Durumu, 4.Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2006
- KELLNER, Douglas; 'Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar', Modernite Versus Postmodernite, 3.Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2000
- KÜÇÜK, Mehmet; 'Entellektüellerin Tehlikeli Oyunağı: Postmodern', Modernite Versus Postmodernite, 3.Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2000
- KIZILÇELİK, Sezgin; Postmodernizm Dedikleri, 1.Baskı, İzmir, Saray Yayınevi, 1996
- LUCY, Naili; Postmodern Edebiyat Kuramı Giriş, 1.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003
- MURPHY, W. John; Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri, 1.Baskı, İstanbul, Eti Yayınları, 1995
- ROBİNSON, Dave; Nietzsche ve Postmodernizm, 1.Baskı, İstanbul, Eti Yayınevi, 2000

- SARIBAY, A.Yaşar., Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, 3.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001
- SMART, Barry; 'Postmodern Toplum Teorisi', Modernite Versus Postmodernite, 3.Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2003
- ŞAN, M. Kemal; 'Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar', Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, 2.Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2004
- ŞAYLAN, Gencay; Postmodernizm, 3.Baskı, Ankara, İmge Yayınları, 2006
- TEKİN, Mustafa, Kutsalın Serüveni, 1.Baskı, İstanbul, Açılım Yayınları, 2003
- TOPÇUOĞLU, Abdullah, AKTAY, Yasin, Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm, 1.Baskı, İstanbul, Vadi Yayınları, 1996
- ZABALA, Santiago; Dinin Geleceği, 1.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2009

Sürelî Yayınlar

- ADAMS, J. Daniel; 'Postmodernin Teolojik Anlamı', çev. Temel Yeşilyurt, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 253, 1999.
- ; 'Kavramsal Açından Modernizm ve Postmodernizme Bakmak' Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S. 138, 139, 140, Ankara, 2008
- ALBAYRAK, Mevlüt; 'Dine ya da Tanrı'ya Yeniden Yer Açma Çabası Olarak Postmodernizm ve Çoğulculuk', Tabula Rasa, Yıl 4, S. 11, Mayıs, Ağustos, 2004
- ARSLAN, Mustafa; 'Postmodernizm, Küreselleşme ve Din', Tabula Rasa, Yıl 2, S. 5, Mayıs, Ağustos, 2002
- ARSLAN, Seyfettin, YILMAZ, Abdullah; 'Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm', Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, C.2, S.2.
- AYDIN, Mustafa; 'Postmodernizm ve Eleştirisi', Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S. 138, 139, 140, Ankara, 2008
- BARAN, G. Aylin; 'Postmodernizmin Özne ve Akıl Kavramlarına Yöneltiği Eleştirilere Eleştirel Bir Bakış' Düşünen Siyaset Dergisi, S. 2, Aralık, 2005
- ÇAĞAN, Kenan; 'Sosyal Bilimler ve Postmodernizm', Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S. 138, 139, 140, Ankara, 2008

- ÇAĞLAR, Nedret; 'Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl 2008, C. 13, S. 3
- ÇETİN, Nurullah; 'Postmodernizm Bağlamında "İmanın" Yeniden Keşfi', Köprü, S. 91, Yaz, 2005
- ÇINAR, Aliye; 'Postmodern Teoloji', Tabula Rasa, Yıl 4, S.11, Mayıs, Ağustos, 2004
- DOLTAŞ, Dilek; ' "Postmoderniz" Aporia ve Logos', Toplum ve Bilim, S. 41, Bahar, 1988
- DURAN, Recep; 'Postmodernizm Bir Düşünce Okulu mudur?', Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008
- ERKİLET, Alev; 'Postmodernizmin Fırsatları ve Açmazları: Kime Göre?, Kimin İçin?', Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S. 138, 139, 140, Ankara, 2008
- HARVEY, David., 'Postmodernizme Bir Bakış', Birikim, S. 49, Mayıs, 1993
- KAPLAN, Yusuf; 'Antikite'den Postmodernite'ye, Tanrı'sız Arazi'den İnsansız Arazi'ye Paganizmin Serüvenleri' Düşünen Siyaset, S.21, Aralık, 2005
- KARAMAN, Hayrettin; 'Çoğulculuğun Zararları', Zaman Gazetesi, 23 Temmuz, 2010
- ÖZKUL, M. Murat; 'Postmodern Dönemde Roman ve Nitelikleri', Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008
- SARIBAY, A. Yaşar; 'Dinin Postmodernleşmesi', Düşünen Siyaset, S.21, Aralık, 2005
- ; 'Postmodern Dinsel Anomi', İslamiyat, S.4, 2002
- ; 'İslamın Postmodern İmkani', Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.10
- TÜZER, Abdülatif; ' Postmodernizmin Din Adına Düşündürdükleri', Düşünen Siyaset, S.21, Aralık, 2005
- UÇAN, Hilmi; ' Derrida ve Dil Bağlamında Postmodernizm', Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008
- URHAN, Veli; 'Modernizm ve Kişilik' Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008

ÜNAL, Hayriye; 'Postmodern Stratejiler ve Yöntemler Sorunu Üzerine' Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008

YANAR, Işık; 'Postmodernizm: Doğuşu, Etkisi ve Sınırları' Hece Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, S.138, 139, 140, Ankara, 2008

YEŞİLYURT, Temel; 'Globalleşen Dünyada Dinin Anlamı', Din- Dünya İlişkisi Sempozyumu, Çorum, Eylül, 2002

Tezler

EŞMEKAYA, Çağrı; Postmodernizmin Tanımı ve Edebiyata Etkisi, YLT., Gazi Ü. SBE. Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2001

Romanlar

AÇAR, Mehmet; Hayatın Anlamı ya da Akhisarlı Mehmet Tütün'ün Maceraları, 1.Baskı, İstanbul, İthaki Yayınları, 2005

ANAR, İhsan Oktay, Suskunlar, 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007

....., Efrasiyab'ın Hikayeleri, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008

GÜLSOY, Murat, İstanbul'da Bir Merhamet Haftası, 1.Baskı, İstanbul, Can Yayınları, 2007

KAÇAN, Metin; Fındık Sekiz, 5.Baskı, İstanbul, Can Yayınları, 2003

KAYGUSUZ, Sema; Yer Yüzünde Bir Yer, 1.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2009

-----, Yere Düşen Dualar, 5.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2010

PAMUK, Orhan; Kara Kitap, 36.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009

-----, Masumiyet Müzesi, 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008

ŞAFAK, Elif; Araf, 9.Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2008

-----, Baba ve Piç, 1.Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2005

-----, Bit Palas, 1.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2009

-----, Aşk, 1.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2009

TEKİN, Latife., Unutma Bahçesi, 3.Baskı, İstanbul, Everest Yayınları, 2008